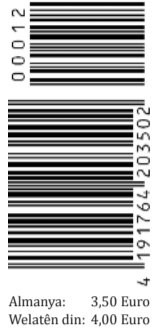

Îslam û çanda ciwanên li bajaran
Synnøve Bendixsen • ▶ 6

Li Sûriyeyê pirsgerêka "biyanîyên Tirkîyeyê"
Mihemed Cemal Barut • ▶ 15

LE MONDE. *diplomatie* kurdî

Almanya: 3,50 Euro
Welatên din: 4,00 Euro

Kanûn 2009 - Hejmar 2

www.lemondediplo-kurdi.com • info@lemondediplo-kurdi.com

32 Rûpel

Deynê ku bûye qeder...

SERGE HALIMI*

Bi xêra alîkarîya fermî ya dewletê, rewşa banqeyan ji nû ve baş bû. Êdî weha bûye ku piştî wê qeyrana aborî, piştî banqeyan jî ji berê xurttir bûye û ew jî mezintir bûne. Bi vî awayî, derfet jî kete destê wan ku, heger bobelekeke din ya weha were serê wan, ew ê dewletan baştir "êsîr" bigirin. Ji ber wê ye ku hikumetên rojavayî û banqeyên wan yê navendî tam di vê demê de alarma deynên xwe lê xist.

Bi awayekî konetî di nava parantezan de behsa wê hatibû kirin û diviya ku ji bo rizgarîya Goldman Sasch, Deutsche Bank an jî BNP Paribas alîkarîya ku hatibû dayin ji derekê bihataya stendin. Di heman demê de, wê sembola topavêtinê dîsa serî hilda, da ku hişmendîya kara bazirganî êdî hin warên ku li derveyî wê hatibûn hiştin bi temamî bîndest bike. Giranîya deynan, ya ku bi qeyranê ve xurttir bû, dîsa ji wan re bû mahne ku parastina civakî û servîsên fermî têk bibin. Salek berê jî dihat gotin ku liberal li ber sikratê ne; lê belê di daxuyanîya "qase vala ne" de, wan vejîna xwe ya polîtîk jî peyda kir.

Ew ê leza xwe kêmtir nekin. Koalîsyona nû ya desthilatdarîya Berlînê soz da ku ew ê deynê wan ê bacê bi 24 milyar euroyên din jî siviktir bike, digel ku, sala bê, çavkanîyên Almaniyayê yê navxweyî dê li gora mesrefên ku

dike % 6.5 kêmtir be (li gora rêjeya ku Yekîtiya Ewropayê ji bo peymanî stabîlîteyê daniye, ji du qatan zêdetir e).

Konservatorên îngilîz da xuyanî ku ew ê baca li ser şîrketan kêmtir bikin. Li Fransayê jî, ji hilbijartina Birêz Nicolas Sarkozy û vir ve, rastgiran bere bere saetên kar yê zêde ji holê rakirin, bi "mertaleke bacî" wan piştî sermayeyên mezin xurt kir û kara wan ya ji sermayeyê xist bin parastinê, mafên firotinê kêmtir kirin û herweha biryar dan ku baca profesyonel ku li ser şîrketan bû jî ji holê rabe.

Berê, konservatoran xema wê dixwar ku hesab li hevdu dernekevin û amade bûn ku baca ji bo vî bilind jî bikin. Ji sîh salan û bi vir ve ye ku dijberê wê dikin û deynê dewletê jî berhema wan e û bi armanca ku rêkên mudaxaleya fermî ya civatê bêne xitimandin, hatiye kirin. Yanî, tevgerê xemsarîyê ya ku reçeteyan kêmtir dîke û di ber re daxuyanîyên li ser felaketan dîke û bi vî awayî mesrefên Dewleta-xwedayî didewisîne.

"Reagan nîşan da ku deynên dewletê ne giring in." Sala 2002'an, Cîgirê Serokê Amerîkayê Richard Cheney, gava ku kêmkirina baca rasterast hat rojevê, ji wezîrê xwe yê aborîyê ku ji vî mijarê ditirsiya re weha digot. Ji bo Birêz Cheney deynên dewletê tu ziyane nade wî

TIRK Û KURD

Rêya çareserîya aştiyane

ANDREAS BURO*

Rıza Topal, (Bênava)
(Derbarê hunermend de rûpel 4)

Di Kanûna 2002'an de ez hatim vexwendin da ku tevî şandeyê mafê mirovan biçin serdana serokê giştî yê AKP'ê yê wê demê û serokwezîrê Tirkîyê yê niha Tayyip Erdoğan li Enqerê. Komeke mezin a wezîran û hevalên wî yê kar ên herî nêzikî wî di hev-

dîtinê de amade bûn. Me ji wan re eşkere got, pirsgerêka mafê mirovan ên Tirkîyê bi tenê eger pirsgerêka di navbera tirk û kurdan de bi awayekî aştiyane û siyasî were çareser kirin, çareser dibin. Ji bo vî jî me pêşniyarên xwe kirin. Bersiva Erdoğan ev bû: "Pirsgerêka kurdan nîne."

Wî ev yek di 2004'an de di dema serdana xwe ya serokwezîrê Almaniyaya Federal Schröder de li Berlînê jî dugêsîni kir. Di vî navberê de guherîneke mezin çêbû. Çareserîya pirsgerêka kurd di dawiyê de û bi awayekî ku veger jê nebe di rojê Tirkîyê de cihê xwe girt.

* Profesora doktorê zanistîya siyasî

* Nivîskar, rojnamevan, editore Le Monde diplomatique

Ji bo vê yekê gelek hêz bi hev re xebitîn: Hewldanên aliyê kurd tevî pêşniyarên wan ên li pey hev ji bo çareseriyêke aştîyane, demokratîk û siyasî û agirbestên yekalî jî hêjayî behskirinê ne. Serokkomarê Îraqê Celal Talabanî bang li Tirkîyê kiribû da ku efûyêke giştî ji bo şervanên Partiya Karkerên Kurdistanê (PKK) a qedexekirî (1) derbixe. Talabanî ji rojnameya “Sabahê” re di 17’ê Adara 2009’an de axivî û got, gaveke bi vî rengî dikare bibe bingehe çareseriyêke aştîyane. Di civîneke navnetewî de wê komên girîng ên kurdan hemûyan bang li PKK’ê bikira ku di kontrola Dewletên Yekgirtî yên Amerîka’yê (DYA) de sîlehan deyne. Berê nîşaneyan li aştîyê bû. Herweha girîng bû ku Talabanî daxwaza efûya giştî li Stenbolê ango li nava dilê Tirkîyê kiribû. Bi vî awayî nedibû ku elîta siyasî ya Tirkîyê xwe li vê daxwazê re kerr bikira. Daxwaza ku PKK sîlehên xwe di kontrola DYA’yê de deyne, nîşan dide ku li pey daxwaza efûya giştî û danîna sîlehan DYA jî heye. Têkiliyên DYA’yê bi kurdên Îraqê (2) re gelekî taybet û baş in.

Erdoğan hê sala 2005’an der barê ‘pirsgirêka kurd’ de -ya ku wî di vê navberê de naskiribû-nîqaş derxistin pêş. Heta, wî şasiyê dewletê jî qebûl kirin. Daxuyaniya Serokkomarê Tirkîyê Abdullah Gül a 12’ê Gulana 2009’an hê jî ji bo ihtîmala siyaseteke nû ya Enqerê der barê vê pirsgirêkê de gelekî girîng e. Wî gotibû: “Pirsgirêka kurd, pirsgirêka herî mezin a Tirkîyê ye. Mirov çî jêre bêje bila bêje, çî ‘pirsgirêka terorê, çî pirsgirêka başûrrojhilat çî jî pirsgirêka kurd’, ew pirsgirêka herî girîng a Tirkîyê ye û divê were çareser kirin.”

Li gorî vê, di dawiyê de sala 2009’an Erdoğan jî amade bû ku bi serokê giştî yê partiya kurd Partiya Civaka Demokratîk (DTP) Ahmet Turk re rûne. Ev hewldan hemû divê bi rêzdarî werin qebûl kirin, lewra li her du aliyên jî di şert û mercên herî dijwar de pêk hatin.

Nîqaşêke piralî ya navxweyî dest pê kir û di vê nîqaşê de hema bêjin her mijar hat ravekirin. Pirraniya van mijaran di nexşerêya dosyaya bi navê “Projeyên Çavdêriyê: Şewirmendiya Pirsgirêkan a Sivîl, Pêşgirtina li Şiddet û Şer” (3) ya saziya Alman ‘Hekariya ji bo Aştîyê’ (4) de hebûn û li derdorên ku berê

wan li siyaseta aştîyane yên li Tirkîyê jî hatibû danasîn.

Di Mijdara 2009’an de ‘pirsgirêka kurd’ li parlemana Tirkîyê jî hat nîqaşkirin. Wezîrê Karê Navxweyî Beşir Atalay bahsa hin mijarên siyaseta kurd kir ku hewl didin pêş bixin. Di nav van de ev hebûn: Navên berê yên deveran wê ji nû ve bikaribûya werin bikaranîn, Kurdî di jiyana dîni û civakî de were bikaranîn; dibe ku kurdî weke ‘dersa bi-jarte’ di dibistanan de were fêr kirin, kontrolên polis û leşkeran werin kêmkirin û saziyêke serbixwe ji bo kontrolkirina giliyan were damezrandin. Guhertinên ku wezîr behsa wan dikir, bin-geheke têrker ji bo siyaseteke li-hevhatinê ya kurdan a nû nîn. Ev guhertin bersiva pîrsa ser-ke nadin; bi PKK’ê re li hevhatinek wê çawa çêbibe û şer wê çawa bi dawî bibe?

Sedemên çîva Enqerê di siyaseta kurdan de dayî xwe

Ji bo çîva Enqerê di siyaseta kurdan de dayî xwe, ango guherîna siyaseta wê, gelek faktor hene ku divê mirov bahsa wan bike. Hikûmeta AKP’ê ji 2002’an ango destpêka ku hatiye serdesthilatdariyê û vir ve berê awirên xwe û hişê xwe dabû endametiya Yekîtiya Ewrûpayê (YE) û ji ber vê yekê jî diviyabû serê xwe bi reforman biêşanda. YE yekîtiyêke firetnîsîte, fireçand û firedîn e. Siyasete bi darê zorê asîmîlekirina kurdan û binpêkirina mafên mirovan ên bigehîn bi hev re meşyan. Şerê leşkerî yê li dijî gerîllayên PKK’ê kêmkirî bû. Bi ser de jî daxuyaniya Serokê Femandariya Giştî ya Artêşa Tirk ê berê Yaşar Büyükanıt heye: “Eger em tevahiya artêşa tirk bişnin çiyayên Qendîlê (5), emê nikaribin wî çiyayî ji PKK’ê paqij bikin.” Bi awayên eskerî hewldana çareser kirina pirsgirêkê ji bo budceya Tirkîyê gelekî buha ye û aliyê generalan jî beramberî hikûmetê bihêztir dike. Şer zira-reke mezin li pêşketina aborî ya Rojhilat û Başûr-rojhilatê Tirkîyê dike. Xuya ye weke wela-tekî ku gaza xwezayî û nift tere derbas bibe, Tirkîyê girîngiyêke mezin dide pozîsyona xwe. Lê lûle divê ji deverên pirraniya şeniyên wan kurd re derbas bibin, ango eger şer dewam bike, ev lûle jî wê timî di xeterê de bin.

Enqere ev demek e hewl dide têkiliyên xwe bi welatên li Başûr û Rojhilat re baş bike. Lê pirsgirêka kurd ya nehatî çareser kirin pêşiyê li vê jî digire. Heman tişt ji bo başkirina têkiliyên bi dewleta federe ya kurdan a (li Bakurê Îraqê) jî derbas dibe. Ev dewleta federe ji aliyê Amerîkayê ve bi awayekî taybet tê parastin û ji aliyê Tirkîyê ve gelek pere lê tîrî razandin. DYA jî ji ber planên xwe yên vekişîna ji Îraqê dixwaze pirsgirêka kurd hatibe çareser kirin, lewra pirsgirêk li aloziya heyî ya herêma kurdan a Îraqê, aloziyê zêde dike.

Tevî sozên tîrî dayî hemûyan pêleke zextan

Hema piştî hilbijartinên herêmî yên Adara 2009’an, ya tede DTP’ya kurdan gelek deng li yên xwe zêde kirin û partiya hikûmet AKP’ê jî gelek ji dengên xwe kêmkirin, ne bi tenê operasyonên leşkerî yên Femandariya Giştî ya Artêşa Tirk li dijî gerîllayê kurd destpê kirin, di heman demê de nîşana destpêkirina zextên li dijî DTP’ê jî hat dayîn. Bêhtirî 400 endam û rêveberên wê hatin girtin.

Êrîşên li dijî DTP’ê gihiştin parlemantêrên DTP’ê yên di parlemana Tirkîyê de jî. Rewş dema girtina parlemantêrên kurd yên li dora Leyla Zana ya sala 1994’an, tîne bîra mirovan. Weke mînak, li Cîgirê Serokê Koma DTP’ê di parlemantê de Selahattin Demirtaş de ji ber axaftinekê doz hatiye vekirin. Di wê axaftina xwe de ew weha peyivî bû: “Li Tirkîyê divê êdî ne dayikên kurd, ne jî dayikên tirk biêşin. Herikîna xwîne divê were rawestandî, divê diyalog bi Öcalan re were kirin.” Ev hemû, ne nîşaneyên amadebûna ji bo çareseriyêke pirsgirêka di navbera tirk û kurdan de ne û bi kêra bawerîdana hev jî nayên.

Bi ser de jî bûyerên din yên xeternak qewimîn. Weke komkujîya li dijî civateke kurdan a dawetê, ya ku cerdevanên dewletê jî tevî bûbûn. Weke ku tîmên taybet ên tirk di roja cejna zarokan a Tirkîyê 23’ê Nîsana 2009’an de bi awayekî hovane li zarokên kurd xist, ên ku li nav erdekî vala ji xwe re dilîstin. Îro nêzî 3000 zarokên kurd

bi bahaneya kevîr avêtine polêsan, girtîne. Zarok niha di bin tehdîda cezayên zindanê re rûbirû ne. Pirsgirêka kurd di heman demê de parçeyek ji şerê di navbera hikûmeta AKP’ê û artêşê de ye jî. Pirsgirêka di navbera herduyan de carinan gihîşte qonaxên xeter. Rojnameya “Tarafê” di 12’ê Hezîrana 2009’an planeke veşartî ya Femandariya Giştî weşand. Armanca vê planê bêstîqrarkirina AKP’ê bû û sernavê wê jî “Plana çalakîyan ya li dijî paşverûtiyê (ya îslamî)” bû. Di nava planê de ev tişt hebûn: Bi dizî bicihkirina sîxuran, xirabkirina ‘dijmînen ji berê de’ Ermenîstan û Yûnanîstanê da ku rastgir li Tirkîyê bi hêz bibin, vedîtina sîlehên berê hatin bicihkirin, kampanyayên dezîformasyonê û hwd. Gelo ev plana veşartî, êrîşek e ango bersiva kesên nêzî artêşê heta gelekî nezi leşkeriyê dayî doza li dijî darbeperêzên Ergenekonê (6) ye? Şerê di navbera hikûmet û artêşê de, paşeroja pîrsgirêka di navbera tirk û kurdan de şîlo û nediyar dike.

Tirs û li hev ewlenebûn heye

Yê ku di PKK’ê de herî zêde li pêş e, Murat Karayılan gelekî bi Tirkîyê ne ewle ye û tirsên wî hene. Di hevpeyvîneke bi Hasan Cemal, rojnamevane Milliyetê (hejmara 6’ê Gulana 2009’an) Karayılan pêvajoya salên 90’î weha tîne bîra xwe: “Sala 1993’an Özal (serokkomarê wê demê yê Tirkîyê A.B.) mir, û derfeta aştîyê wê demê ber bi bê ket. Özal kesek bû ku maneya pirsgirêka Kurd tîgihîştibû û li çareser kirina pirsgirêkê difikirî, li ser dihizirî. Özal 1993’an (di bin şert û mercên gelekî gumanbir de A.B.) mir û sala 1994’an bi rastî jî kujer û hov bû. Gelo dîsa êrîşêke mîna ya sala 1994’an li pêşiya me ye? Em bi tiştinan dihîsin, lê bi xwe newle ne. Gelo hikûmeta AKP’ê jî wê darê desthilatdariyê bide dest eskeriyê û ji nû ve wê weke hingî xwîn bibe gol?”

Di daxuyaniyêke Serokatiya Konseya Rêveber a Koma Civakên Kurdistanê KCK’ê ya 1’ê Îlona 2009’an de ev tirs û fikar bi awayekî zelaltir tîne zimên: “Em bi helwestekê re rûbirû ne ku bi ti awayî bi kêr nayê, cihê siyaseta înkâr û tinekirinê ya ku ji destpêka damezrandina ko-

marê û vir ve li dijî me tê bikaranîn, bi gavên bawerî bi wan were, tirs û fikarên mafdar ên gel û tevgera me bêmane bikin, dagire. Beriya her tiştî divê dewleta tirk û hikûmet dev ji retorîka tesfîyekirinê û siyaseta şiddetê berdin.”

Di daxuyaniyêke KCK’ê ya derbarê nîqaşên di parlemantê de jî weha tîrî gotin: “Siyasete ku di destpêkê de bi navê ‘hewldana kurd’ bi raya giştî hat danasîn, paşê bû ‘hewldana demokratîk’; îro navê wê ‘projeya yekîtiya netewî’ ye û berpirsiyar wê weke ‘tesfîyekirina gerîlla û PKK’ê’ bi nav dikin. Çî hevdi-tînen wezîrê karê navxweyî bi derdorên cihê re, çî tîkiliyên diplomatîk yên wezaretê karê derve li herêmê û çî jî pêwendiyên serokwezîrê Tirkîyê bi DYA’yê re, ev hemû hewldan û kirinên ku armanca wan ne çareser kirina pirsgirêka kurd e, lê belê tesfîyekirina PKK’ê ye.”

Ya rastî, tiştê xuya dike ew e ku Enqere dixwaze PKK û gerîlla heta ji destê wê tî, ji pêvajoya çareser kirina pirsgirêka kurd der bike. Pêşniyarên berfereh yên serokê PKK’ê yê ku li girtîgeha Îmrallyê tî ragirtin, ji aliyê Enqerê ve heta niha ji raya giştî re nehatiye eşkerekirin. Ev rastî ji aliyê kurd ve, weke operasyonên leşkerî yên Enqerê yên misêwa û weke êrîşên dijwar tî şermezarkirin. Ji bo ku pêşiyê li xitimîna pêvajoyê veke, Öcalan bang kir ku sê komên aştîyê ji baregeha gerîlla ya Qendîlê, wargeha penaberan Mexmûrê ya li Başûrê Kurdistanê û ji Ewrûpayê biçin Tirkîyê. Ev kom bi beşdariya girseyê ewqasî mezin û bi coş û kelecaneke ewqasî bi heybet hatin pêşwazîkirin ku Enqerê biryarê bide çûna Tirkîyê ya koma aştîyê ya Ewrûpayê bide paş (vê rewşê heta 18’ê Mijdara 2009’an dewam dikir).

Di nîqaşê nivê Mijdarê ya li parlemana Tirkîyê de partiyên muxalefetê Partiya Komarxwaz ya Gel (CHP) û Partiya Tevgera Netewperest (MHP) bi awayekî dijwar êrîş birin ser partiya hikûmeta AKP’ê. Wan xwe disipart pêleke red û liberrabûnê ya di civaka Tirkîyê de ango civaka ku bi deh salan netewperest û kemalîst hatibû civakîkirin. Nîqaşê çareseriyêke pirsgirêka kurd diyar e dijminatîyên etnîk, yên demeke dirêj di şer û pirsgirêkê de ne xwedî rolekî girîng, sor dike. Timî ji nû ve tirs û fikara ku kurd dewle-

Rıza Topal, (*Auf den Bergen*) - Efekt LMD kurdî

teke serbixwe dixwazin û ew cudaxwaz in, derdixin pêş. Ev îdîa ji aliyê kurd ve tê redkirin. Ya aliyê kurd der dixwe pêş ew e ku ew dixwazin pirsgirêk di nava Tirkîyê de bi awayekî aştîyane û demokratîk çareser bibe. Nîqasha heyî di navbera partiyên siyasî de her diçe dişibe xisletên hîlbijartinên pêşde anî. Tevî ku hîlbijartin wê di 2011'an de pêk werin. Ev yek mixabin li zelalkirin û çareserkirineke pirsgirêka kurd bi awayekî merdane, li gorî şert û mercan û bilez, dibe bar.

Divê şer ji dest neteweperest û artêşperestên Tirkîyê were stendin

Niha û wisa xuya ye hê demeke dirêj nîqas wê li ser 'awayê' çareserkirina pirsgirêka kurd werin kirin. Jixwe ji ber şerê dirêj ê dîrokî tevî bandorên xwe yên kûr ên siyasî, civakî-de-rûnî û îdeolojîk-neteweperestî yên li ser civakê û beriya her

tiştî li ser komên pêşiyê dikişînin, bi awayekî din jî wê nebe. Dîsa jî eger saetê nedin paş, tehlûke heye ku "qolinc bên çiyê, lê çiya bi tenê mişkekî bizê." (7) Eger ev biqewime, hingî 'demeke giran' wê destpê bike ku wê bi-ke xizanî û xeddarî vejî. Ti kes nikare pêş bibîne, kîjan şert û mercên navnetewî wê bandorê li pêvajoya çareseriyê ya evqasî hewcedarî pê heye, bikin. Lewma, li gorî min hewldaneke mezin û aqlîselîm a aliyê kurd pêwîst e, da ku tevahiya rewşa pirsgirêkê ji binî ve biguhere. Ev yek ji Enqereyê

nayê, bi tenê aliyê kurd dikare wê yekê bi ser bixe.

Divê ji destê neteweperest û artêşperestên tirk û Herweha dewletên endamê NATO'yê, yên ku heta niha xwe ji bo çareseriyekê qet neşandî û xwe li pey îdîaya beredayî ya terorîzmê ya li dijî aliyê kurd veşartî, şer were stendin. Ev jî bi tenê eger aliyê kurd di warê pêşbîniyên fereh û hizirînên stratejîk de bide zanîn ku ew amade ye, dev ji şerê eskerî bi tevahî berde û sîlehên xwe di kontrola navnetewî de deyne. Ango wê dev ji

her gefxwarina eskerî were berdan, lewra kî gefê bixwe û bêje "û tu ne amade yî, naxwe şiddet ji min re divê" (8) ew li mentiqê eskerî yê şer vedigere û vedigere vê rewşa heta niha evqasî trajîk.

Bi gaveke evqasî aqlîselîm, aliyê kurd wê hevgirtî fikra xwe ya heta niha gelek caran diyar kirî û fikra serokê wê Abdullah Öcalan, ango fikra dibêje pirsgirêka kurd bi tenê bi riyên siyasî, demokratîk û aştîyane wê çareser bibe, bişopîne. Bi vî awayî wê serencama sereke ya ji dax-

wazên xwe yê heta niha derbixe û di heman demê de wê rewşa heyî hemûyî serûbinî hev bike. Hingî wê armanc û navgînan dîsa li hev bikira.

Bi vî awayî wê rê li pêşiya siyaseteke nû ya lihevhatinê û şerê ji bo pêkanîna edaleta beramberî gelê kurd li Tirkîyê ve-bûya. Tevahiya civaka kurd – bi hêviya tevî wê gelek welatîyên bi eslê xwe tirk jî – dikaribûn ji hezar aliyên civakê ve beşdarî van hewldanan bibin. Ji bo demokratîkbûyîna civaka Tirkîyê dibû ku gelek sedemên berferreh derketa holê û ev jî wê ji bo tevahiya civakê baş bûna. Îdîaya terorîzmê li dijî aliyê kurd êdî nedikarî bihata bilêvkirin.

Hemin, divê ti kes der barê zehmetî û demdirêjîya pêvajoyekê û siyaseteke lihevkerinê ya bi vî rengî ya civaka sivil û demokratîk de xwe nexapîne. Weke berê hêzên xurt hene ku dixwazin pêvajoyeke lihevkerinê asteng bikin. Ev ne bi tenê generalên tirk, ne bi tenê hêzên kevin ên neteweperst in ku di nava gelek sazî û dezgehên dewletê de hê jî xwedî roleke girîng in, Herweha komên bendperwer yê jî şiddetê re amade yê li her aliyê, ku bingeha rewabûna wan a taybet a heta niha êdî di tehlûkê de ye.

Ji bo ku mirov tevî provakasyonên gelekî xirab jî li ber xwe bide, rewşeke diyarker belê ewqasî jî sosret heye. DYA, hêza pêşeng a NATO'yê, ji ber sedemên ku bi vekîşîna wê ya ji Îraqê ve girêdayî ne, dixwaze pirsgirêka kurd were çareser kirin. Ev sîmoran datîne ber artêşa tirk û dewletên din yê endamê NATO'yê yê ku heta îro di warê siyaseta aştiyê de rolekî neerênî bi cih anîn. Ya ku heta niha kêmayî mixabin destekeke eşkere bilêvkirî ya dewletên endamê Yekîtiya Ewropayê ji bo çareseriyêke aştiyane ye. Ji ber pirsgi-

rêka mezin a di nava civakê de û ji ber helwesta nezelal a der barê endametiya Yekîtiya Ewropayê ya Tirkîyê de, ev dewlet nikarin fonksiyona navbênkariyê bigirin ser xwe. Ew dîsa jî dikarin cesaretê bidin û alikariyêke mîna Plana Marshall ji bo rewşa bi dawî kirina şer û derxistina efûyêke berferreh, pêşniyar bikin. Wekî din, dikarin bibin xwedî helwesteke ku doza lihevkerinê li penaberên tirk û kurd ên li welatê xwe bikin.

Berê siyaseteke lihevkerinê di esasê xwe de li paşerojê ye

Nabe ku ew di daxwazên hesabê gunehên berê kirî, yê Herdû aliyên de biteqîne. Hingê wê her du alî jî bi rik gunehbarîyan, neweyîyan û înkaran li ber hev bikin lod! Mirov berê xwe bide nîqaşên li ser qir kirina Ermenîyan! Zêdebûna dijminahiya heta ku bigihe kuştinê û dubendbûnê wê bibin encamên wê! Vê yekê pêşî li bawerî-bihevanîyê û amadebûna ji hevkarîyê re girt. Di rewşa heyî de dadgehên ji welatên din û bûyerên dîrokî yê ji deverên din nabin mînak.

Eger gavên ji bo çareseriyê piçûk û hêdî bîn avêtin û ji berdêla siyaseteke lihevhatinê, lihevkerinê qelp werin kirin, ev ê jî bibin tehlûke. Li aliyê din aliyê kurd daxwazên xwe ewqasî zêde bike ku di civaka pîranî de ya ku ev sed sal in bi neteweperestiya tirkîtiyê hatiye civakîkirin, dîsa tîrsa parçebûnê derkeve holê jî tehlûke ye; lewra hingî ew ê ne amade be diyalogê bike. Piştî vê rabihuriya şiddetbarkirî, jixwe guherandina şewazê fikrê wê tîra xwe zehmet be.

Ji bo ku bikare reforma sîstema tendurustiyê pêk bîne, Birêz Barack Obama mecbûr ma ku berî wê sozê bide ku ev reform dê tiştekî li deynên dewletê zêde neke. Ma gelo, ji bo mace-rayên leşkerî jî şert û mercên weha tîna danîn?

Bi politîkaya xwe ya ku baca li ser restorant û qahweyan sê qatan kêr kir, hikumeta fransî

Nabe ku deriyê li ihtîmala aştiyê vebûyî, dîsa were daran

Divê riyên bi serê xwe werin şopandin. Nîşaneyên sereke yê armancên wan divê ji nû ve bawerî-bihevanîyê û beriya her tiştî bi hev re saz kirina edaletê bin. Divê ev yek di her asta civakê de ango ji gund, bajar, herêm heta bi tevahiya dewletê bi awayekî berferreh were ravekirin. Edalet çi ye? Eger mirov zêdebûna otorîteyê û kêmasiyên di demokrasiya Tirkîyê de li ber çavan bigire, gelek mijar û pirsên ku yekser bi pirsgirêka kurd ve ne eleqedar in jî wê werin nîqaş kirin û ev yek wê baş be! Bi vî awayî tevahiya civakê wê biketa nava diyalogêke li ser paşeroja xwe. Ev 'diyaloga mezin a civakî' neçar nîne ku li benda biryarên zehmet tîna dayîna ên saziyên hikûmeta tirk bimînin. Ev diyalog dikare niha, di cih de destpê bike. Di girseyîbûna xwepêşandanên vî dawiyê de, ez nuqteyên destpêkê yê girîng dibînim ku dikarin ber bi vî aliyê min li jor behsa wê kirî de biberidin.

Di dawiyê de 'derî li ihtîmalan' vebû, li ihtîmalên bi awayê aştiyane bidawîkirina vî şerê xeddar û bêmane yê dewleta netewe ya tirk li dijî hemwelatîyên xwe yê kurd dimeşîne û xwe ji nav lepên siyaseta bi darê zorê asîmîlekirinê ya neteweperest xilas bike. Eger ev bi ser bike, ev ê ji bo tevahiya mirovên li Tirkîyê, çî tirk, çî kurd, çî ermenî û çî jî hindikahiyeke dîna bin, bibe dewlemendiyek. Ev ê bibûya rewşeke ku ji bo tevahiya Tirkîyê alî hemû bi ser bikevin, wê destûr bida ku Tirkiye tevahiya potensiyel û jêhatîbûna xwe bi pêş bixista û wê

neçar nemaya ku xwe bi şerê birakujiyê yê li dora îdelojîyên kevinbûyî hêlak bikira.

Nabe ku 'deriyê li ihtîmala' aştiyê vebûyî, dîsa were daran û rîya ber bi çareseriyê pirsgirêka kurd ve bi salan were paşvexistin. Lewra di vî rewşê de divê tevahiya hêzên ku çareseriyêke aştiyane, sivil û demokratîk dixwazin, pirsgirêkên xwe yê din deynin aliyekî û werin cem hev.

Agahdarî der barê nivîskar de

Dr. Habil. Andreas Buro (1928 li Berlînê ji dayik bû). Profesore xanênîşin yê beşa Zanîtiya Siyasetê û Têkiliyên Navnetewî li Zanîngeha Johann Wolfgang Goethe ya Frankfurt/Mainê. Yek ji sazkerên tevgerê kampanyaya 'meşa dema hêkesorkê' ya Alman a ji bo demokrasiyê û bêsîlehîbûnê ye û demeke dirêj berdevkê komîteya wê ya 'Buroya Sosyalîst' û komîteya wê ya 'ji bo Mafên Bingehîn û Demokrasiyê' bû. Îro berdevk û koordînatore komîteyên jêr ên siyaseta aştiyê ya Dialog-Kreisê ye: "Dem ji bo çareseriyêke siyasî ya pirsgirêka di navbera tirk û kurdan de hatiye" û "Projeja Çavdêriyê: Çareseriyê Pirsgirêkan a Sivil, Pêşgirtina li Şiddetê û Şer."

Werger ji almanî Lokman Turgut

Rıza Topal Hulmanî

Di sala 1934'an de li Dêrsimê hat dinyayê. Di dema xwendina dibistana mamostatiyê de dest bi wênekariyê kir.

Di sala 1950'an de wenevaniya Ewropayê naskir. Di salên pêşîn de di bin pêla ekola impresyonîzm û Kubîzîzmê de ma. Ji sala 1957'an heta roja me bi wêjeya klasîk ya Ewropayê û felsefeyê ve mijûl bû. Berhemên Henri Bergson, Goethe, Wilhelm Busch, Oscar Wilde, Schiller û gelek nivîskar û şairan wergerand kurdî.

Di sala 1967'an de dest bi xwendina Akademiya Hunerên Ciwan ya Muniyê kir û xwendina xwe li wir kuta kir.

Ji sala 1973'an heta sala 2006'an dema xwe bi gerên hunerî derbaskir. Wenevîyên xwe li 26 welatên cîhanê ku geriya ye li firçê daye. Hinek ji wan welatan: Kürdistan, Komara Domînîk, Kuba, Kenya, Brezilya û Hindistan e.

Li Ewropayê û gelek welatên cîhanê tevî bi dehan pêşengehan bûye.

Rıza Topal Hulmanî li peytexta Almanya li Berlînê dijî û li wir xebatên xwe yê hunerî didomîne.

Deynê ku bûye qeder...

kesê ku biryara wan daye, lewre Ronald Reagan di sala 1984'an de bi xurtî careke din jî hate hilibijartin, digel ku di dema serokatîya wî ya yekem de deynên dewletê kiribûn sê qat. Lê belê mecbûrîyêten butçeyê piştî xelefên wî dişikîne, bi taybetî jî gava ku xelkê vî yekê dixin stuyê wan û dibêjin ku ew ne ji hêla rast in... Hingê,

ji bo ku bikare reforma sîstema tendurustiyê pêk bîne, Barack Obama mecbûr ma ku berî wê sozê bide ku ev reform dê tiştekî li deynên dewletê zêde neke. Ma gelo, ji bo mace-rayên leşkerî jî şert û mercên weha tîna danîn?

Bi politîkaya xwe ya ku baca li ser restorant û qahweyan sê qatan kêr kir, hikumeta fransî

2.4 milyar euroyên çavkanîyên xwe kirin qurban. Çend hefte bi şûn de, bi mahneya "heqîyê", 150 milyon euroyên tazmînata qezayên kar ji qurbanîyên wan qezayan stendin. Digel ku di vî warî de gellek zîrek xuya dibe jî, ji bo ku xwe bigihîne Reaganî, hê jî wê re heye. Lewre, serokê amerîkayê yê berê baca dewlemendan bi bédengî li

wan vedigerand, lê belê ji bo kêmkirina ziyana butçeyê (ku wî bi xwe ziyana dabûyê), rabû û ji kantînen dibistanan xwast ku gava ku hesabê xwarina ku didin şagirtan dikin, hesabê ketçapê jî weke yê fêkîyan bikin.

Li Kalifornîyayê, li dewleta ku Reagan bû walîyê wê, di sala 1978'an de kontr-şoreşa bacî

(1) PKK li Almanya qedexekirî ye. Nivîskar bi dibêtiyêke mezin ji vî perspektîfê li PKKê dinêre (*Jênotaya wergêr*).

(2) Nivîskar ji bo Başûrê Kurdistanê vî peyvê bi kar tîne (*Jênotaya wergêr*).

(3) Bi Almanî: Monitoring-Projekts:Zivile Konfliktbearbeitung, Gewalt- und Kriegsprävention (*Jênotaya wergêr*).

(4) Bi Almanî: Kooperation für den Frieden (*Jênotaya wergêr*).

(5) Baregeha gerîllayên PKKê li Başûrê Kurdistanê.

(6) Ji niha ve hin ji wan payebilind gelek subayên artêşa tirk, ji ber ku guman endametiya rêxistina li dijî qanûnan ji wan tê birin, weke guhênbar tîna dadgehkirin. Di nav de generalên payeya wan gelekî bilind yê teqawî Hurşîd Tolon û Şener Eruygur jî, dozger sîbayan bi rêvebirina rêxistîneke terorîst gunehbar dike. Li gorî dozger armanca rêxistinê hilweşandina sîstema li gorî destûra bingehîn û hukûmetê ye. Doza pêşî ji Cotmeha 2008'an û vir ve li dijî 80 gunehbarên endametiya rêveberiya rêxistina Ergenekonê, dewam dike. Doza sêyemîn jî destpêka Tebaxa îsal destpê kir. Sîlehên di sala 2007'an de hatin dîtin, rê li ber lêpîrsîn û bi komî girtina gunehbaran vekir.

(7) Wergera vî gotina pêşiyên bi Kurdî wê bibe navek giran, gundek wêran lê li gorî min wergera ji Almanî jî tîna fêmkirin (*Jênotaya wergêr*).

(8) Orjînalê wê wisa ye: Und bist Du nicht willig, so brauch' ich Gewalt" (Goethe, Erlkönig) (*Jênotaya wergêr*).

JI EDÎTORIYA

Medya, pêşeroj, mirovahî û kurd

Xwînerên hêja! Li ser navê edîtoriya û xebatkarên Le Monde diplomatique kurdî we silav dikin. Em gelek şanaz in ku vê rojnama navnetewî bi zimanê kurdî digihînin destên we. Herwiha ji bo jiyandin û pêşvebirina Le Monde diplomatique kurdî, em ji we hêviya piştgiriyê û daxwaza abonetiye dikin.

Mirovahî tevî rojgerena me ya kevn berbi nava dilê sed-sala nûh ve dimeşe. Hevkarî têne tezekirin, berjewendî jihev dikevin, ref diyardibin. Hakimên cîhanê ji nûh ve şekil didin dinyayê.

Di sed-sala derbasbûyî de em bûn şahidê têkçûna sîstemên ranyarî û dîktatorî. Di encama valahiya ku derket de, berjewendiyên aborî di jiyana ciwakî û dewletî de wek sîstemên nûh ê ramyariyê derketin holê. Edî li piyasa dîplomasî û siyasetê nîrxên bilind ê mirovahiyê hijmarên panoyên borsaya ne, globalîzm wek hespên serxweş li hemû sînoran didin. Sînorên nû bêsînorî ye.

Li gor pêşveçûnan wê motora sed-sala me û sed-salên li pêş me qudreta maddî ya netewan be.

Şêniya cîhanê bilez zêdetir dibe, lê çavkaniyên jiyane yê rojgerena me jî bi heman lezî kêm-tir dibin. Dewlemendên cîhanê dewlemendtir, xizan jî xizantir dibin. Însan ji bo ku ji refaha cîhanê zêdetir par bigrin an jî ji bo ku bijîn wê bikevin nav têkoşîneke xedartir. Wiha xuyaye ku wê ev têkoşîn ne nêzî rêbazên dadmendî û edaletê be.

Teoriya Maltûs a kêmkirina nifûsa cîhanê belkî careke din were bîra hin kesan. Kî kare bêjê, piştî ev gengeşiyên li ser çavkaniyên petrol û madenên stratejîk wê pêşeroja mirovahî û rojgerena me di sed-salên pêş de wek kehanetên hin filmên fantastîk nebe.

Li aliyekî dewletên xewdî qudreta atomîk yê wek Pakîstan û Hindîstan ku piraniya ni-

fûsa wan alfabeyê nasnake, li aliyekî din karesata ekolojîk ku hawîrdorê û jiyana xwezayî tehdît dike û di van rojan de li lûtkeyên Danîmarkayê jê re li çareyekî tê gerîn, li aliyê din îtîfaqên pîroz ê wek DYA/Ewrûpa ku ji bo berjewendiyên xwe li Afxanîstan, Îraq û deverên din yê cîhanê diselimîne.

Helbet li pişt van hemû weneyan, li piştperda van hemû bûyer, 'diymînî û dostaniyan' de qudreta daringî û bidestxistin an jî kontrolkirina çavkaniyên dewlemendî û firsandên jeostratejîk û jeopolîtîk hene.

Hin netew û dewletên ku xwedî jeostratejiya bilind in -ku

ev nîrx ji alî xwezayê ve ji wan re hatiye bexşîkirin-, wê ev awantaja xwe bikaribînin. An jî wê di bin barê van awantajên de bibetilin, wek kurdan... Bûyerên li Kurdistanê careke din pîrsa bêbersîv tîne bîra mirov: Di nav ev teşqe û pozberiyên cîhan û mirovahiyê de kurd çiqas hesabên pêşeroja dîr dikin?

Pirsgirêka Kurdistanê wek tariya li ber zayîne di pêvajoya çareserîkirinê de ketiya reşariyê. Rewşa kurdan ya sîbjektîf çî dibe bila bibe, herçiqas ew di rewşeke kambax de jî derbasdibin û bedelên giran dabin jî, şertariya ku li ser welatê wan bariyaye, niha li ber zayîne ye.

Çemê reş yê qedera Kurdistanê jî wek mînakên beriya xwe, ber bi dawîya serpêhatiya reş ve diherike.

Dengeyên nûh ê cîhanê, hêzên kurd yê netewî, rewşa welatê wan û ya heremê û îhtîmalên pêşketinên nûh ê sed-sala me, ji kurdan re pêşerojê nûh amade dike. Ger kurd xeletiyên întîxarî nekin, îşaretên vê pêvajoyê ji niha ve diyar bûne. Di demên pêş de li ser rê û rêgezên çareseriyê wê gelek tişt bîna axaftin. Helbet alternatifên hemû pêşniyazan wê hebin. Dewletên serdest êdî li gor cîhana nû, li gor nîzama nû nikarin li ser kurdan hukum bajon. Ne dengeyên cîhanê, ne jî hêza

kurdan destûr nade vê yekê. Lê belê ji bo kurd û welatê wan ji forma kolonîbûna klasîk derkevin û nebin koloniyêke nû divê li gor rêbazan bilîzin. Divê neyê jibîrkirin, kurd çiqas bi adab û rêbazan ji bo demokrasîyê bixebitin wê çareserîya bi dilê wan jî ewqas bilez bide pêşîya wan.

Yek ji bingeha tevlibûna pêvajoya global, medyayêke bibandor e. Li roja me medya êdî rola dîplomasî, nasandin, têkiliyên civakî û bandorên psîkolojîk yanê endezeriya civakî û global dilîze. Medya êdî li gor binavkirinên qirna borî ne "quweta 5'em e" belkî di gelek waran de quweta yekem heta ya bê rakîb e jî.

Medya kurd heta niha di bin siya siyaset û siyasiyan de mabû. Ev rewşa ku wek nexweşiyê zarokatiyê bû, divê êdî ji laşê medya kurd derkeve. Asta rojnamevan û civaka kurd gihîştîyê wê yekê ku êdî ew jî dikarin medyayêke netewî biafirînin û gav bavêjin nav cîhana medya navnetewî.

Herwiha desthilatdarên kurd jî divê êdî dev ji qirika rojnamegeriya kurd berdin da ku medya kurd bikaribe di geşbûna civakî û asta navdewletî de rola xwe bilîze.

Le Monde diplomatique yek ji van şansê kurda ye, ku medya wan bikaribe bibe xekek ji zincîra global û di projeyên mezintir û serkeftîtir de rêya wan vala bike. Bi hêviya cîhaneke tijî aşîti, wekhevî û demokrasî, bi hêviya saleke bextewar û tendurîst...

FAYSAL DAĞLI

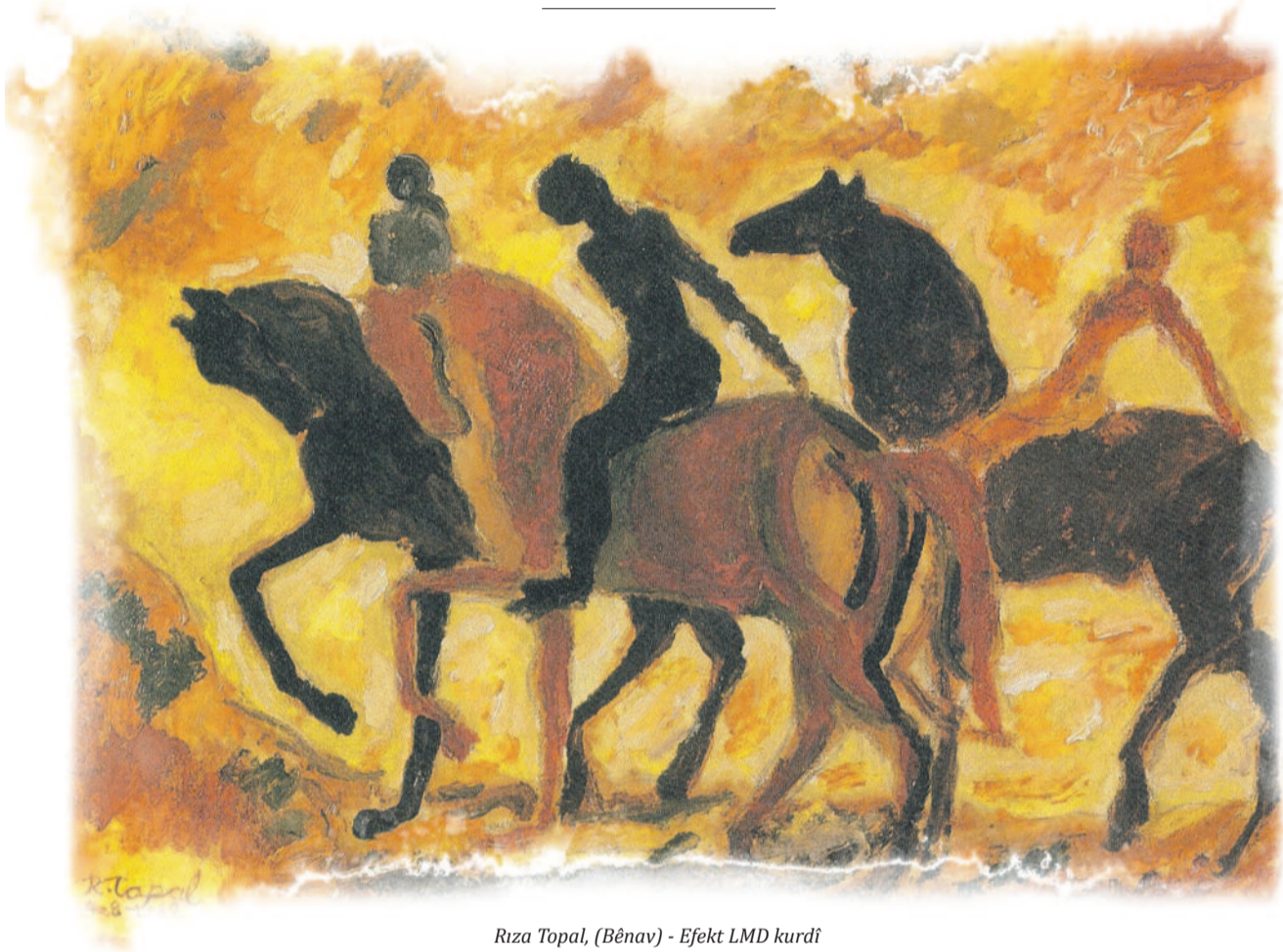
Edîtor Le Monde diplomatique kurdî

Illustration, LMD kurdî

Îslam û çanda ciwanên li bajaran

SYNNØVE BENDIXSEN*

Rıza Topal, (Bênava) - Efekt LMD kurdî

Ciwanên ji malbatên penaber yên di nav civakên ewrûpî de parçeyek ji veguherîna civakî û çandî ne ku bi kirina muzîka hip hop, pêkanîna çeteyên ciwanan û di asta herêmî de bi tevlibûna nav pêvajoya vejîna Îslamê, dide der. Ji bo ciwanên ji dê û bavên kurd û tirk ên piştî nivê salên 1960'î weke *karkerên mêvan* (Gastarbeiter**) çûn Almanyayê, misilmantî bi tenê qadake muhtemel a nasnameyê ye (1). Misilmantî nasnameyek e ku ji aliyê çapemenî, dibistan û siyasethanên Alman û carinan ji ji aliyê wê bavên ciwanan bi xwe ve tê nîqaşkirin. Lêkolîvanên civakî yên ku bi ciwanên misilman - ên ku ji wan re nîfşê diduyan yan jî sisiyan (2) tê gotin - re mijûl dibin, pîrî caran mijarê weha rave dikin; ev ciwan nasnameyêke dîni ya ferdî bi maneya lawazbûna dewra otorîte- yê pêktînin û ew ji Îslamê tişta herî zêde

li gorî wan e dineqînin (3). Hin lêkolîner îdfaya taybetkirin yan jî ferdîkirina Îslamê tînin rojevê, ji vê û wêde ciwan di gera xwe ya li bersivan de berê xwe didin otorîteyên nû yên dîni. Tevî ku, heke mirov li ber nîfşê wê û bavên wan bigire, ciwan bi awayekî zelal û darî çav di guherîneke nasnameya misilmantiyê re derbas dibin jî, xebata min a lêkolîna li cihê cih ya li ser ciwanên wê û bavên wan kurd, tirk û misrî yên li Berlînê, digihêje wê encamê ku ciwan hê jî dîndariya xwe di nîqaşên komê de û di tefekkura dîni de bi cih dikin û di heman demê de çandekê dîni ya ciwanan diafirînin (4). Valahiya neqeba di navbera nîfşan de divê ji nêzîktir ve were lêkolînkirin da ku em nasnameya misilmantiyê ya van ciwanan çêtir fêm bikin.

Nîfşekî nû yê misilmanan

Cihêtiyên navxweyî yên xwe îfadekirina dîni di navbera nîfşê diduyan û sisiyan yê ciwa-

nên misilman ên li Almanyayê de, mirov dikare bi gereke li kolana Oranienstrasse ya li Kreuzbergê darî çav bike. Kreuzberg taxeke serjimara wê gelek û ji mirovan himhimî ya Berlînê ye. Di koşeya xwaringeheke 'suşi' de dibe ku hûn rasta keçeke ji bîst salan ciwantir bînin ku li gorî modeyê berê, herweha bi awayekî nefspîçûk cil û berg li xwe kirine û serê xwe jî bi awayekî lê were nixumandiyê. Heman keçik li cem dayika xwe ye ku kirasekî dirêj ê li gorî xwenixumandina îslamî - *tesetüre* - li xwe dike û serê xwe jî bi çefiyêke rengên qehweyî digire. Komek ciwanên jin di ber we re dibihurin, hinan jê tayt, cil û bergên seksî li xwe kirine, makyajeke zêde kirine û bi çefiyên beriqandî yên avorî yan jî kesk serê xwe girtine, yên din şalên jeans, sakoyên dirêj li xwe kirine û porên xwe yên reş û dirêj berdane. Cihêtiyên di pêkanîna dîni de û xwepêfêdekirinê nabe ku hema bi hêsanî, bi nîşanên madî yên ji derve yên weke sembolen cil û bergan werin tespîtînkirin. Dîsa jî modeya cil û bergan nîşanek e ku mirov pê derdixwe ka kî dixwaze nûneriya wan bike û kî xwe bi wan îfade dike.

Rewşa heyî weha ye; Li hemberî Îslama jêre dibêjin, li gorî 'çandê' yan jî 'rêûresmê' hûnayî ye, ya dê û bavên û li dijî ya jêre dibêjin 'xwe îfadekirina dîni ya sembolîk' a hevsalên xwe yên cil û bergên 'seksî' li xwe dikin, gelek ciwanên misilman ji malbatên kurd, tirk û herweha misrî li Îslameke 'xwerû' (5) yan jî 'objektîf' (6) digerin. Tevî guhertinên piçûk ên navxweyî di dawiya salên 1990'î de, ji berdêla girêdayî civaka îslamî ya cihanê - *umetê* - be, pêkhatina rêxistinî ya pîrrianiya mizgeftan ji aliyê koka etnîk ve diyar dibû. Ev pêkhatin bi pêwendiyên netewî yan jî etnîkî girêdayî welatê cemeeta wan jê tê ye. Jineke, min pêre kar kir, Fatîma (31 salî) bi bîr tîne ku di nivê salên 1990'î de dema ew ciwan bû, ew û hevalên wê li mizgeftan aciz dibûn, û gelek ji wan bi tenê ji bo ku dilê wê û bavên xwe xweş bikin diçûn mizgeftan. Dersên dîni bi zimanê wê û bavê wan dihatin dayîn, lê belê ciwanan hemûyan bi vî zimanî baş nizanibû. Bersivên *îma-mê*** ji derve hatî anîn jî, li rewşa Almanyayê nedihat. Fatîma û ciwanên din ên ku di qada dîni de çalak, tirsîyan ku ev yek bandoreke neerênî li dîn-

dariya ferdî ya nîfşê wan bi xwe bike. Ew hiseke xwe tîne ziman ku perwerdeya dîni di nava saziya malbatê de bi bin ketiyê û li gorî wê sedema vê jî hinekî ew bû ku nîfşê hatî Almanyayê nîfşê 'Atatürk' bû ku li Tirkîyê 'di warê dîni de bi awayekî tekûz nehatibû perwerdekirin.' Li gorî fikra wê, nîfşê kaltir ne xwediyê jêhatîbûna pedagojîk e, lewra ew nehatine perwerdekirin û meyila wan a tevlihevîkirina dîni û rêûresmên kevneşopî yên ji gundên wan heye.

Otorîteyên nû yên dîni

Komên nû yên dîndar, yên *Kmîna Muslimische Jugend Deutschland* (Ciwanên Misilman ên Almanyayê) yên ku di nava gelek civakên ewrûpî de hene, ji aliyê ciwanên li Ewropayê perwerdebûyî ve hatine damezrandin û nûneriya qadên civakî dikin ya ku girêdana etnîk û netewî têde wenda dibe û şûna wê nasnameyêke 'gerdûn' ya misilmantiyê digire. Îslama di qadên bi vî rengî

* Li *Ecole des Haute Etudes en Sciences Sociales* û di beşa antropolojîya civakî ya zanîngeha Humboldtê de xwendekara doktorayê ye. Li Zanîngeha Kurdistanê ya li Hewlêrê dersên civaknasîyê dan (2008-2009) û berê li ser mijarên penaberiyê li UNESCO'yê şewirmend bû.

de ciwan didin dûv, gelek caran Îslameke 'xwerû' yan jî 'rast' e; ev kar jî bi riya bikaranîna pirtûkan tê kirin. Di nava van de pirtûka pîroz Quran û herweha sinet (rêbaz û şewazê jiyane yê ku ji aliyê pêxember ve hîmê wê hatî danîn) jî hene.

Fîgurên nû (û kaltir) yê otorîteyê, yê weke navdarê televizyonê yê misrî Amr Xalid, ulemayê li Qetare yê gelekî li ser nîqasên kirin Yûsif el-Qeredawî û fikirkarê swîsrî yê li ser tê nîqaşkirin Tariq Remezani, di ser televizyona kabloyî, tevna Înternetê û komên nîqaşê re ciwan digihêjin wan (7). Ew bi taybetî berê axaftinên xwe didin ciwanên ku li jiyanke gelemper a dîndar digerin û di heman demê de naxwazin dev ji 'modernîteya' xwe û 'ciwantiya' xwe berdin. Navdarên muzîka popê, stranbêjên hîphopê û figûrên ciwan yê mîna hosteyê hundandina malperên li ser tevna Înternetê Elî Ardekanî (weke 'Babe Elî' navdar e) yê ku şowên bi yek mirovî di ser bloga xwe ya dîmenan a li ser YouTube a bi navê 'Ummah films' nîşan dide û Yûsif Îslam (berê navê wî Cat Stevens bû) bandorê li têgihana ciwanan a li ser Îslamê dikin (8). Ev figur gelek caran mijara 'sergirtinê' dixine nav mijarên sereke yê stranên xwe, bernameyên xwe yê televizyonê û semînerên xwe yê li raya giştî vekirî. Di stranê Samî Yûsif de piştî gotina 'Free (Azad)', ku behsa jinên sergirtî dike, ev gotinên: "So don't you see? (Ma tu nabîni)/ That I'm truly free (ku ez bi rastî azad im)/ This piece of scarf on me (ev parçe çarîka li ser sere min)/ I wear so proudly (ez wê vê çêndê bi serfirazî li sere xwe dikim)/ To preserve my dignity (da ku ez rûmeta xwe biparêzim)..." Gotinên stranê din a di nav ciwanên misilman ên li Almanyayê de tê hezkirin a bi navê Xwîska delal (Liebe Schwester) ya hîphopvanê Alman ê misilmanbûyî Ammar 114 ku di malbata wî de kesên ji Hebeştanê jî hene, weha ne: "Dev jê (ji sergirtinê) bernede. Buhîşt li pêşiya lingê te ye." Hîphopvanê ku gotinên stranên xwe bi xwe dinivîse, cesaretê dide jinan da ku li dijî pirsgirêkên ew ê ji ber sergirtinê di nava civaka Alman de bi wan re rûbirû bimînin, li ber xwe bidin, lewra di jiyana axretî de wê werin xelatkirin. Hêja ye mirov li ber civakê rabe (lewra, formên vê yê siyafî jî hene), ji ber ku di dawîya têkoşinê de wê buhîşt hebe. Stran her wiha têkoşîna (dîni ya) ferdî ya jinên serê xwe dinixumînin jî

weke parçeyekî ji berxwedana têde jinên sergirtî 'hemû' cihê xwe digirin, derdixê pêş. Tevî ku siyasêvan û rojnamevan gelek caran sergirtinê weke ji aliyê malbata bavik ve tê ferzkirin, dibînin û lêkolîner jî niha meyila wan ew e ku bêjin, sergirtinê tercîheke ferdî ye jî, li gorî min tevî ku gelek jin bi îradeya xwe biryara nixumandina serê xwe didin jî, ev biryar yan jî tercîh bi awayekî xurt di bin bandora pêkhatina civaka, otorîteyên dîni û rol-modelên wan de ne. Di nava van otorîte û rol-modelan de hunermendên Îslamî yê li jor navbihurî jî hene. Bi hev re, yan jî bi serê xwe guhdarîkirina stranên bi vî rengî, dike ku jineke sergirtî weke ferd xwe bi jinên din ên sergirtî îfade bike, yê ku bûyerên (civakî û dîni) yê mîna yê wê, di ser wan re bihurîne. Ev yek hisa civakbûnê xurttir dike. Bi awayekî zelal sergirtin semboleke yan jî nîşanek e û di ronîya rewşa civakî-siyasî de bû parçeyek ji danûstendin û ragihandina kolektîfên wan jî nasnameya kolektîf.

Çanda ciwanan a dîni

Mode bi awayekî giştî mijareke ciwanan eleqedar dike ye û ciwanên misilman jî di vî warî de ne îstîsna ne. Bi tenê çendek ji wan xwe bi dikanên cil û bergan ên misilman ên 'kurd', 'tirk' yan jî 'ereb' ên li Berlînê yan jî dikanên li ser tevna Înternetê yê mîna 'Takbir Fashion Clothes', sînor dar dikin. Ji berdêla wê gelek jinên ciwan dikana zincîr a navdar a Swêdî Hennes & Mauritz bi kar tînin, cil û bergên vê dikanê erzan in, li gorî ciwanan û modên ne. Keçên misilman bedenekê ji bejna xwe mezintir dibijêrin û bi vî awayî xwe ji qutik û kirasên ku mumkin e'zêde teng' xuya bikin jî dûr digirin. Û hemin, dema mirov kirasekî heta bi kabokan dirêj yê li gorî rengên modeya demsalê, bi ser de li xwe bike, mirov dikare şalên jeans jî bide 'qebûlkirin'. Şortên mildirêj bi qutikên bêmil ve weke bedil li dikanên misilmanan tînin firotin. Cihê ku xwe dispêrinê sitîlên Alman (ewrûpî) û yê Îslamî bi hev re ne, ku ji televizyonên kabloyî yan jî tevna Înternetê girtine. Di vê pêvajoyê de ev ciwan sistemeke modeyê ya alternatîf diafirînin, ku hem ji bazara girseyî ya modeyên rojava û hem jî ji modeyên misilman yê ji deverên din ên cîhana Îslamî tê.

Sitîlên ciwanan parçeyek ji berxwuriya dîni ye ku nasnameya wan a dîni û di heman demê de jî nasnameya wan, ciwanbûn û bajarîbûnê jî xurttir dike. Ciwan bawer dikin ku kalîteya estetîk ya tiştên 'Îslamî' dikare bi ya 'modern' re were lihevanîn û bi vî awayî bibe li gorî modeyê. Bi modeya ku jêre tê gotin 'li gorî Îslamê rast e' ciwan hem dikarin rûmeta xwe ya exlaqî biparêzin û hem jî wêneyekî xwe bi xwe yê 'modern' biafirînin.

Ciwan estetîkê bi exlaqê dîni re li hev tînin – di vê pêvajoyê de ew formekî taybet ê sitîla ciwanan diafirînin. Ev ciwanên misilman ne weke pirraniya (jêre) çandên ciwanan e. Ev ciwan didin dûv hin îdeal û pîvanên ji nîqaşa dîni tînin ya ku rewşa wan a weke ciwanên misilman marjînal, derdixê holê. Rê û rêbazên berxwuriya wan a ji bo ku ciwantiya xwe bijînin, timî û dewamî di nava têgihîstineke rêzîk û pîvanan de ye û Îslam van rêzîk û pîvanan diyar dike. Berevajî pirraniya çandên ciwanan, di nava otorîteyên nirxan ên vê çanda ciwanan de ji bilî otorîteyên nûtir yê ciwan û 'modern' yê weke Tariq Ramadan, referansên ji derve yê weke rûspîyan (kalên dinyadîti û zane) yê weke Îmaman jî hene – û hemin çavkaniyên dîni yê mîna Quranê jî hene. Bi riya bihêzkirina girêdanên xeyalî yê di navbera mirovên xwedî dewr ên Îslamî de li seranserê dinyayê, dibe ku berxwuriya transnasyonal (di gelek netewan re) a Îslamî ne bi tenê vîzyona ummeteke gerdûnî xurt bike. Tecrûbeyê hisa endametiya ummeteke ku weke gerdûnî tê fikirîn, destêpêka xwe-dîtinê weke parçeyekî hêzeke mezintir û xurttir e jî. Û xwe îfadekirina bi civateke bi vî rengî, dikare bibe rîyeke çêkirina wêneyekî xwe bi xwe yê erênî di nava civakeke ku Îslamê bi awayekî neerênî dinirxîne. Di heman demê de lêgerîna li jiyana Îslameke 'gerdûnî' di pratîkê de pêk tê, lewma pêdiviya ciwanan pê heye ku rênan peyde bikin da ku di civaka di navê de ne Îslamê bijînin.

Nûneriya Îslamê

Perwerdebûna di Îslamê de û xwedanederê, ev ciwan di afirandina 'misilmanê baş' de weke esasî dinirxînin. Ji bo başkirina Îmaja Îslamê û misilmanan li nav civakên Ewrûpayê, di raya giştî de

nîşandana 'misilmanê baş' pêwîst tê dîtin. Bi taybetî jî sergirtin bû nîşaneke 'jina misilman' û ciwanên sergirtî jî di raya giştî de weke ku 'nûneriya Îslamê' bikin, hem ji aliyê misilmanan û hem jî ji yê ne misilman ve tê qebûlkirin. Encameke ku nehatî plankirin a vê rewşê zexta civakê ya li ser rûbûnêrûniştina wan a di nava civakê de ye. Ciwan vediguherin aktorên civakî yê xwe bi xwe kontrol û eyar dikin – bi maneya ku gelek ji wan bi şêla xwe, bi cil û berg û rengên li xwe dikin, li xwe bi xwe vedigerin – weke li xwenekirina cil û bergên reş ji bo ku weke dîndarên hişk û fundamentalîst neyên dîtin. Bi ser vê de jî, ciwan gelek caran li ser diponîjin, ka ji derve dîtin wan 'li gorî Îslamê rast e' yan na û hewl didin bi riya tevger û rabûnêrûniştina xwe ya di nava civakê de bi awayekî erênî fikra pirraniya raya giştî ya Almanyayê der barê Îslamê de biguherin. Ji vê û wê de, gelek ciwanên ez bi wan re xebitîm, bi awayekî neerênî behsa keçeş sergirtî kirin yê ku cil û

bergên 'seksi' li xwe dikin, di nav civakê de cixareyê dikişînin yan jî bi 'kurikên nebaş' re digerin. Ev nîşandana 'çewt' a van jinên misilmanan ji aliyê hinan ve bi vî awayî hat nirxandin: "felakete ji bo me!" Ciwan nêrîna xwe weha diparêzin; der barê fikra 'jineke sergirtî ya misilman çi ye' û 'çi parçeyekî vê sergirtîbûnê ye', ev jinên ku 'nerast' sergirtî ne, nîşanên çewt û şaş didin derve, ango didin hem misilmanan, hem jî ne misilmanan.

Weke encameke giştî, ciwan ne bi awayekî ji xwe re lêhato bersivê didin nîqaş û agahdariyên dîni û ne jî mexdûrên pasîf ê bêdoktrînhîştinê ne. Dîsa jî di listîk yan jî têkoşîna ciddî ya li ser manedaneke erênî ya misilmanbûnê de û girêdana di navbera sergirtin û misilmana 'rast' de ku otorîteyên dîni datînin, jinên ciwan di tehlûkeyê de ne ku bibin piyonên listîka kişîkê.

Werger ji Înglîzî Lokman Turgut

** Ev gotina ku di destpêkê de li karêrên ji welatên din yê li Almanyayê bi cih bûn hatî kirin, îro gelekî tê nîqaşkirin û bi ti awayî ne peyvek e ku ji aliyê her kesî ve tê qebûlkirin (jênota wergêr).

*** Li vir ez peyva 'bawer' bi kar tînim, lewra ez bi vî awayî kadroyên dewletê û meyleyên ku ji medreseyên kurdî îcaze stendine, ji hev bikim (jênota wergêr).

(1) Zehmet e mirov hejmarê kurdên li Almanyayê dijîn texmîn bike. Lewra li gorî prosedûra fermî ya li Almanyayê li koka etnik nayê pirsîn, bi tenê li netewe (dewleta mirov welatîyên wê) tê pirsîn, statîstîkên fermî der barê kurdên li Almanyayê de nînin – bi tenê texmîn hene. Rêjeya ji çar paran yekê nêzî du milyon penaberên ji Tirkîyeyê yê di salên nivê 1990'î de li Almanyayê dijîn, kurd in yan jî 500 000'ê wan kurd in, ji aliyê gelek lêkolînanan ve tê bikar tînin. Hejmarê kurdên ji Îran û Îraqê yê ku ji salên 1990'î ve li Almanyayê dijîn jî li wê zêde dibe. (Faist, Thomas 2000. *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces* (Hecm û dînamîkên koçberiya navneteweyî û qadên civakî yê transnasyonal), Oxford: Oxford University Press).

(2) Têgîna 'nişê diduyan' tîra xwe tê nîqaşkirin. Dîsa jî ev tîgîn, ji bo bi navkirina nişekî xwediyê heman xisletên biyografîk, weke yê ku dê û bavên wan li derveyî welatê lê ji dayik bûyîn, peyveke sîwan a kêrhatî ye.

(3) Weke mînak binêre li Roy, Oliver 2004. *Globalized Islam* (Îslama gerdûnîbûyî). Weşanên Colombia University Press. New York; Cesari, Jocelyne 2000. *La querelle des anciens et des modernes: le discours islamique en France* (Qayîşkişandina kevneperest û modern: Li Fransayê nîqaşên Îslamîk), in Dassetto, F. (edîtor), *Paroles d'Islam: Individus, sociétés et discours dans l'Islam européen contemporain* (Gotinên ji Îslamê: ferd, civak û nîqaşên di nava Îslama ewrûpî ya hevdeve de), Paris: Maisonneuve-Larose, rûpel 87 – 100 û Cesari, Jocelyne 2003. *Muslim Minorities in Europe: The Silent Revolution* (Hindikahiyên misilman li Ewrûpayê: Şoreşa bêdeng), in Esposito, J. û Burgat, F. (edîtor.), *Modernizing Islam: Religion in the Public Sphere in the Middle East and in Europe* (Modernkirina Îslamê: Li Rojhilata Naverast û Ewrûpayê di nava qada gelemperiyê de dîni), New Jersey: Weşanên Rutgers University Press, rûpel 251 – 261.

(4) Li ser jinên ciwan ên endamê rêxistineke dîndar a ciwanan ya bi navê Ciwanên Misilman ên Almanyayê, di çarçoveya xebata min a doktorayê de ya li ser antropolojîya civakî, min xebateke lêkolînê ya demdirêj (18 mehan kişand) li cihê cih kir. Dê û bavên ciwanan (temenê wan ji 13salan heta bi 30 salan bû) ji Misir, Tirkîye û Filistinê bûn, ev yek 'qadeke pirrçandî' diafirîne, rêxistina dîni a ciwanan jî wê pîrsê derdixê pêş; weke misilman mirov çawa di civaka Almanyayê û bi zimanê Almanî bijî. Awusturya, Fransa, Îtalya, Norwêc û Swêd jî di nav de rêxistina ciwanên misilman a ji bo ciwanên misilman, li gelek welatên Ewrûpayê heye. Di kare xwe yê doktorayê de ez hewl didim fêhm bikim, çawa nasnameyê dîni ya taybet pêk tê. Dema min ev kir jî min berê xwe da nîqaşên Îslamî yê di nava qada dîni de tînin hînkirin.

(5) Roy, Oliver 2004. *Globalized Islam* (Îslama gerdûnîbûyî). Weşanên Colombia University Press. New York.

(6) Eick Alman, Dale F. 1992. *Mass Higher Education and the Religious Imagination in Contemporary Arab Societies* (Perwerdeya bilind a girseyî û hêza xeyalê ya dîni ya civakên îro yê ereb). In: *American Ethnologist* (Etnologê amerîkî), berga 19'an, hejmarê 4'an, rûpel 643-655.

(7) Tariq Remezani, neviyê damezrînerê rêxistina Birayên Misilman, di Nîsana 2006'an de ji aliyê Time Magazine ve weke yek ji sed mirovên herî bi hêz û xwedî bandor ên cîhanê hat nîşandan û weke fikirkarê pêşeng di nava nişê diduyan û sîsiyan ên misilmanên koçberî Ewrûpayê bûyî, da nasîn. Yûsif el-Qeredawî weke yek ji întelktuelînan sereke yê Wejîna Îslamî ya niha tê dîtin.

(8) Otorîteya Elî Ardekanî xwe dispêre jêhatîbûnan wî ya bi awayekî zelal ragihandina gelek pirsgirêkên hemdem û mijarên divê bi lezîmî mirov bi wan re mijûl bibin e ku di jiyana rojane de tînin serê ciwanan. Dema wê dike ji valahiya neqeba di navbera nişan de û tîkîrîyên bi ne-misilmanan re derdixê pêş. Di peyamên xwe û nîqaşên xwe de 'rêûsmê' û 'Îslama rast' jî hev dike û kesên ku xitabî wan dike jî bi taybetî ciwanên li welatên ne-misilman in. Ciwanên li Berlînê hez ji dîmenên wî yê li ser YouTube yê dikin, bi vî awayî ew dibin parçeyekê ji tevgerê dîni ya ciwanan a ji ya li Berlînê berferetir, ev jî çandê transnasyonal a dîni ya ciwanan e. Binêre li youtube.com/ummahfilms.

HAVÎRDOR

Du astengên li ser rêya Kopenhagê

RICCARDO PETRELLA*

(www.camp09.dk)

Ew ê bibûya dewama Protokola Kyotoyê, lê belê girîngtirîn alava bi armanca têkoşîna li dijî guherîna germahiyê, “Peymana Kopenhagê”, wê pêk neyê. (1) Hê gava ku hevdîtînen dawîn (2) ji bo amadekariya vê civîna ji 7 heta 18 çileyê pêşîn pêk dihatin, dawîya wê jî hatibû fahmkirin. Senatoya Amerîkayê qanûna li ser av û hewayê di dema xwe de qebûl nekir, Kongsya Ewrûpî ya li ser vê mijarê jî ku di 30 û 31’ê çiriya pêşîn de li dar ket, encamên tevlihev diyar kirin û daxuyaniyên piştî civîna G2 ya 16 û 17’ê çiriya paşîn di navbera Çînê û Amerîkayê de pêk hat jî derba dawîn lê xist. Serokên van herdu dewletên ku cîhanê herî zêde gemarî dikin li hev kir ku ji bo biserketina konferansê bixebitin û da zanîn ku ew hêvî dikin ku konferans biryarên xwe di cih de pêk bîne; lê belê wan negot bê ew ê vê yekê çawa bidin bicihanîn. Bê guman, di derheqê “peymanekê” weha de ku wan mecbûr bike, em ê nikaribin heta... 2012’an jî bipeyivin.

Rewşeke ewqasî ji derveyî aqilan pêk hatiye ku fikra li ser “qeyrana gerdûnî” ya wargehê êdî zorê dide ser kesên herî serhişk jî. Û piştgirên ji bo daxwaza kêmkirin, an jî, bi dû re, jiholêrakirina Herdû astengiyên serreke jî tucarî ewqasî pîr nebûbûn. Herdû astengî ew in ku cîhan bûye alaveke bazirganiyê û Amerîka jî bi awayekî “dî-rokî” tucarî tev li peymanên navnetewî nabe, lewre azadiya wan û berjewendiyên wan pê kêmkirine.

* Profesore ekolojiya mirovane, Akademiya Mîmariyê, USI, Mendrisio (Swîsre) û profesore berê globalîzasyonê li Zanîngeha Katolîk ya Louvain’ê (Belçîka)

Birêvebirên cîhanê pirsgirêka li ser siberoja mirovahiyê daxistin pirsgirêka birêvebirina “erzan û bikêrhatî” ya çavkaniyên xwezayî, nemaze yên enerjetîk. Wan diyarkirina vê birêvebiriyê û bicihkirina wê jî teslîmî mekanîzmayên bazarê kiriye. Awayê birêvebiriyê jî li ser cîhanê weha bû ku bi reqabeta berjewendiyên bazirganî ava bibe û di nava wê de, yê xurt tim bi ser bikeve. Hingê, ji wê û bi şûn de, ne mimkun e ku ji bo peymanekê rasteqîn, polîtîk û cîhanî ya li ser siberoja mirovahiyê û jiyana li ser dinyayê li hev were kirin.

Enerjî û bazar di navenda bazarên wan yên niha de ne – hingê weha bûye ku mirov dibêje qey mijarên din bi tenê detay in û di dereceya duyem de ne. Protokola Kyoto (1997) bû destpêk ku bazarên li ser av û hewayê ji aliyê enerjî û bazarkirina hewayê êdî ji adetê derkeve. Hemû pirs li dora dabêşkirina cîhanê digerre ku ji bo her welatekî “mafê kotayê, mafê gaza ku berra hewayê” dide û di encama wê de jî, “bazara berdana gazê” pêk tê. (3) Gelo gaza ku berra hewayê didin bi rastî jî bi mekanîzmayeke weha hatiye kêmkirin an ne, ew jî cihê nîqaşeke din e.

Di vê rewşa niha de, siberoja mirovahiyê û rizgariya wê ya ji bindestiya enerjîya fosîl di destê “bazirganên gazên xerab de ye” (bi taybetî CO²). Hingê, munaqaşeyên wan û nemaze jî cudabendiyên wan bêtir li ser wê ye ka her welatek wê çiqasî gaza ku berdide kêmkirine, ka buhayê wê yê bazirganî wê çiqas be û wê ji bo aboriya “netewî” çiqas giran be, ji ber ku bi vî awayî sektorên netewî û “şampiyonên wan yên netewî” êdî mecbûr dimînin ku bikevin reqabeta navnetewî. Texmînen li ser van pirsan bandorê li rewşa polîtîkî jî dike. Jê xerabtir: Helwêsta polîtîkî ku divê ji aliyê desthilatdariyên wan welatan ve bê avakirin, di eslê xwe de ji aliyê komên mezin yên aborî, bazirganî û endustriyel ve tê amadekirin.

Ji ber ku av û hewa jî ketin bazarê, êdî pêdivî bi dezgeheke din jî çêbû ku bi du milan bixebite. Ji hêlekê ve Peymana Binhegîn ya Netewên Yekgirtî bo Guherînen Germahiyê û Protokola Kyoto, ji hêla din ve jî Banqeya Cîhanî.

Dewletên ku tev li mijarê dibin, bi tenê hewl didin ku ev mekanîzma baş bixebitin û promosyona wan dikin û pereyan jî dixînin, û bi vî awayî pereyê şirketên taybetî jî dikeviyê, lewre

prensîba hevgirtina di navbera civatî û taybetî de vê yekê pêwîst dike. Guherîna weha ya di biryarên polîtîkî de pirsgirêkên giring wê di warê birêvebiriyê baş ya çavkaniyên xwezayî de derxe û tew em behsa etîkê û hiqûqa civakî û demokrasîyê jî nakin...

Hertişt – di serî de têkçûyîn û hilweşîna finansê – nîşan dide ku stratejiya “market first” (berî hertiştî bazar) têk çûye. Ji bo ku fermana “life first” (berî hertiştî jiyân) bikeve şûna vê fermanê û mirov nikare hêvî bike ku li Kopenhagê Peymanekê cîhanî derkeve û bernameyê wê ya çalakiyan hebe, du tedbîrên pêşîn pêwîst in. Ya yekem ew e ku zagonên mafê telîfê ji nû ve bêne diyarkirin, bi taybetî jî yên li ser jîndaran. Heta ku jîndar (ji bo hêskirina analîzê, em ê enerjîya veguherînbare jî tev lê bikinê) bikare bibe malê şexsî, mirov nikare hêvî bike ku lihev-kirineke cîhanî ya li ser guherîna germahiyê pêk were.

Gelo çima Çîn, Hindistan, Brezîlya û welatên Afrîka, heger bixwazin awayê xwe yê pêkanî û bikaranîne, bi armanca kêmkirina berdana gazê, biguherînin, mecbûr in ku heqê wê bidin welatên bakurî? Lewre, temamê mafên telîfê yên di vî

warî de di destê welatên bakurî de ye. Ma ew ê çawa finanskirina “mezînbûna kesk” ya Bakur qebûl bikin? Em nabêjin bila zanîn û teknolojîyê belêş bidin seranserê cîhanê, em dibêjin bila ew zagonên heya ku rêyê li ber hevkarîyê navnetewî ya rasteqîn digirin, bêne guhertin. Buhayê bidestxistina armancên ku jê re dibêjin “nermkirin” (bilindkirina germahiya atmosferê) û “adaptekirin” (li gora germahiya gerdûnî) ev e.

Tedbîra duyem jî ew e ku sîstema finansî ku li derdora “bazara karbonê” (4) ava bûye bê guhertin û “planeke cîhanî ya finansî û civakî” bikeve şûna wê. Heta ku desthilatdariya li ser biryarên polîtîkî di destê bazarê de be, têkoşîna li dijî germahiya gerdûnê wê yekalî, bêkêr û li xisarê be. Birêvebirên cîhanê, heger bixwazin, dikarin berê çavkaniyên mezin biguherin – 8000 milyar euro – heta niha dane sermayeya taybetî, ji bo “rizgarkirina kapîtalîzmê” ya ji vê felaketa ku wê bi xwe dinya xistiye navê. Li gora texmînen dawîn, deh salan, salê 66.7 milyar euro (bi giştî dike 667 milyar euro) dikare bike ku têkoşîna li dijî germahiya gerdûnê bigihîje armanca xwe. Ev pêre jî wî pereyê ku ji bo alîkariya banqeyê sermayeyên taybetî dane ser hev duwanzdeh caran kêmtir e; li seranserê cîhanê ji mesrefên leşkerî yên salane kêmtir e (998 milyar euro, sala 2008’an); û bi tenê du qatê mesrefa reklaman ya li seranserê cîhanê ye (363 milyar euro, sala 2007’an)! Tenê bes e ku mirov bixwaze...

Lê ev “tenê bes e ku” bi helwêsta Waşingtonê ve li binguhê dîwaran dikeve û nagihîje tu deran: Digel ku sed û heştê û çar welatan Protokola Kyotoyê îmze kiriye jî Amerîkayê hê jî

Protestoya xazayê xera nekin! (Greenpeace) - Efekt LMD kurdî

îmze nekiriye. Em ji vira digîjin astengiya mezin ya duyem. Heger bixwaze jî (ev ne bi temamî eşkere be jî), Amerîka wê nikaribe li Kopenhagê piştigiriya helwêstên aqilane û erênî bigire ku vê yekê wê bikiraya ku welatên mezin yên din jî – Yekîtiya Ewropa (YE), BRHÇ (Brezîlya, Rûsya, Hîndistan, Çîn), Japonya... – xwe bidaya ber û bi kêmanî sozên ku li Kyotoyê hatine dayin dewam bikin.

Ev ne cara yekem e ku Dewletên Yekgirtî yên Amerîkayê li ser navê “mezînbûna” modela xwe ya civakî û “ewlekariya” welatê xwe (ku tim weke “ewlekariya cîhanî” fahm dikin), polîtîkaya xwe ya yekalî bi rê ve dibin û nahêlin ku kesek li ser tercîhên wan yên polîtîk û awayê wan yê jiyînê bi wan re bazarê bike. Wan bi vî awayî rê li ber vekir ku dezgeh û derfetên eyara “polîtîk” ku di navbera pirrêheliya navhikometî de hatibû avakirin qels bibin û hetta bi temamî ji holê rabin. Tercîha wan soft law e, bi taybetî jî ew e ku herkes xwe bi xwe eyar bike û her dewlet ji xwe berpirsiyar be. Mînaka herî berbiçav û zelal ya di vî warê de wê hevoka navdar ya George Bush’ê bav e ku digot – “awayê jiyana Amerîkîyan ne mijara bazaran e” û armanca wî jî ew bû ku nîşan bide

bê çima tev li civîna Rio de Janeiro ya 1992’an nebûye ku li pêşketin û wargehê hatibû kirin.

Astengkirina Kopenhagê jî li ser heman xettê ye. De facto “America first” ji bo niha li gora “market first”ê dibe astengeke mezintir. Ji ber wê jî, dewletên ku amade ne ku nîqaşan ji bazirganîbûnê û netewîbûnê derxin, êdî kêmtir dibin.

Dîsa jî, ji bo ku ev asteng ji holê bên rakirin rê tê de heye. Hin welatên Ewropaya Rojava û Amerîkaya Latîn (5), heta yên Afrîkayê jî, êdî acizîya xwe nîşan didin. Helwêsta wan ya ku niha hê bela wela ye, dikare di hefteyên pêşiya me de bi ser hev de were û xurttir bibe. Hin derdorên polîtîk yên progresîst û dezgehên sivil yên van welatan hewl didin ku zorê bidin ser hin dewletan ku beyî Amerîkayê be jî, nîqaşên li ser dewamkirin an jî guherîna Protokola Kyotoyê ya bi Peymana Kopenhagê israr bikin. Rast e ku cudabendîya ku niha di navbera Waşîngton û Pekîne de heye karê însiyatîfêke bi vî rengî diwartir dike. Lê, trêneke ku li ser rêyê ye sirf ji ber ku hin rêwî naxwazin lê siwar bibin nikare bê rawestandin. Gava ku Amerîka jî bixwaze lê siwar bibe, kesek wê li dij

dernekeve.

Dîrok nîşan dide ku, her cara ku hin welatan xwastiye bidin ser rêya ku aqilane tê hesibandin û ji bo berjewendiyên giştî ye, hemû welatên din jî daye dû wan – Amerîka jî di nav de. Nûnerên hilbijartî yên bîst û heft welatên Yekîtiya Ewropayê, endamên Parlamentoya Ewropa, Amerîka ne di nav jî de be, heger bikarin welatên din ji bo xebat û înzeya peymanê Kopenhagê qane bikin, ew ê bibe destpêka gaveke polîtîk ya nû û ji bo wan jî delîla berpirsiyariyeke polîtîk ya dîrokî.

Pere û bazar û hevkarî

Di nava mekanîzma û finansansa ku dikevin çarçowa Peymana Binhegîn ya Netewên Yekgirtî li ser guherîna germahiyê (PBNYGG) ya ku sala 1992’an hate înzekirin û sala 1994’an jî li parlamentoyên sed û nod û du welatan ve hate pejjirandin, ev xal jî hene:

- “Bazara berdana gazê” ku di nivîsa hember de behsa wê hate kirin.
- Bi xêra “mekanîzmayên pêş-

ketina paqij” (MPP), welatên endustriyel projeyên Netewên nedewlemend ku berdana gazê kêmtir dikin an jî bi temamî dadixin, finansê dikin û ji bo vê jî dikarin krediyên bistînin û pê bikarin bigihîjin armancên xwe yê berdana gazê.

- “Budceya wargeha cîhanî” (BWC) ya ku alîkariya finansî dide projeyên welatên kêmpêşketî yên di warê pirrengiya xwezayê, guherîna germahiyê, avên navneteweyî, xerabûyîna erdê, tebeqeya ozonê û gemarên organîk yên dijwar de.

Di nava mekanîzma û budceyên ku bi destê Banqeya Cîhanî tê birêvebirin jî ev hene:

- “Budceya projeyên îklimê” (BPÎ) ya ku didin welatên kêmpêşketî, ji bo ku bi alîkariya teknolojîya ku jê re dibêjin “ya paqij” û karbona wê hindik e, li hember guherîna av û hewayê hêza wan a liberxwedanê bilindtir bibe.

- “Budceya hevkarîya karbonê” (BHK) ya ku alîkariyê dide welatên kêmpêşketî ku sîstemên ku karbonê kêmtir berdidin peyda bikin.

- “Budceya hevkarîya karbona daristanî” (BHKD) ya ku li konferansa Baliyê, sala 2008’an, dest pê kir; çavkaniyên wê dikarin piştî 2012’an, piştî bidawîbûna Protokola Kyotoyê werin bikaranîn. Armanca jê ew e ku

welatên kêmpêşketî daristanên xwe ji holê ranekin û wan daristanan xerab nekin.

Herweha, divê mirov bi bîr bîne ku bazareke serbest jî di warê “bazara karbona serbest” heye ku ji derveyî wan herdu dezgehên me behsa wan kir tev digerre.

Werger ji fransî İbrahim Seydo Aydoğan

(1) Pirriyaya welatên endustriyel soz dabû ku gaza ku berra hewayê didin û ku bûbû sedema germahiyê gerdûnê % 5.2 kêmtir bikin.

(2) Civîna Netewên Yekgirtî ya taybetî ku li New York’ê roja 22’ê Îlona 2009’an pêk hat, G20’a ku 24 û 25’ê mehê li Pittsburgh’ê pêk hat, hefteya “teknîkê” ya Bangkok’ê ku di navbera 2 û 9’ê çiriya pêşîn de û ya Barcelona’yê ku di navbera 2 û 7’ê Çiriya Paşîn de pêk hat.

(3) Welatekî ku di binîya kotaya xwe re gaz berra hewayê dabe, dikare wî mafê xwe yê mayî bifiroşe welatekî din ku, ji ber gellek sedemên cuda, di ser kotaya xwe re gaz berra hewayê daye.

(4) “Bazara karbonê” ew bazar e ku li ser kota û kredîya welatan ya berdana gazê hatiye avakirin. Kota û kredî mafê wan yê berdana gazê diyar dikin û bi “CO²”ê tê pîvan. (Nota wergêr)

(5) Di vê mijarê de mirov dikare li hevkarîya franko-brezîlî ya bi navê “ji bo piştigiriya Kopenhagê” ku roja 14’ê Çiriya Paşîn ji aliyê Serokê Brezîlyayê Luiz Inacio Lula da Silva û yê Fransayê Nicolas Sarkozy ve hat aşkerekirin.

DYA-ÎRAN

Rêya t êkçûneke dîplomatik

GARETH PORTER*

Gotûbêjan di navbera G5+1 û Îranê de, berev şikestîneke pêşdemî diqelibin. Heger prosesa gotûbêjan bi rastî t êk biçe, behra pitir wê ji ber şaş-hesabkirineke cidî ya dîplomatik a rêveberiya Obama be. Obama, her digel hevpeymanên xwe yê ewrûpî, pîlaneke wisa da ber xwe ku bi zîrekane doz li Îranê dikir ku destan ji piraniya stoka xwe ya ûranyûma kêmdewlemendkirî (ÛKD) bikêşe. Ev pîlan derfeteke zêrîn bû ji bo gîrokirina bernameya enerjîya nukleer a Îranê; û serera îşaretên hişyarker ku Rojava bi vî awayî nagihe wê hedefa diyarkirî, dîsa jî pîlana navborî îmkân durist kirin ku Rojava nekeve rewşeke wisa ku mecûr bibe hewlên mezin bide ji bo gihîştina lihevhatineke dîplomatik digel Îranê bi amanca aştkirina dijminiya dehan salan a di navbera Washington û Tehranê de.

Sersebebê aloziya dîplomatik a demûdest a li dor vê pêşniyarê vedigere ser pêdiviya Îranê ya dabînkirina karbûranê bo reaktora xwe ya nukleer li Tehranê ku çêkirina/produksiyona DYA'yê ye û radyoîzotopên pizîjkî hildiberîne. Îranê bi xêra peymaneke hevkarîyê, ku di 1998'an de hatibû îmzekirin û di 1993'an de tewaw bûbû, ji Arjantînê 23 kîlo karbûrana sedî 20 dewlemendkirî bi dest xistibû. Lê belê, çaverê ye ku ew tedarek berev dawîya sala 2010'an biqede, û Wezîrê Karûbarên Derekî yê Îranê Menûçehr Mottekî, meha hezîranê nameyek hinart bo Ajansa Navnetewî bo Enerjîya Atomî (IAEA) û daxwaz jê kir ku alîkariya Îranê bike ji bo kîrîna têra xwe ûranyûma sedî 20 dewlemendkirî di bin serperîştîya

ajansê de da ku dîsa tedarekeke demdirêj bê teqezkirin bo reaktora pizîjkî.

Lê belê, ji bo wê, pêşî divê mueyyideyên navnetewî yê li dijî bernameya nukleer a Îranê sist bibin. Û gava rêveberiya Obama bi wê daxwaza Îranê hesiya, rabû stratejiyeye nû ya dîplomatik darişt bi amanca tengavkirina Îranê da ku razî bibe ku bo salekê dest ji piraniya ÛKD'ya xwe bikêşe. Hatiye ragihandin ku di hengava seredanekê de bo Moskoyê, meha hezîranê, Gary Samore'ê rawêjkarê Serok Barack Obama yê Qesra Spî ji bo babeta nukleera Îranê, pêşniyarek biriye bo rayedarên rûs ku li gorî wê pêşniyarê Îran wê ûranyûma xwe ya kêmdewlemendkirî bişîne Rûsyayê da ku bê veguhartin bo tîrikên karbûranê [lûle an jî tûpên hesinî ku tê de sotemenî/karbûrana nukleer heye] yê pir zêdetir dewlemendkirî. Bi vî awayî, wê behreya çekduristkirinê ya Îranê, ku niha xwedanê wê asta çekduristkirinê ye, saleke din paş ve bidin.

Pêşniyar herwiha hevaheng bû digel ew hedefa dîplomatik ku Samore di Hezîrana 2009'an de pêşkêşî Qesra Spî kiribû. Di gotarekê de ku digel Bruce Reidelê ji Brookings Institutionê nivîsîbû û di Kanûna 2008'an de hatibû belavkirin, Samore, pêşniyar kiribû ku ÛKD'ya Îranê bê îxracirin bo Rûsyayê da ku bê veguhartin bo tîrikên karbûranê ji bo reaktora Buşehrê û bi vî rengî behre û qudreta Îranê ya çekduristkirinê ji dest bê standin.

Hingî, bi tenê heftiyek piştî ku Îran razî bûbû beşdariyê di gotûbêjan grûba 5+1 de bike, Tehranê ragihand IAEA'yê ku xerîk e dezgeHeger din a dewlemendkirina ûranyûmê ava dike li nêzikî Qomê. Dewletên Yek-

girtî, Brîtanya û Fransayê hebûna dezgehê bi "dek û dolab" nîrxand û şermazar kir, û rayedarên DYA'yê pê da çûn ku Îranê bes ji ber ku îstixbarata Rojava'yî bi hebûna wê hesiyabû dezgeh eşkere kiribû.

Lê belê, delîlên bidetaytir nîşan didin ku dezgeha navborî wekî beşek ji bernameya duristkirina destek û teqwiye yê hatibû destpêkirin di rûdana êrîşeke bombeyî de bi ser binkeya serekî ya dewlemendkirinê li Natanzê û ji bo bêtêsîrkirina gefa xef û nerasterast a êrîşeke Îsraîlê hatibû eşkerekirin. Lewre stratejîstên îranî wisa bawer dikirin ku DYA pê ve bû ku wê gefa amajekirî wekî fişareke dîplomatik bi kar bîne di prosesa gotûbêjan de. Heta derceyekê pişka rastiyê hebû di vê ferz û boçûnê de. Samore, berî ku t êkeve nava rêveberiyê, gelek caran ew boçûna hanê parastibû ku desteya muzakereyan a DYA'yê divê îstifadeyê ji ihtîmala êrîşeke Îsraîlê wergire. Û meha tîrmehê, Joe Bidenê wekî lê serokdewletî, bi regekî eşkere çiraya kesk roşin kiribû ji bo êrîşeke hewayî ya Îsraîlê bi ser dezgehên nukleer ên Îranê bi şertê ku Îsraîl qanîh be ku ew yek pêwîst e.

Ragihandina Îranê ya binkeya Qomê kereste û bîngeke din da destên rêveberiya Obama ku boçûn û muamileyeye hişk û dijminane hilgirin li dijî Îranê di wan dîdaran de ku 1'ê Cotmehê dest pê dikin. Netîce pêşniyarek bû ji G5+1'yê, ku li gorî wê, Îranê wê sedî 80'yê ûranyûma xwe ya kêmdewlemendkirî bihinartaya Rûsyayê, ku ew jî wê dû re bihata veguhartin bo Fransayê da ku bê veguhartin bo tîrikên karbûranê ji bo reaktora Tehranê. Amanca bîngehî ya wê boçûna DYA'yê ew bû ku Îran tavilê dest ji piraniya ÛKD'ya xwe bikêşe,

bi vî rengî serkeftineke dîplomatik li ser malika rêveberiya Obama li qelem bide. Neh heta dazdeh mehan wê bigirtaya heta ku careke din Îran bi têra duristkirina gefa çekduristkirinê ÛKD'yê bi dest bixwe.

Rayedarên DYA'yê diyar kirin ku bi xêra vê pêşniyarê wextê herdû layenan wê firehtir bûya da ku bigihine lihevhatineke firehtir di çarçoveyeye bîyî ihtîmala bombeyeke îranî de. Lê belê, mentîqa wê bîngeh û wan sebebên şaş bû. Bîra ku rêveberiya Obama, piştî ku pê dihesa ku Îran dike bigihe bidestxistina çekên nukleer û diyar dike ku xwedantiya wê ya rêjeyeke ÛKD'yê ku têra duristkirina çekan dike bi ti awayî nayê qebûl kirin, wê li piştî çend mehan vejeriyaya û pêşniyareke wisa li Îranê bikiraya ku wê derfet bida Îranê ji bo berhevkarina zêdetir ÛKD'yê di dahatûyê de, hîç cihê baweriyê nebû.

Desteya gotûbêjan a îranî pêşniyara rojavayî ya di 1'ê Cotmehê de hatî pêşkêşkirin red nekir. Diyar e emr li wan kiribûn ku hevkarîyê bikin û sernerm bin da ku hinceteke wisa nedine destên Rojavayê û bi vî rengî dewletên rojavayî nekarin gotûbêjan rawestînin û nekarin berdewam bin di sepandina mueyyideyên aborî li dijî Îranê de. Lê belê, bi awayê ku Reutersê ragihandî, William Burnsê Wekîlê Wezîrê Karûbarên Derekî, nûnerê pilebilind ê DYA'yê di civîna li Cenevreyê, ji peyamnêran re eşkere kir ku sekreterê Lijneya Bala ya Ewleyiya Netewî ya Îranê Seîd Celîlî razî bûbû ku Îran 1,200 kîlo ji tevahiya 1,500 kîloyên ÛKD'ya xwe bişîne da ku bê veguhartin bo ûranyûma bi sedî 19.75 dewlemendkirî.

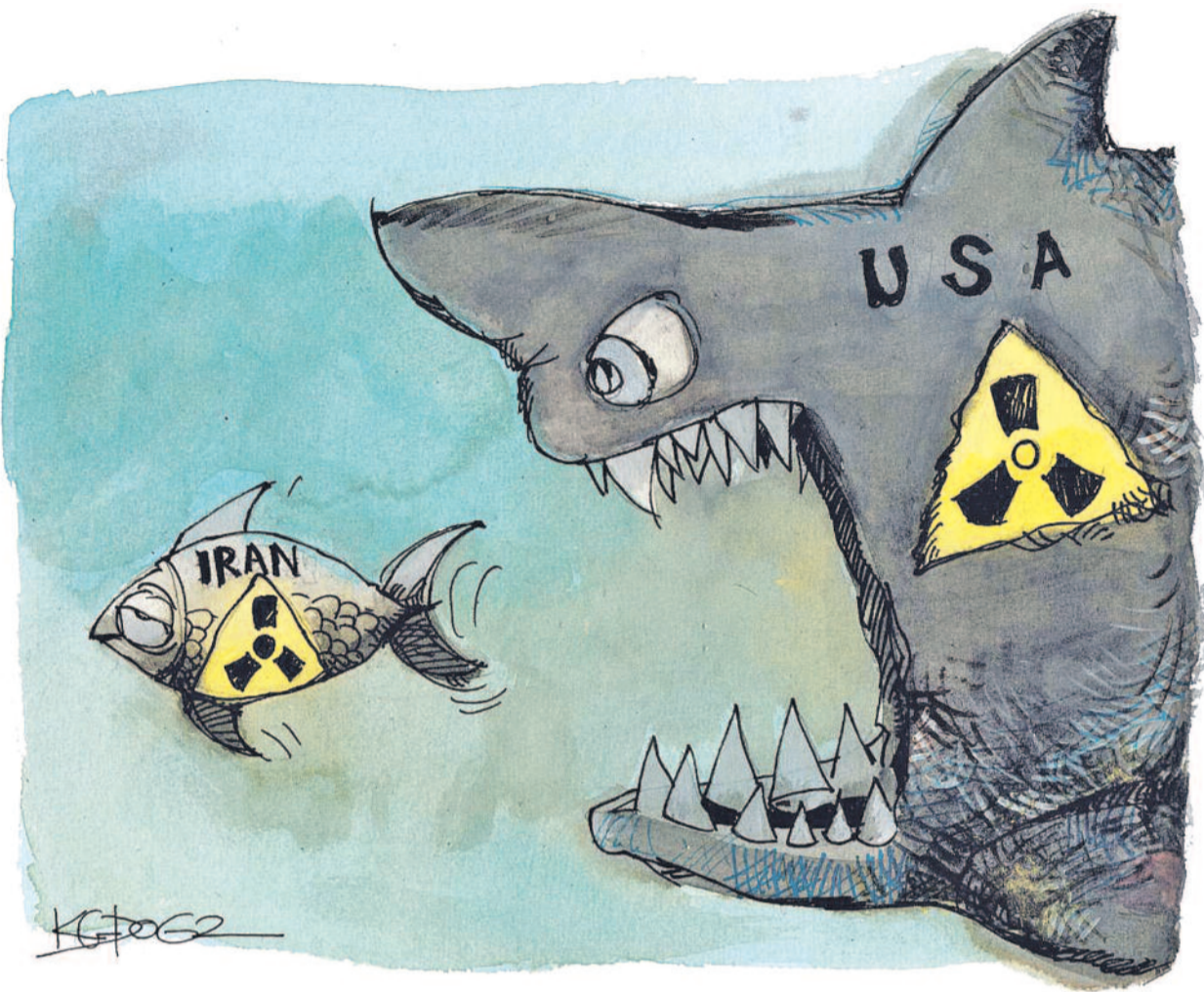
Lê belê, rayedarekî pilebilind ê îranî, 16'ê Cotmehê ji Reu-

tersê re got ku desteya gotûbêjan a îranî li ser ti pîlaneke rojavayî negihîştibû lihevkarînekê; qesta rayedarî bi vê hindê ew bû ku, wan dil lê hebû bigihine peymaneke ku wan xal û madeyan di nav xwe ve bigire, lê belê li ser ti tevdir û peymaneke bidetay negihîştine hevberiyekê. Heman rayedarî eşkere kir ku desteya gotûbêjan a îranî, ne xwedanê wê erkê ye ku bigihe biryarekê di xelesa duyem a gotûbêjan de ku çaverê ye di 19-21'ê Cotmehê de li Viyanayê bi rê ve biçin.

Xeleka duyem a gotûbêjan li Xedor reşnivîsa peymanekê zivirî ku bi wê peymanê dîrektorê giştî yê Ajansa Navnetewî bo Enerjîya Atomî Muhammed El Baradeî, mîqdara ÛKD'ya ku Îranê wê bişandaya Rûsyayê û ûranyûma sedî 20 dewlemendkirî ku wê li Îranê bihata vegerandin bi detay destnîşan dikir. Dîplomatekî fransî ji Washington Postê re got ku ew "zêde dûr nebû" ji çareseriyaya îdeal a Rojavayê. 21'ê Cotmehê, roja dawî ya civîna sê-rojî ya li Viyanayê, çapemeniyê dîsa ragihand ku desteya gotûbêjan a Îranê pîlana El Baradeî qebûl kiribû. Nûnerê Îranê yê IAEA'yê Elî Esxer Soltanî diyar kir ku reşnivîs "li ser rêça rast" bû lê belê, "divê em bi berfirehî vê deqê tehlîl bikin." El Baradeî bi xwe ron kir ku hêj ti lihevhatinek li ser deqê nehatibû ragihandin û ku du roj dabûne Îranê da ku bersiva xwe bide.

Lê belê, gengeşeyên giştî û taybet ên li ser bersiva reşnivîsê çar an pênc rojan kêşa. Gotûbêjkerê meseleya nukleerê yê berê Alî Laricanî, ku niha berdevkê Parlemanê ye, û Alaeddîn Boroucerdiyê serokê lijneya parلمانî bo Ewleyiya Netewî û Karûbarên Derekî, pêdagirî li ser vê hindê kirin ku divê Îran ûranyûma zêdetir-dewlemend-

*Rojnamevan.

kirî bikirre, ne ku stokên xwe yên ÛKD'yê bifiroşe ji bo wê yekê.

ÛKD'ya Îranê wekî kozên bazarkirinê

Lê belê îtiraz û berhelistiyê gelek berfireh û bingehî hebû bo pêşniyara El Barade'yî. Bi ya malpera reformxwaz *Kalemeyê*, Mîr Huseyîn Museyîyê re-qîbê Ehmedînecadî di hîlbijartinan de û serokê bizava muxalefeta piştî hîlbijartinan, gotiye ku Heger şert û bendên pîlana El Barade'yî bêne bicihanîn, "hemû ked û hewlên bi hezaran lêkolîneran wê xwerayî/ bêhûde biçin." Parlemanterê parêzkar/muhafizekar Hesmatullah Felahetpîşe got ku her çi peymaneke digel Rojavayê sebarêt bi îxracîrîna stokên ÛKD'ya Îranê, divê bi wî şertî bê qebûlkirin ku mueyyideyên aborî yên li ser Îranê bêne rakirin, bi taybetî ew mueyyideyên li ser kîrîna ûranyûma xav. Herwiha, Sekreterê Parêzkar ê Şûraya Çavdêran Mohsen Rezayî, got ku Îran divê 1.100 kîlo ji 1.500 kîloyên xwe yên ÛKD'yê di enbarên xwe de biparêze ne ku 1.200 kîloyan

bişîne derve wekî ku pîlana El Barade'yî dixwaze.

Ev îtiraz û berhelistiyên bo pîlanê hemû balê dikêşîne ser wê hindê ku reşnivîsa pîlana El Barade'yî wê Îranê ji wan kozên bazarkirinê mehrûm bike ku ewqas bi zor û zehmetî bi şiklê stokên ÛKD'yê bi dest xistine. Rayedarên pilebilind ji ewleyiya netewî ya Îranê, di axaftinên xeyrî-resmî de ragihandine ku amanca wan a serekî ji berhevkirina ûranyûma kêmdewlemendkirî ew bûye ku Dewletên Yekgirtî yên Amerîkayê mecbûr bikin da ku bi awayekî ciddî digel Îranê rûne ser maseya bazarê. Lewre wan ji çavdêriyên xwe fam kiribû ku berê, berî ku bernameya dewlemendkirina ûranyûmê dest pê bike, meyla Dewletên Yekgirtî hîç li ser muzakereyan nebû. Bi ya wê boçûna stratejîk, Îran îro, bi xêra stokên xwe yên ÛKD'yê, xwedî pozîsyoneke bihêz e ji bo muzakereyên digel Dewletên Yekgirtî ku di dewra Refsançanî û Xatemi de pozîsyoneke wiha li ber destê wê nebû.

Gotinên Laricanî û Boroucerdî yên sebarêt bi lihevhatinê, li bal gelek derdorên, wekî derz û duberiyê kûr a elîta siyasî ya Îranê li ser meseleya bersiva

bo pîlana El Barade'yî şaş hatiye şirovekirin. New York Timesê du gotar di heman heftiyê de belavkirin ku bal dikêşane ser wê yekê ku Obama, bi berçavkirina derzên kûr ên di navbera serekên Îranê de li ser meseleyê, gihiştibû amanceke siyasî ya bingehî.

Lê belê ev tehlîla hanê xwe disparte wê ferzê ku serokdewletî jixwe pêşniyara rojavayî hembêz kiribû, halbûkî wî bi hişyarî bîr û meyla xwe ya siyasî-dîplomatîk a di meydana vê meseleyê de sist û fireh hiştibû. Ya rast, delîlên wê yekê hene ku mirov bawer bike ku, li pişt perdeyan, konsensûseke nû dihate dariştin di navbera hikûmet û dijberên pîlana El Barade'yî yên di muxalefetê de. Şermezarkirina Mousevî ya pîlana rojavayî, 29'ê Cotmehê eşkere bû —heman rojê dijpeşniyara Îranê di medyaya dewletî de bû mijara behs û lêkdanan.

Û Boroucerdîyê Serekê Komîteya Parlemanteran, 26'ê Cotmehê doza pîlanekê dikir ku li gorî wê pîlanê ÛKD'ya Îranê wê di çend merheleyan de bihata hinartin bo Rûsyayê da ku bi vî rengî "teqez bikin" ku nayêne xapandin, 29'ê mehê Boroucerdî vê carê dijpeşniyara

Îranê bo reşnivîsa El Barade'yî ji raya giştî re eşkere û rave dikir. Herçend ti beyaneke resmî nehatibe dan jî, ajansa nûçeyan a dewletî IRNA'yê diyar kir ku pêşniyara Îranê doza wê yekê dikir ku hinardeyên ÛKD'yê bi şiklê çend par/pişkên cuda bêne birêkirin, ne ku hemû di carekê de. Herwiha li gorî pîlanê, bes piştî ku ûranyûma ji bo reaktora pizîşkî digihe ber destê rayedarên îranî wan wê para duyem bişandana. IRNA'yê taybetiya "lihevguhoriya hevkat" a pêşniyarê wekî "hêla sor" a pozîsyona muzakereyên Îranê destnîşan kir. Taybetiyê din a pêşniyarê jî ew bû ku Îranê dixwast ku beşek ji ûranyûma ji bo reaktora pizîşkî her rasterast jê re bê firotin.

Herçend dijpeşniyara îranî hemû ew layenên ku reşnivîsa El Barade'yî ji bo rêveberiya Obama balkêş dikirin elîmîne dike jî, bersiva resmî ya Îranê pir bi hişyarî xwe ji derbirrîna redkirina eşkere ya reşnivîsê diparêze. Ya rast, li gorî beyana resmî, Îran, "helwêsteke pozîtîf" û dilxwaziya xwe ya birêvebirina bêtir danûstandinan li ser reşnivîsê derdibirre. Eşkere ye ku ev hewleke din bû da ku firsendê nede destê G5+1'ê ku rabighîne ku Îran bi cidî beşdarî

di prosesa muzakereyan de nake û ji ber vê hindê muzakereyan bi dawî dike.

Gava ku gotûbêjkerên din ew dijpeşniyara Îranê piştguh kirin, Ehmedînecad pêşniyareke taze da û şert danî ku qederê çar-yekê ÛKD'yê ji aliyê IAEA'yê ve li ser axa Îranê bê pêçan heta ku ûranyûma ji bo reaktora wê ya pizîşkî digihe ber destê rayedarên îranî, û bes piştî hingî bê hinartin. Lê belê, Obama 15'ê Mijdarê hişyariyek da û got ku "wextê me dibiriyê" ji bo gotûbêjên li ser pêşniyara El Barade'yî. Niha teqez xuya dike ku G5+1 wê berî dawîya Kanûnê qedandina muzakereyan îlan bike û dest bavêje merheleya din a mueyyideyan li dijî Îranê.

Bi vî rengî, gotûbêjên digel Îranê, hêj berî ku ihtimala bazareke firehtir digel Îranê bê ceribandin, wê bi dawî bibin. Di wê bazara firehtir de wê xalên wekî bidawîbûna siyaseta dijminane ya Dewletên Yekgirtî, û naskirineke simbolîk a berjewendiyên rewa yên Îranê û statûya wê ya li siyaseta Rojhilata Navîn cih bigirtana. Heger rêveberiya Obama, serera baweriyaya Obama ya bi çareseriyên dîplomatîk, ev yek neceribandibe, heta dereceyekê ji ber hêviya Samore û wan rawêjkarên din bû ku dixwastin çareseriyêke dîplomatîk a wisa li ser Îranê dasepînin ku mirov dikare wê çareseriyê, bo kurtedemekê jî be, wekî serkeftineke dîplomatîk a li hember Îranê bibîne. Lê belê, Samore'ê ku yek ji mîmarên pêşniyara El Barade'yî ye, herwiha bawer dikir ku diviya rêveberiya Obama teklîfên wisa bidana pêş Îranê ku berjewendiyên wê [Îran] yên siyasî û aborî yên mezintir jî di nav xwe de bihewandana. Rêveberiyê hemû bal û hewla xwe da ser pêşniyareke wisa ku ti îmkânên birêvebirina muzakereyên li ser bingehê "bide û bistîne" digel Îranê nedihîştin. Bêguman, meyla wê siyaseta û pêşniyarê ya ku dixwast hemû tiştî bi lez û bez bi rêk bixe û bigihe netîceyan, hevkat atmosfera siyasî ya navxweyî, ku pir di bin karîgeriya lobiya rast-gir a îsraîlî de bû, nîşan dida. Netîce, girtina deriyê aştbûn û rêkeftineke muhtemel a digel Îranê, û berêxwedana nav dalaneke dirêj û tarî ya bi navê "qebû û berhelistîkirin" bû.

**Werger ji fransî
Ergin Opergin**

PIŞTÎ DEH SALAN DDR

Bî rastî jî Komara Demokratîk ya Almanya hebû?

BERNARD UMBRECHT*

Meha gulanê, pêşbazîyeke netewî ku ji aliyê Parlamentoya Almanya hatibû saz kirin bi dawî bû û ev pêşbazî ji hemû hunermend û mîmaran re vekirî bû. Mijara vê pêşbazîyê ew bû ku berhemeke netewî bihataya pêkanîn ku bi bûya sembola "yekîfî û azadîyê." Rewşeke karesat bû, lewre pêncsed pêşniyar hatin kirin, lê belê yekê ji wan jî mirov qane nedikir. Enzo Traverso'yê ku me li Berlînê dît û li wira, somestreke perwerdehiyê li Zanîngeha Azad pêk dianî, destnîşan dike ku "dijwariya peydakirina semboleke yekîfîyê, pirsgirêka Almanyayê ya dîrokî ye." Ev dîroknas gava ku behsa Almanyayê dike, dibêje "wêlêkî mezin, bi çandekî mezin, wêlêkî ku di dîrokê de roleke mezin listiye, lê belê ne xwedan mîtenê erênî ye û tim bêgav maye ku xwe bi awayekî neyinî bide naskirin. Gava ku Almanyayê xwe bi erênî da naskirin, wê ev yek di warê dernete- wîbûnê de pêk anî. Ev jî dibe lêgerrîna helwêsteke nasnameyî ku ne etno-kulturel be û di nava welatpa- rêziyêke destûrî de be." (1)

Trasso dibêje ku ew lê ecêb dimîne, ji ber "navkokîya eşkere ku li Berlînê diyar dibe û di nava du rêyan de maye: îrada vejîna pêşeroja Almanyayê ya cihû û, di bere, daxwaza ecêb ya jêbirina pêşeroja Almanyaya Rojhilat, ya Komara Demokratîk ya Alman-ya." Ev dubendîya di bîra almanî ya civakî de ye, herweha di nava van herdu waran de, li Berlînê jî diyar dibe: li aliyekî bîranîna Holokostê, ya mezin û ecêb, ku nîşan dide ku Almanya naxwaze wê qirîkirinê ji bîr bike; û li aliyê din jî, cihê mezin û vala ku Qesra Komarê ya KDA [Komara Demokratîk ya Alman] maye." Ji hêlekê ve,

hewil didin ku qulleke bîrê -redkirina Holokostê- dagirin; ji hêla din jî qulleke din di wê bîrê de çêdikin, yan bi rêya rakirin û xerabkirina ji binî ve, yan jî, weke ku Régine Robin dibêje, bi "muzekirinê" (2) ve.

Gelo di van bîst salên dawîn de bi awayekî "şerrekî bîrê yê sar" hate lidarxistin. Yan jî, gelo ev ji tevgereke mezintir nayê, ji adeteke gellekî kevin ya Almanyayê ya paqijkirina demên bihurî? Li gora Rubin, rast e ku li vî welatî adeteke "damnatio memoriae" (3) heye. Lê belê bandora wê li gora waran diguhere. "Dema ku Almanya dixwaze qesra komarê xerab bike, ji hêla din ve jî ji bo kûpaya cîhanê ya futbolê, stada nazîyan ya listikên olîmpîyadan restore dike." Lê, nivîskara Kebekî (Quebec) destnîşan dike ku "ev ne xem e. Ew bi vî awayî lembederên Albert Speer (4) -mîmarê Adolf Hitler- li bajêr diparêze, weke ku di rewşa pirranîya avahiyên nazîyan yên ku neketine ber bombeyan de dike, lê belê bi awayekî sistematîk ew, li ser Alexanderplatz'ê bin jî, avahiyên ku di dema KDA'yê de hatine avakirin dide xerabkirin. Bi vî awayî KDA ji binî ve tê redkirin. Tê xwastin ku ew bibe parantêzek di dîroka Almanyayê de, şermeke weke ya Reich'a Sêyem. Tiştêkê divê jê nemîne: sirûd, ala, amblem, leheng, navên kolanan, avahî, pirtûkên dibistanan, kursiyên zanîngehan, hemû divê ji holê bên rakirin."

Zehmet e. Heger xeta ku ji dîwar maye ji bo bîranîna ketina wî hatiye diyarkirin, çawa mirov dikare ji bîr bike bê çî li paş wî bû? Ew ê rojekê xelk ji xwe bipirsin ka bê çima dîwar hatibû avakirin. Û ew ê bi bîra xwe bînin ku xelkê ku serî hilda dabû dû xewneke din, ne xewna Coca-Cola û supermarketan.

Li paş wî dîwarî... Ji bo hivdeh milyon niştecihan, jiyaneke li wira hebû. Ev yek bi carekê ve nayê jê-

birin, û tew gava ku ew bibînin ku alternatîfa ku li wan hat pêşniyarkirin li ber çavên wan têk diçe. Kesek veqera KDA'yê hêvî nake; lê, weke ku anketeke li ser hebûna "Ostalgie" yê (Ostalji tê xwendin) nîşan dide, pirranîya wan, bîst sal bi şûn ve jî, bi awayekî erênî wê bi bîr tînin. Ji bilî vî, % 63'ê almanên Rojhilatî di wê baweriyê de ne ku cudahiya di navbera Rojhilat û Rojavayê de ji wekhevîyên wan xurttir in. (5) Di nava mîmaran de jî li ser wenda bûna alavên berbiçav yên Komara Demokratîk helwêsteke protestoyê dest pê kiriye. Weke kesên mîna Philipp Oswald'ê birêvebirê Fondation Bauhaus'a Dessau'yê ku li dij derket ku navenda Berlînê, di navbera Spree û Alexanderplatz'ê de, bi projeyekê -li gora awayê qirna navîn- ji nû ve bê saz kirin. Pêwîst e ku mirov bibêje ku li wê deverê hê jî peykerê Karl Marx yê navdar û yê Friedrich Engels heye ku hin hişmendiyên kevnar nikarin debarî van bermayîyan bikin. Bi munasebeta salvegera pejiwandina Destûra Almanyaya Federal ya 1949'an, li Martin Gropius Bau'ya muzeya kevn ya hunerên dekoratîf, meha gulan û hezîranê, pêşengehek bi navê "60 sal - 60 berhem" hate lidarxistin ku ev pêşengeh ji aliyê beşekî çapemeniyê ve weke "hunnera biserketîyan" (6) hate binavkirin: Hemû berhemên wêneyî û peykerî ku ji dema KDA'yê dihatin ji binî ve ji nav derxistibûn. Revîzyon bi hîlbijartina berhemên wê-

nesaz Wolfgang Mattheuer ve gihişt asta xwe ya herî bilind: bi tenê berhemên wî yên piştî 1989'an hîlbijartibûn û bi vî awayî berpirsên pêşengehê dixwast nîşan bidin ku ew heta piştî ketina dîwar jî nebûbû hunermendekî "rasteqîn", digel ku ew gellekî berî wê jî bûbû. 60 berhem bi armanca nîşandayina xala destûrê ya 5.3 ku digot "huner azad e" hatibûn pêşkêşkirin. Dersa exlaqê ku dihat dayin eşkere bû: di bin dîktatorîyan de afirandinên hunerî nikarin pêk bên.

Ji bo nivîskar Christophe Hein'ê ku bi awayekî eşkere vexwendnameya pêşengehê red kiriye, ev pêşengeh sembola rewşa îroyîn ya "yekkirina navalman ya xwedêgiravî" bû. Li ser pirsê yekkirinê, ew dibêje: "Şaşiyekê tê de heye. Bi tenê xelkê Rojhilatê ew dixwast. Ji bo yên Rojavayê, sînorê Almanyayê heta çemê Elbe'ê bû ku li cem wan ew ne sînorê beşekî Almanyayê yê din bû, lê belê sînorê Rûsyayê bû. Almanên Rojavayê wê jî yekîfîya bi KDA'ya ku di derheqê wê de bi tiştêkî nizanin bêtir, yekîfîyêke bi Toscanê'ê an jî Giravên Baléares'ê re bixwastaya." Li ser pirsê di derheqê zehmetîya ku Alman ji bo peydakirina semboleke yekîfîyê didin xwe, Christophe Hein hêrs dibe: "Herçî sembolîne yekîfîyê ne, ji wan zêdetir tişt tuneye. Ev pêşengeh jî yek ji wan e. Rapora li ser xizanîya Almanyayê yeka din e, bê hempa ye! Cudahiya di navbera meaş û kar û teqawîtiyê de, ev hemû sembolên xurt in!"

Mirov dikare bi hêsanî vî listeyê dirêjtir bike û bi awayekî eşkere nimûneyên wê bidin - beyî ku bê jibîrkirin ku mafiyayê bi şaxê Calabreyê ve bandora xwe heta bi Erfurt, Leipzig û Eisenach'ê jî anîye (7).

Filmê Thomas Heise yê nû, Material (8) (alav), dîmenên ku ji dawîya salên 1980'î li KDA'yê û heta orta 2008'an li Almanyayê hatine girtin dide ser hev. Navê wî her-

weha karîbû bibûya 'Yê ji ber maye': "Bermayî tim di bala min de ne. Ev dîmen bê rawestan dikevin nava peywendiyên nû. Ew tim di nava tevgerê de ne. Alav bi dawî nebûye. Ew ji yên ku min parastîye hatiye avakirin. Dîmena min." Ev herweha hewleke derxistina raporeke bîst salên dawîn e.

Di nava karê xwe de, Heise ev hevok nivîsandîye: "Mirov dikare dîrokê weke rêyêke zirav û dirêj bihesibîne. Lê belê, ew dibe benderek." Ev jî awayeke ku mirov bibêje ku dîrok ne bi tenê berêyek û piştêyek e, lê herweha pêşiyek û paşiyek e jî, jor û jêr in jî, yê berbiçav û yê veşarî ye jî. Ev dokumentera ku bi belgeyên orjînal ve hatiye dewlemendkirin, weke dokumentereke bi şiroveyeke vegotinî nehatiye avakirin. Derhênêr hiştiye ku dîmenên beş bi beş bikevin nava hevdu û li bin guhê hev bikevin. Xwendina nava rêzîkan ji temaşevanan re hatiye hiştin. Hemû civatê çawa xwe fêrî vî kiribe, ew jî weha. Hema hema di hemû fragmanan de axaftin ji xwe heye. Weke mînak, axaftinên di navbera mahkûm û gardîyanan de li ser efûyêke giştî, an jî di navbera milîtanên Partîya Komunîst ya Almanya Rojhilat û birêvebirên wê de.

Heise dixwaze li dijî "heçî tiştên pûç yê vegotina" bûyeran derkeve. Ew, weke mînak, bi bîr dixwe ku gava ku xwepêşandêrên ku siya Tian'anmenê li ser wan bû diqêrîya û digot, "em milletek in" ne weke ku bi dû re hinan hewl da ku îspat bikiraya wan berê xwe dabû Almanya Rojava, lê belê, wan berê xwe dabû polîsên ku dora wan girtibû. "Ya ku dixwazin bidin jibîrkirin, ev rastî bi xwe ye, wê dema ku xelk rabûbû ser lingan ku behsa xwe bike. Kes wê bîranîne naxwaze. Em ketina dîwar pîroz dikin, lê em guh nadinê ku milletekî li hember desthilatdarîyêke westîyayî serî hilda û bi dest xist, û em bi bîr naynin ku piştî wê jî, yek-

* Rojnameger

kirin pêk nehat, lê pêvekirin pêk hat, bi şikandina xeyalan ve ji nû ve disîplînek hat bicihkirin. Komara Federal nikarîbû qebûl bikiraya ku li beşekî Almanyayê milletek desthilatdar e; wê ê nikarîbûya xwe li ser lingan bigirtaya. Dîwar hate vekirin, da ku rê li ber şoreşê were girtin."

Lê belê, jêbirin ne bi tenê ji bo siyasetê, çandê û sembolan e: Hemû dezgeh û avahîyên endustrîyel, teknîkî û zanistî yên wî beşê Almanyayê hatin hilweşandin. Aborîzan Edgar Most hê jî bi hers e û hê jî dixê stûyê Helmut Kohl û dibêje ku wî bi zanebûnî ji

wê bi kêrî çi bêt? Dewlet û civat? Gelo bi kêrî şîrketan û karan têt? û herî dawîn jî, bi çi awayî bi kêrî banqeyê têt? Bi kapîtalê taybetî, nîrx ji binî ve diguherin: pîrsa bingehî ew e ka gelo banqe bi kêrî çi têt?"

Sala 1990'ê, wî dixwast ku zû bi zû biryar nehata dayin: "Hemû tiştên ku di dema KDA'yê de hatin avakirin danîn hêlekê. Birêvebirî ket destê Rojavayê. Karmendên ku şandin jî bêkêr bûn. Li zanîngehan, mamosteyên rojavayî ketin hemû kadroyan (10), Akademîya Zanînan hate girtin. Hemû hêza zanistî ya KDA'ya berê ku karîbû bi hêsanî

biyografi nenivîsandine; lê, gava ku mirov lê guhdarî dike, mirov dibêje ku gerek ew jî bicerribîne. Ew muhendîsekî pisporê fizîka alavan e û behs dike bê çawa ji birêvebirîya şîrketêke sosyalîst veguherîye û bûye razînerêkî kapîtalîst, ku ev war ji bo wî biyanî bû. Me ew li Dresdeyê, li navenda şîrketa wî ya analîza alavan, IMA Deresde, dît. Sed û şêst karkerên wî yên ku bi pirranî muhendîs in li ser karê alavên veguhezîna hewayî (airbus) dixebitin, lê belê karên endustrîya otomobîlan, ya trênan, ya enerjîya bayî û ya dermanan jî dikin. Der-

dizanin û ne jî em dizanin bi kêr û çetelan xwarinê bixwin" bandor li wî kiriye. Li gora wî, wê dema kirt ya ku tê de nîqaşa li ser mafên civakî dihat kirin "bi biryarên ku ji derve dihatin reng werdigirt û ew biryar bi ideolojîya reqabetê, bi pêşbazîya bidestxistinê, carinan bi hişmendîya dagirkerîyê, carinan bi dilpakîyê, lê belê bi qurretîyê û bêvilbilindîyêke bêhiş dihat kirin." Birevebirîya temamê aborîya Almanyaya Rojhilatê ya ji aliyê Treuhandê "ji şiklekî din yê berdewamiya aborîya navendî pê ve ne tiştek bû."

Di sala 2001'ê de, di konferan-

şîrketên dewletê û jê pê ve çare tunebû. Pêvajoya wê jî ji aliyê Treuhandê ve dihat kontrolkirin û divîya piştî veguhezîna jî şîrketan nîşanî wê bidaya ku dîroka wan li gora qanûnan paqij e. Serê Birêz Faber ji ber wê ketiye belayê: "Gazî min kirin Treuhandê. Di dosyeya min de kaxezek kêma bûye. Li birêvebirîya karmendan, belgeyek bi navê 'daxuyani' nîşanî min dan. Divîya min ev tekst îmze bikiraya: 'Ez didim zanîna ku ez tu carî ji bo Stasiyê (12) nexebitîme.' Min got ku ez ê îmze nekim, lê belê ez dikarim daxuyaniyekê bidim. Min ev tekst îmze kir: 'Ez didim

bo hesabê hilbijartinan biryareke weha daye: "Biryar hat dayin ku di ser 4000 markan re, markekî rojavayî bike du markên Rojhilat. Ev, ji aliyê aborîyê ve biryareke beradayî bû û bû sedema ku bingehên aborîya li vî beşê Almanyayê ji binî ve têk biçin. Gava ku min ev yek bihîst, min got qey ez li mala Günter Mittag im." (9) Eynî weke ku Mitta kiribû - lê belê êdî dereng bû - Kohl jî xwast ku Most ji holê bihataya rakirin, lê belê bi ser neket.

Birêz Most bi serbilindî li eslê xwe bi xwedî derdikeve û aksana xwe ya eşkere ya Thuringê diparêze. Rastgobûna wî ji zû ve ye naskirî ye. Li gora wî, û li gora hin kesên din jî, çer ku xelk fêr bû ku bi lîmîtan bilîze, KDA bû cîhê tevgerên deradetî. Otobîyografiya wî ya bi navê "Pêncî sal di xizmeta kapîtalê de" nû hat çapkirin. Lê ew balê dikişîne ser û dibêje "Lê li du dinyayên cuda." Birêz Most bûbû Cigirê Serokê Banqeya Dewletê ya KDA'yê berî ku yekem banqeya taybetî ya Almanyaya Rojhilat ava bikiraya û heta bi qatên Deutsche Bank'a Berlinê yên herî bilind jî bihataya: "Di dema banqeya dewletê de, min bi pereyên dewletê siyaseteke pereyî û ya kredîyan bi rê ve bir. Di navenda biryarên ku min digirtin de, dor bi dor, ev pîrs hebûn: Biryar

bibûya raqîba zanistîya Rojavayê ji holê hat rakirin. Kesekî tu carî hewl neda ku van bûyeran binirxîne û raporekê di derheqê wan de derxe." Yên Rojavayê her der bi dest xistin. Mirov bi hêsanî fahm dike bê çima xelkê vira weha hîskir ku reftara xelkê sinifa duyem li wan hate kirin.

Digel ku ew di wê bawerîyê de ye ku KDA êdî di ser derfetên xwe re xerc dikir jî, banqevanê me li dij derdikeve ku mirov bibêje ku KDA'yê di dawîya salên 1980'i de nikarîbû meaş bidana. Ew dibêje ku Fransa amade bû ku kredî bidaya wê. Most ji binî ve bêrîya dema berê nake, lê belê, weke gellek kesên ku di warê aborîyê de dixebitin, ew jî di wê bawerîyê de ye ku rastîya nuha berê jî pêk hatibû. Herkes dibêje ku dawîya KDA'yê di sala 1972'an de bi desthilatdarîya Erich Honecker ve dest pê kiriye. Honecker hemû şîrketên piçûk û mezîn û bazarên piçûk jî di nav de bi dewletê ve girê dan û hewl da ku "yekîtiya politîkaya aborî û civakî" xurt bike ku ev yekîti ne li gora rastîyê bû. Bêpîrsî ku wî danîbû ser vî karî, Günter Mittag, li ser navê Partîyê tev digerrîya û bi awayekî bêberpîrsiyarî, weke ku razînerên kapîtalîst dikin, bi heman zextan mudaxaleyî şîrketan dikir.

Birêz Christian Wegerdt tu oto-

dora Saxe'ê ya aborî ji bo karê wan ne ya herî baş e. Ev herêma ku yek ji mezintirîn herêma endustrîyel ya Almanayê ye, herweha pir difiroşe derve jî, lê belê ji yên din bêtir derbên qeyrana aborî xwarine. Piştî perwerdehiya di warê metalurjîyê de, Wegerdt di şîrketêke dewletê ya mezîn de ku bi wezaretê aborîyê ve girêdayî ye û karê endustrîya kanê û ya siderurjîyê dikir, bûye birêvebirê zanistî û teknîkî û bi dû re jî bûye birêvebirê lêkolînan.

Li KDA'yê, heger pêwîst bûya, mirov karîbû carekê karê cigirîya wezaretê red bikiraya, lê mirov nikarîbû du caran weha bikiraya. Hatiye serê wî û ew di nav de fêr bûye. Weke ku surgun bûbe, di dawîya salên 1980'î de tayina wî rabûye enstîtuyêke zanistî û teknîkî ku nehêd pisporên lêkolînerîya korozyonê tê de dixebitin û nuha berpîrsê wê ye. Bi dû re dîwar hilweşîya. Gelo mirov çi bike? "Ez li seranserê Almanyayê gerrîyam, kesî guh nedida me. Di 1990-91'ê de, çarsed kes ji kar hatin derxistin. Treuhandê (11) dest pê kiribû: yan wê şîrket bibûya taybetî, yan jî wê berî 1992'an bihataya girtin. Me çar hevalan piştî xwe da hev û me şîrket kirrî." Weha bi ser ketiye.

Pozbilindîya Almanyaya Rojava "ya ku digot qey em ne bi hesaban

seke de ku wî axaftina xwe ya wira da me, vî birevebirê şîrketê digot: "Neheqîyêke mezin e ku kara sermayeyê roj bi roj ji kara karkirinê zêdetir û giringtir bibe. (...) Gava ku sosyalîzm hê bi vî dinyayê re diket reqabetê, em jê ditirsîyan, û vî tîrsê em radiwestandin. Nuha êdî ev tîrs nemaye û tu tişt nikare me rawestîne."

Bê guman, heçî kesên ku daye ser heman rêyê, serkevtinek bi dest nexistiye û têk çûne. Lê belê, niherîna wan kesên ku di vî warî de bi ser ketine wê gellekî balkêş be, lewre niherîna wan rengê têkçûyinê wernegirtiye.

Bi alîkarîya kurê xwe yê ku cigirîya wî dikir û bi dû re jî bû şaredarê bajêr, Birêz Elmar Faber li Leipzigê weşanxaneya Faber û Faber damezirandiye. Wî xwendina xwe di dewreke gellekî baş de kiriye ku kesayetiyan mîna Ernst Bloch û Hans Mayer, ev bi tenê yên herî navdar in, li Zanîngeha Leipzigê ders didan, û ji ber wê, ew naxwaze dev ji vî mîrasa xwe berde. Berê, Birêz Faber li Weşanxeya Aufbau Verlagê edîtor bû û ev navdartirîn weşanxaneya KDA'yê herweha weşanxaneya Berthold Brecht û Thomas Mann jî bû. Wî bi xwe pêvajoya taybetîkirina wê bi rê ve biriye.

Taybetîkirin an jî girtin, ev bû alternatîva ku yekîtiyê datanî ber

zanîna ku min tu carî ji bo ku ez li ser karê xwe bimînim tu tişt îmze nekirine, ne di sîstema kevn de û ne jî di sîstema nû de.' Ev bûyer saet di 10:30'an de pêk hat. Saet di 13:30'an de ez ji kar hatim bidûrxistin."

Birêz Faber di wê pêvajoya bi lez û bez ya piştî ketina dîwar de gellek serêşî dîtine: "Ew ne dewreke poetîk bû. Pirtûkên baştirîn nivîskarên KDA'yê, herweha weşanên Heinrich Mann, yên Leon Feuchtwanger, yên Arnold Zweig, yên Anna Seghers, bi tonan pirtûkên li ser çekirina xwarinan, pirtûkên şîretên pirhêl û ji bo rêberên tûristîk cih di refîkan de ji wan re lazim bû." Kuştina birevebirê Treuhand Anstaltê ya sala 1991'ê rewş bi temamî guhert. Detlev Rohwedder di wê bawerîyê de bû ku mirov karîbû beşekî potansîyela KDA'yê ya endustrîyel biparastaya, bi taybetî jî Weşanxaneya Aufbau Verlagê. Ev weşanxane di serî de ji aliyê bazirganekî emlaqan hat kirrîn, bi dû re jî, piştî topavêtina wê, ji aliyê karsazekî berlînî, Matthias Koch, hate kirrîn. "Piştî mirina Detlev Rohwedder ya trajîk, bêhişîya sîstemê gihişt asta bilind. Weke mînak, rojekê şefê karmendên Treuhandê piştî ku bi awayekî xurt li ser fikirîye û avêtîye aqilan, gi-

Yek dîwar, yek mîlet, du dewlêt...

hiştiye wê bawerîyê ku weşanxaneyaya me di eslê xwe de ji Marks û Engels pê ve tişteki din çap nekirîye.” (13)

Li gora edîtorê Leipzigê, pêvajoyeke “a-dîrokîkirinê” dest pê kiribû: “Xwastin ji bir bikin bê me çima Almanyayêke din dixwast.” Li gora wî, ev jî baş eşkere dike bê çima nîqaşên dema me guh nadinê û hewl didin ku dîrokê ji dawîyê bidin destpêkirin û nivîsandin. Piştî xwe dispêre Gramsci û dibêje: “Heger birêvebir ji xelkê ku bi rê ve dibe bêhiştir be, dawîya wê felaket e. Li KDA’yê jî weha bû. Îroj jî heman rewş heye, lê bi tenê cudahîyek di nava wan de heye. Vê carê bêhiştîya xelkê jî tev li ya çîna politîk bûye.”

Diyar e ku Deutsches Hygiene Museum’a Dresdeyê ne cihekî weha ye ku mirov bikare pêşengeheke li ser xebatê lê bibîne, digel ku navê wê Muzeya Mirovahîyê ye. Têhega “xebatê” ne têgeheke hêsan e, bi taybetî jî heger em qebûl bikin ku wateya karî jî tê de heye, lê belê bi temamî nabe kar. Pêşengeha ku xebatê bi hîpoteza ku ew veguherîneke cîhanê ya bi hewla mirovahî be şirove dike, fikrine nû jî dide mirov. Ew herweha azadiyêke bêhempa dide mêvanan ku bikarin pêşniyarên pêşengehê rexne jî bikin. Pê-

şengeha ku navê wê “Arbeit Sinn und Sorge” e, xebatê bi têgehên têgihîştin (sinn) û xemê (sorge) re girê dide. Sorge herweha bi wateya ku Bernard Stiegler di kataloga pêşengehê de bi kar tîne dibe haydarî jî.

Di *sorge*’a almanî de, wateya xem, tirs û taswasê (“ez ji bo dikewim taswasê”) bêtir rengê nîyînê dide vê peyvê. Lê belê, wateyêke din ya haydarîyê jî heye ku bi fikra li xwe û li yên din miqatebûnê (“li xwe miqate be”) tê bikaranîn. Daniel Tyeadellisê filozof et berpîrsê pêşengehê dibêje: “Li gora me, giring e ku me di navê pêşengehê de rengê erênî jî bidaya. Pirs li ser wê ye bê mirov li çî miqate ye. Qiymetê tiştê ku em lê miqate ne çî ye? Gelo ew tişt şexsî ye an em dikarin jê biwêdetir jî bifikirin? Bi çî awayî mirov dikare bibe xwedî hîssekê li hember tişteki ku ji şexsîbûnê derketiye?”

Piştî ketina dîwar, di warê xebatê de gelo çî pêk hat? Bi awayekî îstatîstîk, rajeya bêkarîyê bilind bûye, lê belê awayê karên demkî di ber re zêdetir bûne û belav bûne. Di nav hev de du fikrên cuda pêk hatin. Li aliyê Rojhilat, hîssa têrbûna li hember xebatê xurt dibû, lê belê di ber re, bi awayekî dijber, xemên pisîşîk jî girantir dibûn (14). Li gora Sosyo-

log Wolfgang Engler, rektorê Dibistana Bilind ya Şanoyê ya Ernst Busch ya Berlinê, “ew ê nakokîyêke xapînok be ku mirov bikeve bawerîya ku li Rojavayê xebat berî meaşî dihat û digel ku li Rojhilatê meaş berî xebatê dihat.” Ew di wê bawerîyê de ye ku xelkê “KDA red kir, lewre li gora wan, digel ku navê wê kar û xebat bû jî, sistemê zêde qiymet nedida daxwaza wan ya pêkanîna tişteki.”

Çend sed metreyan ji muzeyê bi wê de, di avahîyêke nuh û ji camê de, navê wê ye “febrîqeya caman” jî jê hatiye, hawara şirketa Volkswagenê ya dawîn heye. Katedraleke ji bo serfiraziya Xwedaya otomobîlê. Heçî kesê ku Phaeton’ekê bikirre, dikare bi zindî pevxistin û pakkirina erebeya xwe bi çavên xwe bibîne. Di reklama danasînê de, Volkswagen nîşan dide ku ew dixwaze weke avahîyên Dresdeyê bike û erebeyê weke berhemêke Richard Wagner nîşan dide! Cihê wê rengê navendeke çandî, ya pêşengehên tabloyan û ya defileyên modayê dide, opera jî lê çêdibin. Lê, dîsa jî, karker karê xwe dikin. Digel ku mirov dibîne ku karker li derdora mekîneyên pevxistinê yên otomatîk, weke ku ji xwe re temaşe bikin diçin û tî jî, peyva “febrîqê” mubalexe ye.

Volkswagenê ku Mîrekîya Qatârê % 17’ê wê nuh kirrîye jî eynî weke Porsche, Opel û Mercedesê beşekî wê “utopyaya” Rojavayî ye ku ji binî ve alman e û tîk diçe. Engler dibêje ku “Almanyaya Federal ya kevn tim demokrasî û pêşketina aborî bi şîrketên mezin ve girê dida. Digotin qey heta dawîyê jî ev herdu wê bi hev re bin. Lê belê, ezmûna aborî ya ku derketiye pêşîya me û herweha wendabûyîna çend kelehên bîra me ya hevpar yên dawîn îroj demokrasîya me jî dicerribîne.”

Gelo ew ê karibe ji vê ceribandîna bi saxî derkeve? Ev xema li ser paşeroja demokrasîyê li cem hemû mêvanên vê nivîsê hebû. Li ser pîrsa ka gelo gava ku ew li KDA’yê difikire ew herî zêde bêrîya çî dike, nivîskarê Dresdeyê Ingo Schulze, weha bersivê dide: “Ya ku ez bêrîya wê dikim ew e ku me statuko bi awayekî aşkere rexne dikir. Bi pîrsa li ser têgihîştina xwe ya paşerojê, di eslê xwe de me xwe û têgihîştina xwe eşkere dikir. [...] Îroj, gava ku mirov behsa paşerojê dike, mirov dikeve tîrsa xerabbûyîna rewşa me ya nuha. Divê em ji nû ve fêr bibin ku em dikarin tiştan biguherînin.”

**Wergir ji fransî
İbrahim Seydo Aydoğan**

(1) Têgeha Jürgen Habermas e. Heger dijberê wê nehatibe gotin, bersivên nivîskar ji hevpeyvîna wî hatine wergirtin.

(2) Nivîskara Berlin Chantier (Stock, Paris), Régine Robin herweha hevkomsera pêşengeha “Berlîn. Wendabûna şopan” e ku wê ji 21’ê Çiriya Pêşîn heta 31’ê Çileyê Pêşîn li Muzeya Dîroka Hemdem ya Hotel des Invalides’a Parîsê (Fransa) li dar dikeve.

(3) Damnatio memoriae: biryara piştî mirinê ku li Senatoya romayî dihat dayin, da ku hemî şopên civakî yên siyasetmedarekî ji holê bên rakirin.

(4) Ji aliyê Dadgeha Nurembergê ve bi bîst salên zindanê ve hate cezazakirin.

(5) Li gora Renate Köcher, Birêvebira Institut Allensbach. Deutsche Presse-Agentur, 28 Îlon 2009.

(6) Weke mînak, heftenameya Die Zeit’ê (Hambourg) ya 30’ê Nîsana 2009’an weha maşet avêtibû: “Yên ku bi ser ketine dişibin vê.”

(7) Die Zeit, “Mafia li vir e”, 13 Tebax 2009.

(8) Vî filmê ku xelata mezin ya Pêşbirka navnetewî li Festîvala navnetewî ya dokumenterana a Marsilyayê wergirtiye, wê di çarçoweya Berlin, Berlin(s) de were nîşandayin. Mois du film documentaire 2009, 26 Çiriya Paşîn 2009, saet di 18’an de, li Pir-tûkxaneyaya Netewî ya Fransayê (petit auditorium), 11 quai François Mauriac, 75013 Paris.

(9) Berpîrsê aborîya politbüroya Partîya Komünîst ya Almanyaya Rojhilat.

(10) Christophe Hein dibêje ku li hin enstîtuyan ji billî xizmetkaran ji KDA’ya kevn tiştêk jî nemaye.

(11) Treuhand Anstald dezgeha bazirganiyê ya fermî bû ku di dema hilweşîna KDA’yê de karê wê birêvebirina firotina şîrketan bû.

(12) Polîsê siyasî yê KDA’yê

(13) Di eslê xwe de, ev ji binî ve çewt bû. Weşandina berhemên Marks û Engels ji aliyê Weşanxaneyaya Partîya Komünîst ya Almanyaya Rojhilat, Dietz Verlagê ve dihat kirin.

(14) Heyecana almanê Rojhilat dîsa jî hêdî hêdî sivik dibe.

BIRÎNÊN NASNAMEYA NIŞTIMANÎ YA SÛRIYÊ

Çawa li Sûriyeyê pirsgerêka “biyanîyên Tirkîyeyê” peyda bû?

MIHEMED CEMAL BARUT*

Di pêvajoya ku di dîroka Sûriyeyê de wek pêvajoya “cudabûnê” tê naskirin de, Hikûmeta Sûriyeyê di 05.10.1962’an de, serjimêriyeye awarte bo niştecihên Parêzgeha Cizîrê (Hesekê), pêk anî. Di encama vê serjimêriyê de, nêzîka % 28’ê niştecihên Hesekê ji mafê hemwelatîbûnê hatin bêparkirin. Ev kes di destpêkê de, wek “Biyaniyên Tirkîyeyê” hatin binavkirin, pişt re li jêr benda “Biyaniyên Hesekê” hatin kategorîzekirin. Mebesta hikûmetê ji serjimêriyê, sezadana “Qaçaxên Kurd” bû ku bi dizî û bi

rêyên qaçax û nerewa ji başûrê Tirkîyê derbasî Parêzgeha Cizîrê bûbûn.

Dibistana dîroka Sûriyeyê heta niha ji tu dokumentên akadîmîk û babetane ên di derbarê vê pêvajoya “Tunekirinê” de ku li jêr navnîsaneke yasayî û bêlayan “Serjimêriya Giştî” bi rê ve çû bê par e, ev pêvajoya. Êdî, bi tenê dimîne “dokumentkirinê” îdeolojîk ku ew jî herçend di warê nêzîkahiyên sosyolog û antropologan de ji bo naskirina rewşa raya giştî kêrhatî bin jî, bi kêrî nêzîkbûna rastiya pirsgerê

rêkê û rêveçûna wê nayên.

Projeya “Sûriye 2025” yekem heyet bû ku nêzîkahiyeye pir êşkere û li gel dokumentên zanistî ji bo vê pirsgerêkê pêşkêş kir. Wê di rêya xwe sipartina rexneyî re daxwîyanîyên dokumentkirî yê projeyê bi dest xistin. Ev gotar ku kirtiya lêkolîneke berfi-rehtir û mezintir e, hewl dide ku nêzîkahiyeye nû pêk bîne ku xwendina pirsgerêkê di rêveçûna derketina wê, pêkhatina wê, zelalbûna wê û destnîşankirina encamên wê re, wek bingehe digre.

Di dawîya Tebaxa 1962’an de, yan di dawîya pêvajoya ku di edebiyata dîrokî de navê “Serdema Cudabûnê”ê (cudabûna ji Komara Erebi ya Hev-girtî) lê tê kirin, û li ser bingeha qeyraneke kûr, kêşedar û aloz Hikûmeta Beşîr Ezime ya çepgir û yekîtîparêz a ku di şerê Erebi yê sar di navbera Riyad û Qahîre de (16 Nîsan-13 Îlon 1962) bêlayan ma, hat hilweşandin û Xalid Ezim hikûmeta xwe ya nû damezirand (17 Îlon 1962-7 Adar 1963) ku di qonaxa “cudabûnê” de hikûmeta pêncem û ya da-wîn bû.

Xalid Ezim di siyasatên xwe yê civakî de konservator, lê di warê bikaranîna desthilatîyê de despotîk bû. Xalid Ezim li çavdêrî û xwedîderketina Amerîkayê digerrîya û ji dayîna dey-

nên xwe yê zêde yê ku li gel faîzên wan digihîştin 430 hezar lîreyên Sûriyeyê direviya ku dewletê ew ji bo “Banqeya Sûriye û Diyaspora” garantî kiribûn (1). Ev wêne cuda ye ji wêneyê paşayê klasîk ê ronakbîr ê yekem Ezim (1940-1950) damezirênerê yekem yasaya hevdem ya ji bo hevkarîya li tevahiya dewletên Erebi, û hewldana damezirandina dewleta nûjen; herwiha bi tundî cuda ye ji wêneyê Ezim ê düyem an wêneyê “Milyonê Sor” yê di salên 1950’î de, nemaze di nîveka wan de ku Ezim bi pêngava xwe ya dîrokî ya îmzekirina peymanê hevkarîya aborî û teknîkî ya li gel Yekîtiya Sovyetê û di zîrveya Şerê Sar de, sertac kirin.

Hikûmeta Xalid Ezim di 05.10.1962’an de, hê sê hefte di ser desthilatdariya wê re derbas nebûbûn “Serjimêriyeye Giştî” bo niştecihên Parêzgeha Hesekê” pêkanî; berî vê, Wezareta Navxweyî ji felcbûna Hikûmeta Beşîr Ezime ya ku ji dawîya Tebaxa 1962’an ve wek hikûmeteke îstîfakirî dihat hesabandin qels ketibû. Ew hikûmet di nava stresên mezin û tund de bû; li dijî wê hin tevger hebûn ku ji aliyê Riyad û Odeya Bazir-

ganiya Şamê û wekîlên şîrketên petrolê û eniya kevnenûneran a bi serokatîya Xalid Ezim, Îsam El-Ettar û Ekrem El-Horanî dihatin kirin. Di nava vê rewşê de di Îlona 1962’an de wezareta navxweyî biryar da ku vê serjimêriyê pêk bîne. Wezarete biryar da tevahiya Tomarên Rewşa Civakî yê berê yê girêdayî niştecihên Hesekê, ji holê bên rakirin û serjimêriyeye giştî ya nû ji bo niştecihên Sûriyê û “biyanî” yê parêzgehê, bê çekirin. (2)

Pêvajoya serjimêriyê ji xwe re pîvaneke sereke ya di tespîtîkirina nasnameyê de wek bingehe girt: Herkesê di tomarnameyên Rewşa Civakî de berî sala 1945’an de tomakirî bû û ji wê demê heta cîbicîkirina serjimêriyê li Sûriyê rûniştî bû, hevwe-latîyê Sûriyê tê hesabandin. Wezareta Navxweyî dem da herkesê navê wî di tomarnameyên Rewşa Civakî de hebû ku di nava mehekê de wêneyekî ji tomara xwe û malbata xwe bi dest bixin û nîşanî karmendên serjimêriya nû bidin da ku nasnameya xwe tespît bikin (3). Armanca vê cudakirina di navbera niştecihan de dorpêçkirina niştecihên Hesekê yê navên wan di tomarnameyên Rewşa

Civakî de nehatine tomakirin bû, ji ber ku hejmara niştecihên Sûriyê yê tomakirî di Tomarên Rewşa Civakî de naskirî û çespanî ye.

Lê, pîvana tomakirinê di tomarnameyên Rewşa Kesayetî de ne realist bû; ji ber ku diyardeya -Mektûmîn- an yê ne tomakirî him di nava kurdan de û him jî di nava ereban de jî belav bû wê çaxê; û ev diyarde ma bi rêjeyeye kêmtir di nav desthilatên piştî dema Serjimêriya Awarte, û heta îro jî bi rêjeyên hinekî zêdetir di parêzgehên navçeyo rojhilatê Sûriyê de belav bûye.

Êşkere ye ku armanca serjimêriyê ne belgekirina tomakirîyan, lê belê belgekirina yê ku wek “qaçax” hatin wesîfkirin bû ku wek “Biyaniyên Tirkîyeyê” hatin naskirin lê belê piştî xweacizkirina Tirkîyeyê, êdî weke “Biyaniyên Hesekê” hatin binavkirin.

Desthilatîyên serjimêriyê pêdagir bûn li ser naskirina nasnameya etnîkî ya “Mektûman.” Belgekirin û tomakirin li gor awayê peywendiyên desthilatdarî û civakî yê wê demê û

herwiha bi rêya karmendên dewletê, mufrezeyên polîsan û mufrezeya Şaxê Siyasî li gel girgir, “eyan” û serokeşîrên ku berjewendiyên wan li dijî hev derdiketin dihatin cîbicîkirin.

Serjimêriya Awarte ji serî heta binî, û ji pêşî heta dawî li jêr çavdêrî û kontrola “kirîvê” rast Parêzgerê Cizîrê Seîd El-Seyid de birêveçû. El-Seyid di kitêba bîranînên xwe de wiha behsa xwe dike: “Erebekî neteweperestî tund, sosyalist lê ne bi tundî, bo pêkanîna yekîtiya erebi ku di jîyanê de tek armanca wî ye û hêviya wî ya herî mezin e, bi hemû hebûn, îmkan û hêza xwe kar dike”(4)

Seîd El-Seyid birayê Celal El-Seyid ê ku yek ji damezirênerên Partiya Baasê bû lê zû jê cuda bû ji ber hewesên wî yê sosyalist û helwesta wî ya pirsaya yekîtiya li gel Îraqê, lê Seîd ne Baasî bû. Ew nêzîkî nîfşê neteweperestî resen bû ku hinek endamên vî nîfşî di bin bandora fikrên netewî yê tund û şovînist de mabûn.

Nerînên El-Seyid roleke girîng di warê biryargirtina encamên serjimêriyê û akamên wê de lîstin, ji ber ku navenda dest-

*Lêkolêr û ramanvanekî ji Sûriyeyê, xwe-diye zêdeyî 15 pirtûkan e. Li rêxistîneke ser bi NY wek pispor kar kiriye. Rêveber û damezirênerê serekî yê projeyên “Fêrkirin û Pêşvebirina Mirovî” û “Projeya Sûriye 2025” û “Koça Derveyî ya Nêvdewletî ya Sûriyeyê” û “Avakirina tora NGO’s a taybet bi geşepêdanê li Sûriyeyê” û “Rapora rewşa niştecihên Sûriyeyê di sala 2008’an.” Niha lêkolêrê Peymangeha Fransî bo Rohilata Nêzîk IFPO ye.

hilatdariyê Parêzgeha Cizîrê bi her awayî girtibû destê xwe.

Di encamên Serjimêriya Awar-te de, di rojekê de 85 hezar “niştecihên” Parêzgeha Heseke wek “Biyaniyên Tirk” hatin tomarkirin, pirraniya wan “biyaniyan” kurd bûn û bi derbaskirina sînorên Tirkiyê ya qaçaxî û hatina Sûriyeyê ve dihatin tawanbarkirin. Lê jimara niştecihên ereb û suryaniyên (5) ku ketin ber “bêparkirina ji nasnameyê” kêmbû. Rêjeya jimara van “Mektûman” ku tomarnamêyek taybet bi wan hat pêkanîn nêzîka % 28’ê tevahiya jimara niştecihên parêzgehê yên tomarkirî bû. Nifûsa Heseke wê demê 302 hezar dihat texmînkirin ku li gor encamên îstatîka giştî ya sala 1960’an pêk hatibû û ev jî yekemîn îstatîstîka giştî ya li Sûriyê bû ku li gor pîvan û yasayên zanistî pêk dihat (6).

Encamên Serjimêriya Awar-te û kategorizekirina nû jimara kurdan û rêjeya wan li gor grubên çandî-etnîkî yê din guvaşt; û kurd ji pêvajoya milkdarî, siyaset û hîlbijartinan derxistin. Herwiha, encamên Serjimêriya Awar-te kurd û serokatîyên wan bi giştî qels û lawaz kirin. Ew di warê hevşengiyên hêz, desthilatî, saman û dabeşkirina etnîkî li gora hevrikên wan ên tund û bihêz “aşûrî” de qels ketin. Di sedsala bîstan de, di salên 1933-1936’an de, li gor peymaneke Fransî û Îraqîyan li jêr finans û çavdêriya Netewên Yekgirtî (niha NY) û piştî qirîza wan li Îraqê, pêleke Aşûriyan a nû li Cizîrê bi cih bûbû.

Jimara niştecihên Cizîrê wê demê ne ewqasî zêde bû, ji ber ku ew di rêveçûna qonaxên pêşkeftina demografîk a civaka Sûriyeyê de hê di pêvajoya “hevşengiya nêgativ” de bû, yanî ew pêvajoya ku tê de pêşveçûna niştecihan sifir e, ji ber newekheviya rêjeya mirin û jidayikbûnê. Lewma jî di dema ku navçeyên din ên Sûriyeyê derbasî qonaxa pêşveçûna bilez a niştecihan dibûn, jimara niştecihên Parêzgeha Heseke kêmbû.

Lewre wê demê di nav parêzgehên Sûriyê de, Heseke di warê jimara niştecihan de, parêzgeha şeşan bû digel ku rewşa wê rewşa pileya sêyem bû. Ji ber ku şoreşa çandiniyê li wira hatibû destpêkirin û ji ber berfirehbûna projeyên avdanî û reforma zeviyan çandiniyê (heta gihişt radeyekê ku ew navçe

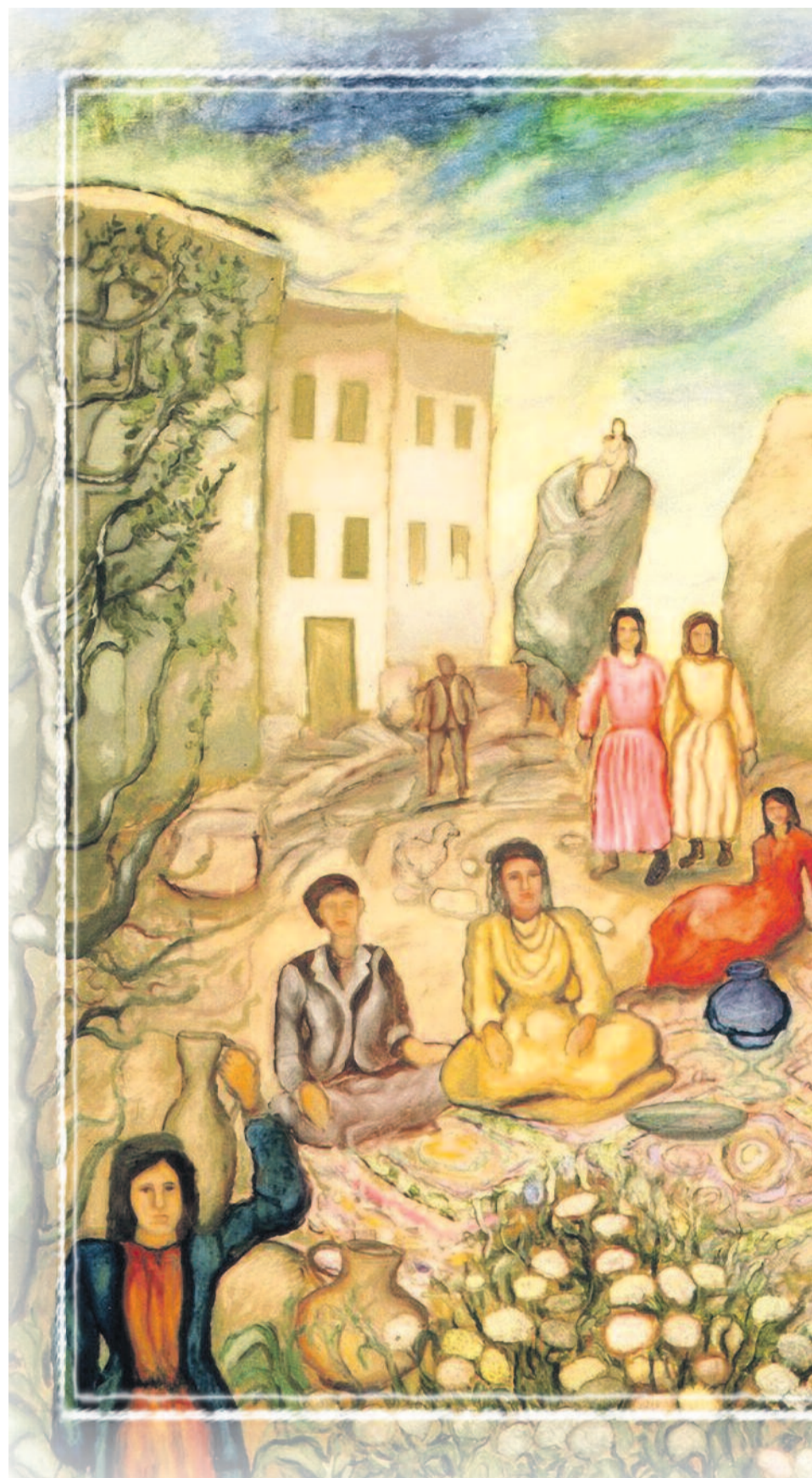
wek “California’ya Rojhilatê” dihat naskirin), planên pêşvebirinê hemûyan nîşan dida ku Cizîrê dikare jimarên zêde yên niştecihan hembez bike. Ji hemûyan zêdetir, bilezkirina rîtmakar a ji bo avakirina bendava Firatê ku jê re hatibû pêşbînîkirin ku mesaheya avdankirî ji zeviyan qabil bo çakkirinê, hilberin û çandiniyê dû caran berfirehtir bike û ji hemûyan grîngtir dîtina petrolê a li navçeyê û imkana firoştina wê, ji nav faktorekên zêdebûna giringpêdana bi navçeyê, bêtir ber bi çav diketin.

Jinûve pênasikirina navçeya Cizîrê

Ji dawiya salên 1940’an ve, Jherdem Navçeya Cizîrê di rêya dîtin û têgeheke çandiniyê de dihat pênasikirin ku jêdera serreke ya dahatiya tevahiya Sûriyeyê pêk tîne; lê belê dîtina petrola giran ku dikare bê firoştin a di sala 1962’an de û vedîtina petrolê li navçeya Cizîrê şirketên petrolê yên Ewropî û Amerîkî xistin nava hevrikiya ji bo hilberîna wê. Ev bû çavkaniyeke din a bingehîn ku ji bo Navçeya Cizîrê bi awyekî din bê naskirin, an jî pênasikirina wê di riya giringiya petrolê de hat. Êdî, her pênc hikûmetên Sûriyeyê yên li pey hev di serdema (Cudabûnê) de bi tevahî gihiştibûn vê baweriyê ku Sûriyê êdî dikare bibe bo berhembênerêkî “piçûk” yê petrolê.

Ev danasîna Navçeya Cizîrê a wek navçeyêke bi petrol faktoreke girîng bû di vê nerîna Hikûmeta Ezim de. Hikûmetê digot: “Pêvajoya derbasbûna bi dizî ya kurdên ji Tirkiyê bo Sûriyeyê planek e û armanca wê jî bicihkirina hinek grûbên xeynê ereb li sêgoşeya petrolê ya li Sûriyeyê ye” (7) û hikûmet jî bi nête ku hêlên boriyan di navbera kêlgehên petrolê li Cizîrê damezrîne û rafineriya petrola Banyas û dû rafineriyên nû jî ava bike.” (8)

Lê ev bi wê girêdayî bû ku Hikûmeta Xalid Ezim di danûsindinên li gel şirketê “Concordia” ya Almanî re bi ser bike-taya ku ji bo hilberîna petrola Sûriyeyê ya giran a li kêlgehên li jêr çavdêriya “Concordia” ya Swêdî an jî di kêlgehên Heyeta Giştî ya Petrolê li Qereşokê re dihatin kirin.

Rıza Topal, (c)

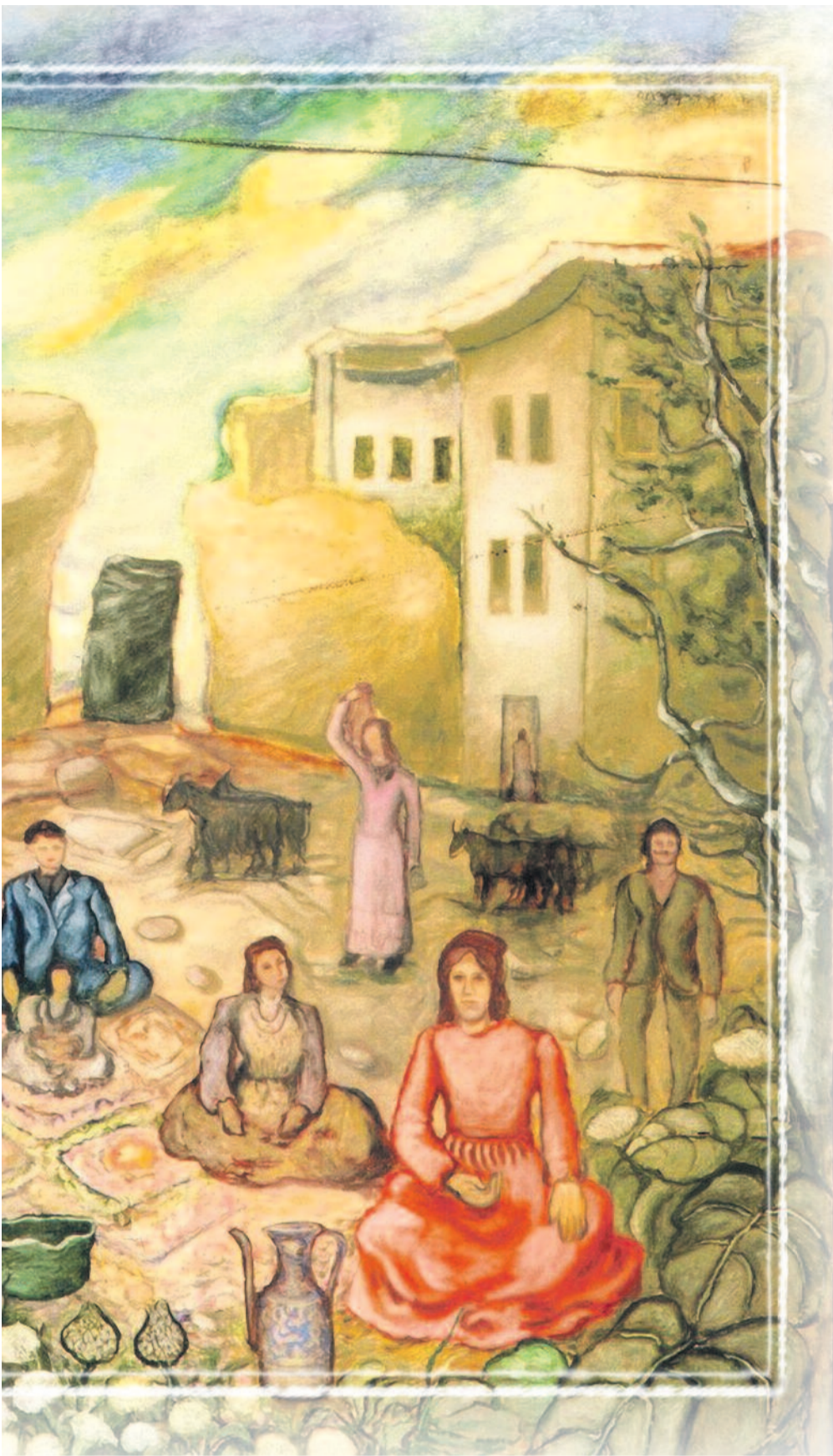
Paradoks ew bû ku pêvajoya serjimêriyê ne kêmi % 28’ê niştecihên Parêzgeha Heseke ji nasnameyê bêbeş kirin û ji hemû mafên wan bêpar kirin û pirsgirêka têkçûna hevşengiya demoxrafîk hinekî din zêde kir. Ev bûyer di demeke weha de pêk hat ku pêşvebirina Cizîrê ya li ser bingehên çandiniyê û projeya bendava Firatê aliyekî, û lialiyê din jî dîtina û hilberîna petrolê, pêwîstiya wê ya bi meşandina siyaseteke berfirehbûnê a li ser bingeha zêdekirina

jimara niştecihên Cizîrê û misogerkirina karkerên pêwîst bo projeyên nû di rojevê de bûn.

Rola hêzên ewlekarî û serkirdayetiyên kurd di vê bextreşiyê de

Hincet û behaneyên “serwehriyê” bi tenê perdeyêke îdeolojîk bû ji bo cibicîkirina

pêvajoya bêbeşkirina % 28’ê niştecihên Parêzgeha Cizîrê ji mafê hemwelatîbûnê û xistina wan di qrîzekê de ku êdî cihê wan di dewletê de nemîne. A bi vî awayî, politîkayên dewleta navendî rêjeyek zêde ya hevweletiyên xwe malwêran dike, lê wek ku Joseph Strair dibêje: “Zinhar û hezar zinhar bo wan kesên ku dewleta wan tune.” (9) Pêvajoya bêbeşkirina wan ji nasname û mafê hemwelatîbûnê, ew marjînalîze kirin, bi sedemê ku pirraniya wan cotka-

v) - Efekt LMD kurdî

rên feqîr û nexwende bûn û bindestên serokeşîr, giregir û malmezînen kurdan bûn. Di destpêkê de, qurbanîyan hest bi wate û nîşanên “Serjimêriya Awarte” nekirin, lê piştî derbasbûna demeke kurt çavê xwe li ser bextreşî û karesata “serjimêrî”, yan jî li gor gotina Strair li “waweylê”, vekirin.

Seîd Seyid “kirîv” an bavê ruhî yê rast ê pêvajoya Serjimêriya Awarte bû, û berpirsiyariya dîtina behane û hincetan girt

ser milê xwe. Piştî çespondina encamên serjimêriyê ew hincet anî ku: “Koça kurdan ji Tirkiyeyê metirsiyeke mezin li ser saxlemya erebîtiya Sûriyeyê pêk tîne.”(10) Seyid bi van îdîfayan dixwest raya giştî ya Sûriyeyê gur bikiraya. Tu peywendîya Hikûmeta Ezim ne ji dûr û ne ji nêzîk li gel îdeolojiya nasyonalist a tund a Seyid tune bû, lê ew di wê qonaxa ku tê de bi her awayî li çespondina “cudabûnê” digerrîya li jêr navê parastina “Kiyane Nemir” bo çek-

kirina desthilata xwe ya bi amûrên îdeolojî yê zêde, ew bi kar anî.

Ji aliyekî din ve, faktorekî din ku rola wî di vê pirsgerêkê de hebû, zêdebûna çalakiyên Partiya Demokrat a Kurd li Sûriyê (Partî) bû, ku desteya serkirdayetiya wê ya yekem di 14’ê Hezîrana 1957’an de ji elîteke sînardar a ronakbîrên gencên kurd pêk hat û gelek tê de neçû ku bû navendeke kişandina cemawerên cotkarên hejar û bin-

pêkirî. Herçiqas nerînên van cemaweran ne bi temamî wek yê partiya nû bûn jî, wê demê Partî hêza Kurdî ya rêxistinîkirî ya bi tenê bû. Pirraniya serkirdeyên Partiyê kevnekomunîst yan jî nêzîkî Partiya Komunîst a Sûriyeyê bûn û sûd ji tecrubeya Sovyetê wergirtibûn. Partî di Sibata 1962’an de, di qonaxa “cudabûnê”ê de rastî hewildaneke parçebûnê hat, cemawerên Partiyê ewqasî zêde bûn ku rêxistinîkirina wan ji destê qadroyên hizbê derketibû (11). Herwiha Partî zêdetir girêdayî bûyerên hundirê Îraqê û şoreşa kurdî bû ku Mistefa Barzanî di Îlona 1961’an de, li dijî rêjîma Evdilerîm Qasim destpê kiribû.

Lê tu dokument tunene ku bi-çespînî ku Partî çalakiyên xwe yê provokatîv li dijî desthilata Sûriyê piştî kampanyaya destserkirina Sibata 1962’an domandibin û bi vî awayî desthilat mecbûr kiribin ku di îlona eynî salê de biryara çibicîkirina “Serjimêriya Awarte” bide. Lê belê şer û nakokiyê tund di navbera serkirdeyên kurd ên tradîsyonel û dîrokî û Partî de li dar bû, di çarçova şepêleke cemawerî ya netewî ya kurdî ku seba şoreşa kurdên Îraqê germ û gurtir bûbû. Dibe ku ew serkirdeyên kurdên tradîsyonel di çarçova dîtineke berteng a berjewendiyên taybet de desthilat li dijî çalakiyên Partiyê sor kiribe.

Seyid bi zîrekî û jîrî fêde ji vê rewşê dît û fişar xiste ser hikûmetê biryara pêkanîna serjimêriyê zû bide. Gava Hikûmeta Ezime felc bû û karûbarên xwe radestî Xalid Ezim kirin, derfet bo Seyid peyde bû. Ezimê ku di warê hizrî û siyasî de kal bûbû û guherînan ew li paş xwe hiştibûn, kete nav lîstîka wan. Di bîngeh de, lîstîkeka aloz a Seyid bû, di navbera wî û xwedî milkên mezin ên kurd ên ku yasaya Reforma Çandîni li xwe digirtin û milkdaryên wan ketibûne ber metirsiya dest li ser danîne, loma bo parastina berjewendiyên xwe amade bûn ku hertiştî bikin ku di nav de bêparhiştina hevzimanên xwe a ji mafê hemwelatîbûnê jî hebû û bi vî awayî îmkan û desthilatîyên xwe jî di paşerojê de ji dest didan. Mîna wê çîroka malbata Nizammedîn e, ku di heman demê de yek ji motîvên serjimêrî û qurbanîyên wê jî bûn.

Jîrî, zîrekî û pragmatîka Xalid Ezim di tevlêbûna lîstîkê de ew

bû ku dixwest Yasaya Reforma Çandîni li jêr navê Çakkirina Navçeya Cizîrê hilweşîne, loma bi hemû hêza xwe û bi navê çakkirîne daxwaza hilweşandina wê dikir. Ezim bi eşkereyî daxwaz dikir cotkar ji nav zeviyên axa û xwedî milkên mezin bîn derxistin û koçberkirin.

Rastiya sergirtî: Reforma Çandîni

Tevlihevbûna berjewendî û desthilatdaryê li dirêjîya dîroka Sûriyeyê ya nûjen gelek caran qewimiye, bi awayekî ku dewlet kiriye keştiyeke ji bo serdest û xwediyên berjewendiyên. Bi taybetî, di Serdema Cudabûnê (Cudabûna Misir û Sûriyê) de, dema ku Cemal Evdîlnasir hinek derbên dîrokî yê mezin li xwediyên hêz û karîgeriyê xistin û rê li pêşîya berfirehbûna beşdariya “xelkên ji rêzê” a di sazîkirina biryara siyasî de vekir, ev tevlihevî zêdetir bû.

Evdîlnasir rê neda ku xelkên ji rêzê bandora xwe li ser wî bihêlin, ji ber ku wî siyaseta di çarçova desthilatê de qeyd kiribû. Lê ji aliyekî din ve, kiryarên wî xelkên ji rêzê dehif didan ku li gel qurbanî û zehmetiyên jî, îmkan û hebûna xwe tekez bikin. Balkêş e ku dema ku xelkên ji rêzê serî hildan, ew serhildan bi navê Evdîlnasir bi xwe bû.

Ev mesele çîroka me vedigerîne destpêka peydabûna pirsgerêkê. Lewre pêvajoya çespondina nasnameyê di Serjimêriya Awarte ya taybet bi Parêzgeha Heseke de, şertek danîbû ku hemwelatîyê Sûriyeyê ew kes e ku navê wî di tomarên Rewşa Cîvakî yê pêş sala 1945’an de hatibe tomarîkirin. Herwiha di viya pêşî wêneyekî qeyda xwe û mala xwe bi dest ve bianiyaya û di dema bicihanîna serjimêriyê de ew pêşkêş bikirana. Lê belê ev merc bi xwe ji rastiyeke dûr bû û nedibû delîleke bîngehîna a ji bo îspatîkirina nasnameyê, ji ber ku diyardeya “Mektûmîn-Kesên bêyî tu qeyd û navan” berê jî yek ji balkêştîrîn taybetmendiyên civaka kurd û erebî a li Parêzgeha Heseke bû. Lewma, yekalîkirina hesabên hêz, desthilatî û karîgeriyê faktorên sereke yê pêvajoya aloz bûn ku bi Serjimêriya Awarte bidawî bû.

Wezîfe yan jî erka pîvana bi-destxistina nasnameyê (hebûna navan a di tomarên berî 1945'an de) di Serjimêriya Awarte de eşkere bû. Pîvan ji bo bêbeşkirina cotkarên kurd ên ku di dema Komara Ereb ya Hevgirtî de (Yekîtiya Sûriye û Misir 1958-1961) fêde ji zevî û erdên ku ketibûn ber pêvajoya Reforma Çandinî de dîtibûn, hatibû danîn.

Cemal Evdîlnasir di çarçova Yasaya Reforma Çandinî de dest danî ser zeviyan û ew belav kirin. Wî tu cudahî nexist nav cotkarên kurd û ereb, ne jî di navbera Kurdên "resen" û yên "Qaçax: Ên ku li gor nerîna desthilatê bi dizî sînoren Tirkîyê derbaskirine û ji bo bidestxistina zeviyan Navçeya Cizîrê li wir bicîh bûne", lê Evdîlnasir cudahî xist navbera derebeg û xwedî milkên mezin û cotkarên hejar. Di bingeh de, Evdîlnasir ne li dijî Pirsê Kurd bû, lê yekem serokê ereb bû ku çand û mafên kurdan ên kulturî û netewî nas kiribûn û girove jî li ser vêya pêşkêş kiribûn (12).

Lê Hikûmeta Ezim raya giştî li dijî vê kirinê gur kir ku qazancê Yasaya Reforma Çandinî bi tenê "biyanî" û "qaçax"ên gumanbar in ku bi dizî derbas bûne bo dest deynin ser zeviyan. Li gora wî, ev kes gefê li ewlekariya Sûriyeyê, Erebtî û serweriya wê dixwin. Ji 17'ê Nîsanê heta 13'ê Îlona 1962'an, yek gîlîname jî ku bibêje hinek "biyanîyên" ku bi dizî derbasî axa welêt bûne û sîd ji Yasaya Reforma Çandinî li Navçeya Cizîrê wergirtine, nehat tomakirin (13), li gel ku yasa di vê dema destnîşankirî de ji dema yekîtiya Misir û Sûriyê bileztir birêve diçû. Lê piştî ku Erebtîstana Siûdiyê, DYE û Odeya Bazirganiya Şamê û şirketa "Concordia" li hev kir û piştigiriya hewilên Xalid Ezim kirin û Hikûmeta Beşîr Ezime hilweşandin, ev derewa neditî ku di serdema Hikûmeta Ezime de qet nehatibû bihîstin, derket holê.

Çapemeniya Sûriyeyê qet behsa pirsgirêka Serjimêriya Awarte nekir. Herweha hêz û partiyên Sûriyeyê û di nav de Partiya Komunîst a Sûriyeyê ku kurd û suryaniyên Navçeya Cizîrê giraniya wê pêk tînin jî, dengê xwe dernexist. Rojnameyên Sûriyeyê bi hinceta ku wan pereyên zêde ji aliyê Serokwezîrê Sûriyeyê distendin, xwe

kerr dikir (14). Li gor vê rewşê, hin rojnameyên Sûriyeyê texmîn kir ku jimara biyaniyên ku bi dizî derbasî axa Sûriyê bûne di dema yekîtiya Misir û Sûriyeyê de ku bi mebesta sîdwerigirtina ji zeviyan Yasaya Reforma Çandinî pêk hatiye, digihîje 50 hezar kesen (15). Ev li dijî cotkarên kurd ên perîşan wek hincetekê dihat bikaranîn ku bi vî awayî bikarin erdên ku di serdema Komara Ereb ya Hevgirtî de li ser wan hatibûn dabeşkirin ji wan bistînin.

Bê guman, cudahiyeke mezin di navbera "Mektûm" û "Qaçaxan" de heye. Lê, Hikûmeta Ezim dabeşkirina zeviyan a li ser cotkarên "Mektûm" ji aliyê Komara Erebî ya Hevgirtî di serdema Evdîlnasir de wek belavkirina wan a li "Biyanîyên gumanbar" bi nav kir.

Seyid bi eşkereyî armanca Serjimêriya Awarte da zanîn, dema ku got: "Dabeşkirina zeviyan ne hema hema û li ser çî çavnebarê be tê kirin, lê li gor yasa û bingehên hûr û destnîşankirî, û tenê hemwelatîyên me li xwe digire; yek parçe erdê ku tînen belavkirin dê nebe para biyaniyan." (16). Bi kurtî, ev bû naveroka vê çîroka tirsnek. Pirsgirêka gundê Girbawî (bi nava Ebû Rasên hatiye erebkirin) mînakê herî nîmûneyî ya vê çîroka dirêj e, li vir hêja ye ku em ronahiyeke bixin ser vê meseleyê.

Girbawî (Ebû Rasên): Derebegên kurd piştigiriya Hikûmeta Ezim dikin

Nûner û Wezîrê Berê-yê bihêz- di salên 1950'î de, Evdîlbaqî Nizam, bi awayekî jixweber girêdayî Fraksiyona Xalid Ezim a parlamenê bû. Wek nûner û zîlamê Ezim dihat hesibandin di hikûmetên ku di rêya lihevkerin û hevpeymanan de di çarçova listika siyasî-parlamenî de, pêk dianîn. Evdîlbaqî Nizam wek mîrê ku ji milkdariyê têr nedibû dihat naskirin, û çavnebariya wî gihîşt cihekî ku wî îddia kir ku erdê ku dê dewletê Firokexaneya Qamişloyê li ser ava bikira, malê wî ye. Gîlînameyek jî tomar kir lê bi serneket.

Sedema redkirina gîlînameya wî digihîje demên dadweriya Sûriyeyê ên di nîveka pêşin a

salên 50'î de. Berî avakirina dadgeha Effî El-Bezîrî ya siyasî û urfî ku bêrûmetî û "qehpetiyên" bêjimar de derheqê yasayê de kirin, rêz li dadweriya Sûriyeyê û biryarên wê dihat girtin û heta ew rêz gihîşt radeyekê ku dîktatorekî wek Edîb Şîşekî dema ku desthilat di dest de bû jî, neçar bû rêzê li kiryar û biryarên wê bigire û di rêya wê de gîlînameyekê li dijî dijberekî xwe tomar bike.

Evdîlbaqî Nizameddîn xwedî gelek mal û milk bû. Lê, milkê wê yê herî girîng, gundê Girbawî (Ebû Rasên) yê li Parêzgeha Heskê kete ber Qanûna Reforma Çandinî. Wezaretê Çaksaziya Çandiniyê di dema Komara Erebî ya Hevgirtî de dest danî ser erdên wî û ew li cotkaran belav kirin û li gor tapoyên fermî ew erd kirin milkê wan cotkaran, ango xwedîtiya zeviyan ket destê cotkaran. Nizameddîn li gel bira û merivên xwe li ser milkdariya wan a "tevhî" ya vî gundî wek ku di îddiayên wan yên yasayî de hatibû, ketibû nava navkokiyan.

Bi mebesta xilasbûna ji cotkarên ku fêde ji qanûna belavkirina erdên dewletê didîtin, Nizameddîn îddia kir ku ew cotkar ne "sûryeyî" ne lê "tirkî" in û bi qaçaxî ji bo destdanîna ser erdan di bin perdeya qanûna Reforma Çandiniyê de, derbasî xaka Sûriyeyê bûne. Li gor îddiaya wî, ji ber sedemên nasnameya wan, nedibû ku ew cotkar bibûna xwedî milk. Ji sedemên laiyîyê, hikûmetê wê demê navê van cotkaran danî "Mektûm" lê ne "Qaçax: ên ku bi dizî sînoren derbaskirine" lê mebest ji "Mektûm" an ew e ku ew ne Sûriyeyîyên tomakirî, lê Tirk in (17).

Wiha, "peyman" eke ecêb di navbera Wezîrê Çaksaziya Çandiniyê di qonaxa Hikûmeta Demkî ya Mamûn El-Kezberî (Yekem hikûmeta piştî cudabûnê) Seîd El-Seyid û Nizameddîn de hate dirustkirin. Di rêya vê hevpeymanê de, Seîd El-Seyid hewil da ku zeviyan gundê Girbawî ji cotkarên li gor tapoyên dabeşkirina erdan fêdedîtî vala bike, ferq nake ew "tomakirî" bin di qeydên Rewşa Sivîl de yan "Mektûm" bin, ji ber ku her çawa be ew bi tenê "tirk in!"

Paşê, pirsgirêka cotkarên gundê Girbawî di Sibata 1962'an de veguherî û bû yek ji pirsgirêkên herî girîng di Parla-

mena Sûriyeyê de, ev bi xwe jî nîşana vê bû ku her çiqasî rewş xirab be jî, sîstemên demokratîk çendî bi kêmasî bin jî, di warê parastina mafên sîtembar û kesên paşguhkirî de, baştir in.

Lê bi sedema bandora Nizameddîn a dîrokî ya di desthilatê de, Serokatiya Parlamena Sûriyeyê di dema cudabûnê de pirsiyara derbarê Nizameddîn ya nûnerê Helebê yê esil-kurd Nûrî Arif ku ji malbateke aristokrat a kurd bû lê xwe nêzîkî doz û pirsgirêkên cotkaran didît, di ser guhê xwe avêt. (18)

Wezîrê Reforma Çandinî yê nû Bekrî Qebanî (Partiya Niştîmanî-Heleb), ku Helebiyekî "dirinde" bû, ket vê postê, da ku Qanûna Çaksaziya Çandiniyê ji holê rake, neçar bû -bi tenê ji derve ve -qedexe bike ku Nizameddîn zeviyan Girbawî cot bike û rê bide her neh malbatên "mektûm" ku bi awayekî yasayî tapoyên milkdariya erdan bi dest bixin, digel cotkarên qazancker ên din ne ji mektûman bûn (9).

Çîroka rastîn a Girbawî-Ebû Rasên-, çîroka erdên dewletê ye ku Nizameddîn dema ku di desthilatdariyê de bû, dest danîbû ser wan û li gor yasayê wek kirêdarê wan yê bi salê 3 hezar lîreyên Sûriyê hat hesibandin. Di hewildana wî ya dawîn de a ji bo ji nû ve destdanîna ser wan zeviyan, Nizameddîn 40 hezar lîreyên Sûriyeyê ji Banqa "Sûriye û Diyaspóra" qerz kir, da ku mafê xwe yê veberebîna erdê û lê xwedî derketina xwe biçespîne.

Lê belê kampanya parlamenî ya ku hikûmet neçar kir ji biryara Seîd El-Seyid ya qedexekirina dabeşkirina zeviyan Girbawî li ser cotkaran paşve bikişîne, hîşt ew nema qerzê xwe bide, vîna jî dezgeha Çaksaziya Çandinî dehf da ku dest deyne ser tevahiya mal û milkên Nizameddîn û di nav wan de erdên ku ji mafê wî bû bo xwe bihêle. (20) Mezinê wî, Xalid Ezim rêyeke din hilbijart, wî gîlînameyek li dijî hikûmetê bi mebesta ku deynê xwe nedaya tomar kir, ew jî xiste nav "strana şeytên" û bêyî ku deynê xwe bide koç kir. Ji ber ku piştî Hikûmeta El-Kezberî faîz ji ser deynên xwedî milkên ku deyn ji banqan kiribûn û hê nedabûn rakir, deynê Ezim gihabû 300 hezar lîreyên Sûriyeyê, lê deynê Nizameddîn ne zêdeyî 25 hezar

lîreyên Sûriyeyê bû.

Rola Rêveberê Banqa "Sûriye û Diyaspóra"ê wê demê Ednan El-Îta'yê alîgirê Evdîlnasir bû û piştigiriya yasaya Reforma Çandiniyê dikir, pir girîng bû di warê fişarxistina ser Nizameddîn û Ezim. El-Îta herdu jî carnan dixistin bin çavdêriya polîsan.

Encamên Tehl ji bo Derebegên Kurd

Evdîlbaqî Nizameddîn yek ji mezintirîn "şeytanên" pêvajoya Serjimêriya Awarte bû. Dema ku Seîd El-Seyid Wezîrê Çaksaziya Çandiniyê bû, wî bi mebesta valakirina erdên xwe ji wan, di rêya kifşkirina metirsiya kesên "bi dizî sînoren derbas kirine" de wefadariya xwe pêşkêşî dewletê kir. Nizameddîn bawer dikir ku Qanûna Reforma Çandiniyê bi dawî hatiye.

Herweha, di dema Hikûmeta Beşîr Ezime de, hikûmeta çepgir belavkirin û dabeşkirina erdan ya bêyî tu cudahiyan çandî, nijadî yan etnîkî bi awayekî bi lez domand. Di rastiyê de, Ehmed Evdîlkerîm dest danîbû ser zeviyan xwedî milkên mezin ên ku heta berî çend salan jî li Sûriyeyê serdest bûn. Lê, di dema qelsiya Hikûmeta Beşîr Ezime de projeya Serjimêriya Awarte bêyî gotûbêjen hikûmî yên rastî hat derbaskirin. Serjimêrî bû pirsgirêka sereke ya Hikûmeta Xalid Ezim, lê li jêr navekî nepixandî "Bernameya Reforma Navçeya Cizîrê."

Pêvajoya serjimêriyê, pêvajoyeke siyasî-civakî bû û tu peywendiya wê bi karûbarên teknîkî re, tune bû. Serokatiyên êlî, eşîrî û malbatî yên kurd ên mezin hingî di nava xwe de dabeş bûbûn, û pîrrianiya wan di yek eniyê de li dijî Partiya Demokrat a Kurd li Sûriyeyê, rawestiyên. Şer û nakokiyên tund ên li ser berjewendiyên bi hinek encamên nehesabkirî bi dawî bûn. Endamên eynî malbatê li ser biyanî, mektûm û hemwelatî hatin dabeşkirin. Malbata Nizameddîn bi xwe jî li ser milkdariyê parçe bûbû û şerê hev dikirin û pirsgirêkên wan gihîştibûn dadgehan jî û carna şerê destan jî. Di encamên ecêb ên Serjimêriya Awarte de, hinek endamên malbata Nizameddîn wek hemwelatî, û hinekên din jî

Rıza Topal, (Bênnav)

wek biyanî hatin tomarkirin. Wekî din jî, nûner û wezîrê berê Evdilbaqî Nizameddîn bi xwe li gel birayê xwe Lîwa'yê xanenişînkirî Tofîq Nizameddîn ku di sala 1955'an de Serokerkanê Artêşa Sûriyeyê bû û hatibû teqawîdkirin û hê jî meaşê xanenişîniyê werdigirt, wek "biyaniyên parêzgeha Cizîrê yên ku ji Tirkîyê bi dizî derbasî axa Sûriyê" bûne, hatin jimartin. Gelek endamên din ên malbata Nizameddîn wek hemwelatîyên Sûriyeyê hatin qebûlkirin. (21)

Mesele ne encama siyaseteke sistemkirî ya navendî ji aliyê Hikumeta Xalid Ezim ve bo qirkirina serokatîyan bû bi qasî ku encama şerê hevtunekirinê di navbera van serokartîyan bi xwe de bû. Tevlîheviya nakokiyê derfet da desthilatdariya Seyid ku zarok û neviyên Brahmî Paşayê Millî ku di dema Dewleta Osmanî de û heta dawîya wê serokên navçeya Cizîrê bûn û ne ji ber motîvên netewî yan niştîmanî lê ji bo parastina desthilatîyên xwe yê dîrokî yê mezin ku bi rastî jî yê wan bûn li dijî mandata Fransa şer kiribûn, ji nasnameyê bêpar bike. Lê, piştî ku demê derbas bû, Malbata Millî nasnameya xwe bi dest xistin.

Çakkirina Cizîrê:
Erebkirin, amadekarî
û polîs û armanc
"rûbarê zêr" e

Di destpêka meha 10'an a sala 1962'an, Hikumeta Ezim danîna Bernameya Çakkirina Navçeya Cizîrê temam kir û Parêzgarê Heseke Seîd El-Seyid li gel Wezîrê Navxweyî Lîwa Ezîz Evdilkerîm forma wê ya dawî, li gora gotûbêjên wan ên bi wezîran re, saz kir. (22)

Di rastiya xwe de, Bernameyê Çakkirina Navçeya Cizîrê perdeyek bû bo çêkirina astengîyan li pêşîya çibçîkirina Reforma Çandîniyê li jêr navê pûçkirina komploya gumanbar a kesên ku bi dizî sînor derbas kirine. Hêviyên pêşxistinê yê berna-meyê bê wate û vala bûn. Ne di butçeya yasayî û ya hilberînê de para wî tune bû, ji bilî di hêla hêzên ewlekariyê de, ku armanca bernameyê ya rastî bû. Li gora desthilatdariyê mijara navçeya Cizîrê ya di dema Hikûmeta Xalid Ezim de, tê wateya ku jimara herî zêde ya xwedî milkên mezin ên ku Qanuna Çaksaziya Çandîniyê li xwe digire, li wir bû. Jimara wan li Heseke 1036 xwedî milk bû ku rêjeya % 32 bû, lewre tevahiya jimara xwedî milkên ku qanûn li xwe digire 3240 bû. Herweha, jimara mezin a erdên ku qanûna navbirî li xwe digire li Heseke bû ku digihîşt % 37.6 ji tevahiya erdê ku qanûnê li xwe digirt. Erdên avdankirî ji wan digihan rêjeya 20.7 ji tevahiya erdên avdankirî li seranserê Sûriyeyê.

Li gel vê jî, rêjeya erdên ku bi rastî dest li ser wan hat danîn heta hingê rêjeya herî mezin li Sûriyê ev bû: % 56,6 ji tevahiya

erdan li gor rêjeya % 38 bo tevahiya Sûriyê û % 28,2 ji tevahiya erdên avdankirî yê ku qanûnê ew li xwe digirtin li gor rêjeya % 15, 2 ji tevahiya Sûriyê. (23)

Vê rewş û tevlîheviyê derî ji çavnebarî û keysbazan re, li ser

piştê vekir. "Rûbarê zêr" bû xewna çavê herkesî..."Strana Îblîs" a ku Seîd El-Seyid pêşniyar kiribû berdewam dibû û dihat gotin. Her 85 hezar perîşanên êvara wê roja dojehrengî, roja Serjimêriya Awarte, bûn qurbanîyên çavnebarîya serokatîyên kurd û giregirên siyasat

(1) Bîranînên Xalid Ezim, Darûmutede, Beyrûd 1973, beşê3. r.236

(2) Wezareta Navxweyî li pişt girtina vê biryarê bû. Ev biryara wezîrê me yê navxweyî di 6'ê Îlonê de şirove dike ku bo çibçîkirina serjimêriyê yasa derbixin, û piştê Wezareta Plandanîyê di 9'ê Îlona 1962'an de biryara 57'an derxist derbarê dema çibçîkirina serjimêriyê li Heseke ku roja 05.10.1962'an hat destnîşankirin. Komîteyê teknîkî bo çibçîkirina serjimêriyê hat destnîşankirin (rojnameya fermî jimareya 48 sala 1962) ev biryar di demê de hat sitendin ku hikûmeta Beşîr Ezime felc bûbû, bi hûrbînî çar rojan berî ew bi awayekî fermî biryara îstîfa ya xwe pêşkêş bike.

(3) Rojnameya El-Eyam 7 Îlona 1962.

(4) Beşa ser Seîd Seyid di: Corc Faris (Muhir) beşê 1: Sûriye 1957. Mekteba Lêkolînê Erebi. Şam 1957.r.323

(5) Pirraniya niştecihên Heseke bi kurd û ereban ji eşîrên şarsitanî û nivşarsitanî, bûn.

(6) Mihemed Cemal Barut (pirtûka sereke) rêveçûnên guherîna niştecih û waran ên çaverêkirî di bîst salên bê de, Projeya Sûriyê 2025, bernameyê NY û Heyeta Plandanîna Dewletê, Şam 2007, r.402.

(7) Di serdema Hafîz Esad de, warê derbirîna nerazîbûnê derbarê encamên serjimêriyê û pejiwandina vê nerazîbûnê berfirehtir kir, ev pêvajoya di sala 1985'an de geş bû û bi şîrenameyên serok bi xwe nasname ji bo 29 hezar û 682 kesên dokumentên xwe pêşkêş kiribin hat dayî. Derî ji bo dayina nasnameyê hatiye berfirehkirin, lê bi sedema zêdebûna xuristî jimara bênasnameyan pirr zêde bûye. Di nîveka pêşî ya salên 60'î de li Heseke qonaxa geşkirina bilêz

a niştecihan li dar bû û jimara wan gihîştibû 100 hezar kesan û 35 hezar mektûm di dawîya sala 2006'an de (Jêderê Berê r.402-403).

(8) Raporek ser gotûbêjên Civata Wezîran derbarê Cizîrê. Rojnameya El-Eyam 06.11.1962.

(9) Corc Faris rapora Mekteba Dokumentên Sûriyê û Erebi, ji 17-23.10.1962.

(10) Joseph R.Strayer: On the Medieval Origins of Modern State; Princeton University press: 2005.

(11) Daxwiyaniya Seîd Seyid, El-Eyam 06.11.1962.

(12) Evdilhemîd Hecî Derwêş, Hin Tîşk li ser Tevgera Kurdî li Sûriyê, Gulana 2005.

(13) Ji bilî dabeşkirina zeviyên ku li ser navê cotkaran bêyî cudakirina netewî ya di navbera kurd û ereban de zeftkirî, Evdilnasir di îzgehê de jî beşek bi zimanê kurdî vekir û pirr giringî dida ziman û kultura kurdan. Di serdema Evdilnasir de tu siyaseta cudahiye li dijî kurdan nehat kirin. Binêre: Cemal Barut: Polîtîkayên Reforma Çandîniyê li Navçeya Cizîrê dema Yekîtiya Sûriye-Misir de, 2009.

(14) Hevpeyvînek li gel Wezîrê Reforma Çandîniyê yê Hikûmeta Beşîr Ezime de Ehmed Evdilkerîm di 15 temûza 2009an de.

(15) Ezim beşê 3. r. 348-349

(16) Corc Faris rapora Mekteba Dokumentên Sûriyê û Erebi, ji 17-23.10.1962.

(17) Daxwiyaniya Seîd Seyid, El-Eyam 06.11.1962

(18) Bekrî Qebanî Wezîrê Reforma Çandîniyê dibêje biryara gundê Ebû Rasên ji aliyê wezîrê berî wî hatiye sitendin,

û desthilatdariya Sûriyeyê û xewna wan a vexwarina ji "Rûbarê zêr." Serjimêriya Awarte destpêka karên Hikumeta Ezim a herî mezin bû, û ev birîna hanê di cerga nasnameya niştîmanî ya Sûriyeyê de, çand (24).

Bi vî awayî, niştecihên Parêzgeha Heseke ku tu welat ji bilî Sûriyeyê wek welatê xwe nehisbandine, di cîh û warê xwe de hatin xerîbkirin di dawîya dema Komara Cudabûnê ku desthilatdarî ji bo berjewendiyên taybet ên xwediyên xwe hat bikaranîn. Îro, dem hatiye ku ev bextreşî bi yek carê bê bidawîkirin, bi rêya biryareke tenê ku giraniya wê li hember hêza plana duhêl ya Seyid-Ezim be ku ji bo îzolekirina wan ji dewletê û dûrkirina wan ji wê hat pêkanîn.

Zanista siyasatê me fêr dike ku mijara siyasatê hunerê derfetan e, lê belê armanca wê bi xwe, azadî ye. Êdî dem hatiye ku skandala Xalid Ezim û şîrkê wî Seîd Seyid ku dîroka çî dewletê be, dê wê li dinyayê rûşê û şermezar bike, bê bidawîkirin û dewlet bi rastî bibe ya tevahiya hemwelatîyên xwe.

yanî Seîd Seyid.

(19) Nûrî Arif sê pîrs pêşkêşî Dîwana Encûmenê Nûneran kiribûn, dîwanê bersiva dî pîrsan da û pîrsiyara sisêyan ya ku li ser bi mafên hinek cotkarên gundê Ebû-Rasêna ser bi Qamişlo ve bû, di ser guhê xwe re avêt. (Nûrî Arif rûniştina jimareya 12'ê di sibata 1962'an. Rojnameya fermî jimareya 19 sala 1962 r.519)

(20) Axaftina Bekrî Qebanî, rojnameya fermî, gotûbêjên meclîsa damezrîner 17'ê sibata 1962, r.569

(21) Di 23.09.1962'an de ji aliyê dezgeha reforma çandîniyê biryar hat sitendin ku dest deynin ser tevahiya zeviyên Evdilbaqî Nizameddîn li gel tevahiya amûrên çandîniyê yê di wan de jiber navbirî pereyekî zêde deyndarê banqa (Sûriye û Diyaspora) yak u digihe 25 hezar lîreyên Sûriyê (rojnameya fermî, jimara 50 sala 1962)

(22) Hemî kat di dema rojekê de qediya û ewên ji hundir û derveyî malbatê dijîminên Evdilbaqî bûn karîbûn wî ji nasnameyê bêbeş bihêlin. Yekser Seîd Seyid derfet ji dest xwe berneda û derbeyek li feodal û malmezînen kurd xist û gelek giregirên malbata Nizameddîn ji nasnameyê bêbeş kirin. Pîlaneke ciddî hebû li wan rojan ku Seyid rola sereke diilist. Di nav malbatekê de, hinek endam wek mektûm dihatin tomarkirin û hinek wek "biyanî" yan "hemwelatî" dihatin tomarkirin.

(23) Rojnameya El-Eyam 7 Îlona 1962'an.

(24) Heta 15.01.1961 beyannameyên Mihemed Evdilmutewwêlî. Beyrûd 1979, r. 438. Husnî Ezime bo vê lêkolînê amade kiriye.

PARTIYA KARKIR

Heyfa mezin a çepê Îsraîlê

ZEEV STERNELL*

Drama bi rastî ya çepgirên karkir yên Îsraîlê -û ji ber wê jî ya tevahiya civaka Îsraîlê- bêhêziya wê ye. Sedemên vê yekê di bibinketina hilbijartinên 2009'an de jî tên dîtin, belê ev sedem ji yên derba dîrokî ku 1977'an li çepgirên karkir ketî ne bi gelekî cihê bûn. Hingî rastgir cara pêşî bûbûn desthilatdar. Ev sedem beriya her tiştî bi pêkhatina îdeolojîka tevgerê ve girêdayî ne ku jê nayê perspektîfêke paşerojê ji bo rizgarbûna ji du asêbûnan pêşniyar bike. Mijarên tede asê dibe jî neo-koloniyalîzm û neo-liberalîzm in. Ji gelek Îsraîliyan we ye ku ew li ber serê nexweşekî giran in, heta li ber sere nexweşekî li ber mirinê ne.

Ev berjêrçûna ber bi dojhê ve, mirov nikare bi tesîra desthilatdarbûnê ve yan jî beridîna civakê ya giştî rave bike; lewra bêtaqetiya çepgirên, serê pêşî ji serketina Hezîrana 1967'an tê û paşê jî ji lihevhatinên dîrokî yên Osloyê yên sala 1993'an. (1) Dema bi vê erka dêw re rûbirû ma, çepê Îsraîlê ne bi tenê konformîzm (rihetîparêzî) û muhafezekariya xwe nîşan da, her wiha lawaziya xwe ya întellektuel û exlaqî jî.

Tevgera netewperest a cihû berê xwe hişk daye armanca ku Filistîne bi awayekî bêsînorbike cihê wargehên cihûyan, wê bike kolonî û di dawiyê de jî serxwebûnê jê bistîne. Di 1929'an de Berl Katznelson ev îdîa kiribû: *"Kar û emelê siyonîst, kar û emelê dagirkirinê ye. Û ez dixwazim ku baş were*

fêm kirin, ji bo min terîfa eskerî ya vî karî, ne bi tenê hevokeke xî-tabetê ye." (2)

Ji bo ku wê dagirkeriyê rewabike, tevgera siyonîst xwe spart mafên dîrokî yên cihûyan yên li ser welatê pêşiyên wan. Ji dawiya sedsala 19'an û vir ve, tevahiya tevgerên siyonîst bawer dikirin ku cihûyên Ewropayê li ber bobelatekê ne. Şerê Duye-mîn ê Cihanê wê ew mafdar bikira. Ji serketina 1948-1949'an re wê niv sedsal amadekariyên gelekî zehmet biviya yên ku karkirên ji 1930'î ve desthilatdar ew bi rê ve birin.

Dengê teqîna guleya Hezîrana 1967'an veda: Çawa şîrove bikin û çî jê bikin? Gelo ev berhemên hesabekî şaş ê misriyan bû, ku ji tevgera karkir a Îsraîlê hat van berhemên kom bike; erdên dagirkirî ji bo aştîyê weke pereyên hûr bi kar bîne, yan jî berovajî vê, ev encameke mantiqî ya şerê serxwebûnê bû? Gelo diviya ev weke derfeteke temamkirina karê di sala 1949'an de nehatî bi dawîkirin bihata dîtin, yan jî berovajî vê, li beramberî cihana ereb bihata eşkere kirin ku siyonîzm di çarçoveya agirbesta 1949'an de gihîştîye armancên xwe, dagirkirina erdê û kolonîkirina wê ku heta avakirina dewletê ji bo man û nemanê diyarker bûn, êdî rawestiyane? Li ser serê cihûyan êdî banek hebû û dikarî weke milletên din bibûna miletek.

Ji bo ku wê prensîba bi rastî jî şoreşgerane bi lev bikira û "xeta kesk" a 1967'an weke sînore dawî yê erdên netewî qebûl bikira, diviyabû çepê Îsraîlê li ser koka nixên gerdûnî heşîn bibûya, û ne bi tenê li ser taybetmendîparêziya çandî û siyasî ya neteweperestiyê. Û çend îstîsnayên kêman ne tede, elît û giregirên siyaseta karkir ne xwediyê

wê hêz û kapasîteyê bûn ku li gorî wê prensîba gerdûnî tevbigerin.

Çend întellektuelên ku piştî 1977'an ji bo ku partiyê li ser hîmên nû ji nûve ava bikin, hewl dan bikevine nava siyasetê, neçar hatin hiştin ku îstîfa bikin, yan jî piştî şerê pêşî yê Libnanê (1982) dev ji siyasetê berdan. Li gorî dengqewînên tevgerê, ew ê tişteki din ê nû neafirînin û bi şopandina rîya ku du îdeologên çepê cihû yên sedsala 19'an, Aharon David Gordon û Berl Katznelson danî, razî bin.

Nîqaşa ku tevahiya hikûmetên karkir di navbera 1967'an û 1977'an de û paşê di salên 1990'î de kirî, ti carî armanca wê nebû sererastkirina doktrîna kevin a dagirkirina erdê, ne jî bû hewcedariya bi danîna hîmê paşeroja welêt êdî ne li ser mafên dîrokî yên cihûyan li ser erda Îsraîlê, belê li ser mafên xwezayî yên gelan hemûyan yên diyarkirina çarenûsa xwe bi xwe. Ev yekane nîqaş bû - û hê jî wisa ye - ku pêwendîya wê bi baştirîn şewazê bikaranîna rewşa ji lawaziyan ereban pêk tê, heye.

Prensîba, ji bo ku em li beramberî hêzeke ji ya mezintir, hindiktir bitirsîn, em dev ji erdê bernadin, hê jî xurt e. Çêkirina wargehên cihûyan li nav erdên filistîniyan bi metodên îro dewam dikin, di bin desthilatdariya hikûmetên karkir ên di navbera salên 1967 û 1977'an de li ser hev hatî de dest pê kir: Çawa lê were, bi bahaneyekê erdên desteserkin, qanûnên zivirandin û qulibandin wan bi vir ve û wê de dibin û tînin, di navbera cihû û ereban de newekheviyê saz dikin. Tevî Lihevhatinên Osloyê jî, dema karkir hatin ser hukum di navbera 1992 û 1996'an û 1999 û 2001'ê de di pratîkê de ti tiştê

esasî neguherî. Berovajî: Wan her tişt kir da ku bi hêrsa cihûyên wargehan û tevahiya rastgirên Îsraîlê re rûbirû nebin. Hêrsa van derdoran jî ji vê "xiyanetê" bû, ango li ser beşeke Filistîne li Rojavayê Urdunê qebûlkirina hin mafên ereban. Lê belê yekane rêbaza kêmkirin û hedinandina liberrabûna cihûyên wargehan û rastgiran hê-sankirina dagirkirina erdê ye.

Di warê exlaqî û aqlî de karkirên ku bi kêra kêmkirina leza kolonîkirinê nehatin, belê ji wan hat bi lihevhatinên Osloyê re pêngaveke nû biavêjin. Îmzekerê lihevhatinê Îsraîlî, Serokwezîr İzak Rabîn, serketiyê şerê 1967'an, yê ku di 1995'an de ji aliyê neteweperestekî dîndar ve hatî kuştin, di nava niv sedsalê de wê yekane liderê siyasî yê ku ji fikr û ramanên dema xwe bihurî, bimaya. Lê ji bo wî jî diviyabû 20 sal derbas bibin û her wiha serhatiya 1982'an a li Libnanê di ser re bi-bihure, ji bo ku têbigihije, eger her du gel mafên hev ên netewî dualî qebûl nekin, dawî li şerê di navbera Îsraîl û filistîniyan de nayê.

Rabîn di vê gihîşt, lê berdêla wê jî bi jiyana xwe da. Lihevhatinên Osloyê ku nebaş li wan hatibû fikirîn û nebaş pêk hatin, dibû ku bi hebûna wî bihata sererastkirin: Ji bo bê şert û merc xwe bisipêre argumanên qalibgirtî ew zêde biaqil û pragmatîk bû: Mafekî milkaniyê yê sêhezarsalî ku di yekemîn pirtûka mezin a nîfşê mirovan de nivîsî.

Yek ji navdartirîn rojnamevanên Îsraîlê Yoel Markus carekê banga *"Obama, berê xwe bide Încîlê"* kir. Yoel Markus ev bêhtirî niv sedsalê ye ku nêzî aliyê rast ê Partiya Karkir e. (3) Beramberî siyaseteke Amerîkî ku xwe li felaketa kolonîkirinê hindiktir

radigire, wezîrê niha yê parastinê û yên nêzî wî hê jî bi ser prensîba li dijderketina cihûyên wargehan ve nebûne - tevî ku carinan hewl didin hin wargehên piçûk ên ji wan re "kovî" tê gotin xirabikin û carinan jî wê hewldanê bi ser dixin jî. Lê dîsa jî her cara ku mirov diwêrin behsa paşvekişîna artêşê ji erdên dagirkirî bikin, li hemberî gefxwarinên şerê navxweyî zû gava xwe paş ve diavêjin. Di destê wan de ji ferz û pêwîstiyên siyaseta navnetewî pêve tiştekan namîne û navê wê yê din jî zextên Amerîkayê ne.

Bi qasî protestanên Alabamayê û cihûyên wargehan ên li Şerîa Rojava, kêfa Partiya Karkir a Îsraîlê ji serokê Amerîkayê George W. Bush û îdeologên wî yên neomuhafezekar re dihat. Lewra binketina Partiya Karkir a 2009'an ne siyasî bû, belê exlaqî û întellektuel bû. Û hilbijêrên çepê Îsraîlê xweş hîs kirin ku bi nebûna fikrekî nû, sedema hebûna partiyê nemaye. Lewra eger tişt ku fikrê Partiya Karkir pêşniyar dikir hemû bi zorê îstîhdamkirin û bibîrxistina dîrokê be, hingî ti sedem nîne mirov berê xwe bide kopiyêke bêreng, eger orjînal di şexsê Benyamîn Netanyahu de li ber destê mirovî be. Barak hevî dikir xêr û bera "serketina" xwe ya piştî operasyona zivistana bihurî li dijî Xezeyê kom bike, û berdêla wê biryarê da.

Aliyê din ê pûç û kavilbûna îdeolojîk jî lê dihat: Siyaseta aborî û civakî. Ya rastî, Partiya Karkir, weke 'Mapaî' ya kevin a di 1930'î de hatî damezrandin (4), ti carî weke xwîşkên xwe yên ewrûpî nebûbû partiyêke sosyalîst. Şertên netewî yên li pêş, kirin ku ew hê di destpêka xwe de bibe saziyêke têra xwe taybet. Ew ne bi tenê durrî parti-

* *Dîrokzan, nivîskarê pirtûka Koka Îsraîlê: Di navbera neteweperestî û sosyalîzmê de (Aux origines d'Israël: entre nationalisme et socialisme), koleksiyona "Folio Histoire", Weşanên Gallimard, Paris, 2004.*

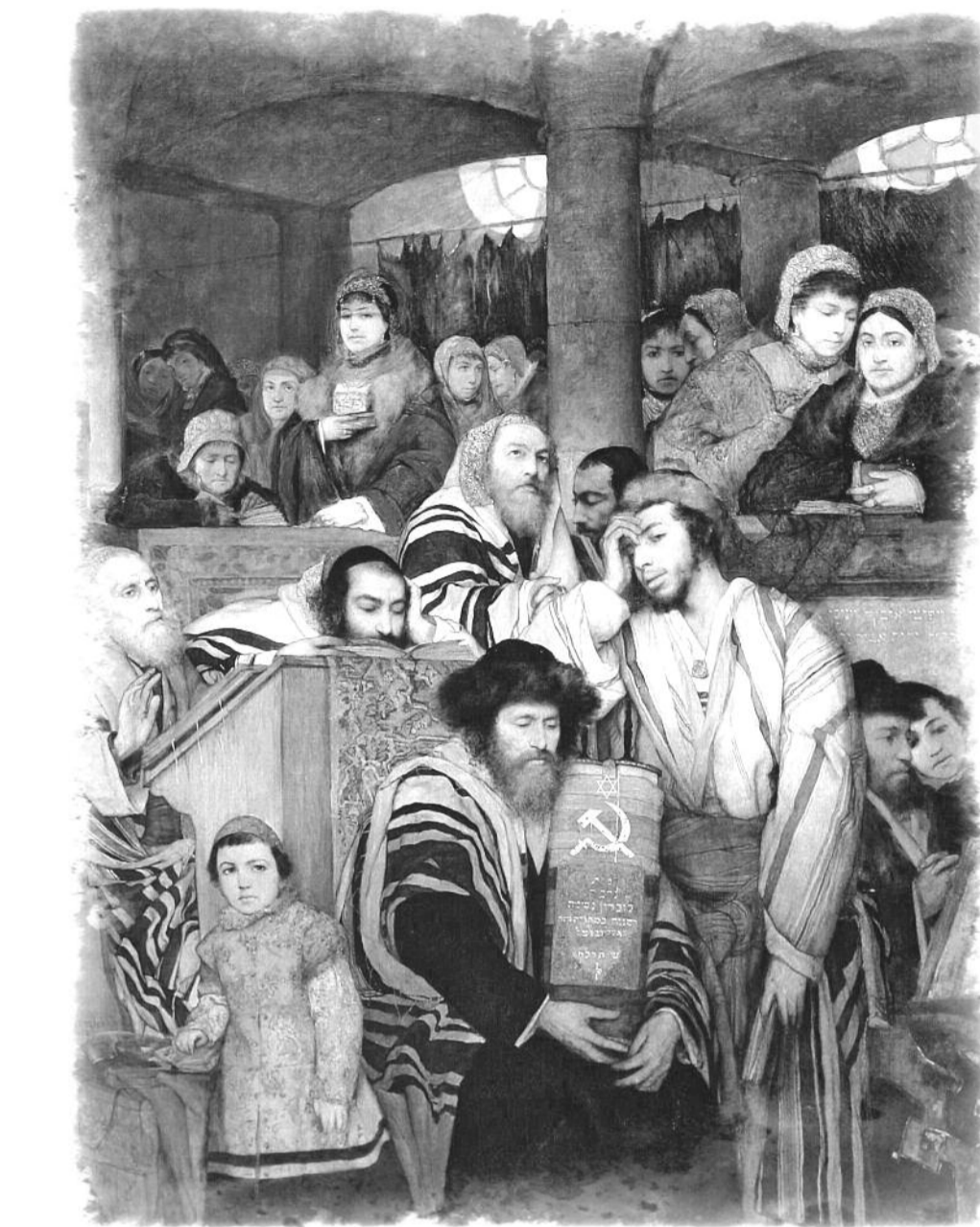
yên Léon Blum, Rudolf Hilferding (5) û marksîstên awusturyayî yên mîna Otto Bauer bû, ji Partiya Karkir a Îngilîz a ku 1931'ê dest pê kir berê xwe da fitlonekeke ber bi sosyalîzmê ve jî dûr bû.

'Mapaî'yê, ya herî nerm jî tède, timî marksîzm li derveyî xwe hişt, kapîtalîzm û milkiyeta ferdî bi tenê li gorî pîvanên avakirina netewî, şîrove kir. Ji bo Barak jî, ji bo Şimon Perez ê beriya wî jî modela mezin Antony Blair bû. Neo-muhafezekarên Amerîkî wî ji bo xwe weke model dibînin. (6) Û pêşengên Partiya Karkir bi rihetiyeke ku mirovan matmayî bihêle ber bi neolîberalîzmê ve şemitîn, ango ber bi fikra dibêje azadiya bazarê azadiya ferdî misoger dike. Armanca wê ya sereke ji destê dewletê azadkirina sermayeyê ye.

Hemin, karkir hemû prensîbên teorîk ên neolîberalîzmê qebûl nakin. Lê piraniya wan di pratîkê de wê erê dikin. Ji bilî hindikahiyekê, ew edaleta civakî weke yek ji xalên sereke yê azadiyê yên di destûra bingehî de nabînin. Ya rastî, tevahiya çepê Îsraîlê ji berê ve berhemên xirabe yê lipêşbûna mutleq a nirxên netewî kom dike, û ev yek jî xwe di çanda wan a siyasî de dide der: Îsraîlî hemû ji sê nîşan û vir ve fêr bûn ku nasnameya netewî û çandî timî li pêşiya berjewendiyên maddî ne.

Civaka Îsraîlê ne civaka pêşî bû ku ev fenomen dihat serê wê, lewra em ê grîngiya wê ya dîrokî nenepixînin: gelek komên civakî li ser navê nirxên netewî, çandî yan jî dînî dengê xwe li dijî berjewendiyên xwe yên aborî û çînî bi kar tînin. (7) Jixwe ev pîvan ji aliyê damezrênerên Îsraîlê bi xwe ve weke xala hevpar a tevahiya fatihên erda Îsraîlê -statûya wan a civakî çî dibe bila be- hat danîn: Dîroka wan, dîne wan û armanca wan a siyasî ya sereke; dewleta neteweya cihû.

Eger carekê berjewendiyên çînî li ser navê yekîtiya netewî hatin redkirin, tişteki jê hêsantir nîne mirov yên ku li herî jêra pêlika civakî ne îqna û razî bike ku her başkirina asta jiyane neçar bi azadiya bazarê mumkin e; taybetkirin û serbestkirina bihayan, mirov divê kêmkirina baca hatina maddî jî ji bîr neke. Mirov bi vî awayî piraniya îsraî-

Cihû li sînogogê, Wien 1878, Tel Aviv Museum of Art, (Maurycy Gottlieb) - ILS. LMD kurdî

liyan razî dike ku kar jî bazarek e weke yê din e û "qayîşokîtî" jî sira serketinê ye.

Li beramberî van fikrên klasîk ên neolîberalîzmê, fikrê karkirê Îsraîlê bêtaqetîya xwe dide nîşan. Beyî ku karibe rexneyeke gerdûnî li kapîtalîzma bazarê bigire, berê xwe dide hilbijêrên kal û bêmorale. Ev hilbijêr jî ne ji ber ku bawer dikin, lê belê ji ber ku weha fêr bûne dengê xwe didin Partiya Karkir. Bi demê re hejmarê van hilbijêran jî weke bedeneke bi kul û janan jê kêmkirine, kêmkirine: Di Sibata 2009'an de daketa % 10'ê dengê, û di parلمانê de jî bi tenê 13 parlamenterên wê hene. Ciwan ji partiyê reviyên. Filistinî, niha jî çînî û taylandî ev demeke dirêj e dikevin şûna karkerên ku berê dora wan ji aliyê sendîqe (Histadrut) û 'Mapaî'yê ve girtibû. Di zanîngehan de êdî ti qîmeta mîlitantiya karkiran nemaye.

Serkêşê berê Peres, dema ku sendîqevan Amîr Peretz ew di destpêka 2005'an de bir, dev ji partiya xwe berda û di bereya Kadîma de cihê xwe girt. Gelek hilbijêrên Partiya Karkir gihîştin wê encamê, eger piştî niv sedsala di nava partiyê de, serokwezîrekî berê, hîne şev nequlibî sibehê, dikare cihê xwe di nav bereya dijber de bigire, hingî dev ji şerkinê berdin, ev partî % sed ne xwediyê wan fikrê û armancên stratejîk e ku hêja ye mirov ji bo wê deng bide. Dîsa jî di Adara 2006'an de Partiya Karkir % 15'ê dengê standibû û 19 kursiyên di parلمانê de kiribû ku Peretz di hikûmeta Ehûd Olmert de bibe wezîrê parastinê - Olmert navendparêzekî ji Likûdê veqetiyayî û xelîfê Arîel Şaron bû, ji ber ku xwîn rîjîya ser mejiyê wî ketibû komayê.

Berdevkê karmendên mûçeyê wan kêmkirine û yê mûçeyê navî, nêzî civaka ku berê tevgera 'Aştî

Niha' pêk dianî, yek ji şênîyên bajarê piçûk Sderotê, li beramberê Xezeyê, ji derdora ku fikrê Partiya Karkir qet nikarîbû bikeve navê, Rêzdar Peretz jinûve ruhberbûna hêviya sosyal-demokrasiyê nû bû. Penaberên destpêka 1950'î ji Bakurê Efrîkayê hatî û nîşan li pey wan hatî, dikarîbûn xwe bi wî ji nû ve nas bikin. Ji Menahem Begin heta bi Arîel Şaron, ev mirov demeke dirêj heyranên figûrên mezin ên rastgirên neteweperest bûn.

Piştî ku Serokwezîr Ehud Olmert red kir wezareta malîyê, wezareta ji bo siyaseta aboriyê ya hinekî din li gorî çepgirî, bide wî, Rêzdar Peretz wezareta parastinê qebûl kir. Çend hefteyan paşê, duyemîn şerê Libnanê ew malîşt. Barak ê ku di vî navberê de bûyî karsazekî serketî cihê wî girt. Barak bi awayekî eşkere li salonên bakurê Tel-Avivê rihettir e, ne li taxên zizan ê li başûrê bajêr, jixwe em li vir

behsa bajarên piçûk ên dûrî navendên bajarên mezin nakin.

Binketina Partiya Karkir a 2009'an çî dibe bila bibe ji bo paşerojê elementeke erênî ye. Binketina partiyeke eskerên dewlemendbûyî serkêşîya wê dikin - roja piştî "serketina" Xezeyê ku gelek Îsraîlî ji ber wê şerm dikin - yan jî serketina Kadîmayê, pêkhatina ku jinek, canik Tzipi Livni serkêşîya wê dike (û ne hevrikê wê yê hişk, generalê berê Şaul Mofaz), îşaret bi aqlîselîmbûna gowdeyê hilbijêran dike: Eskerên xurt êdî bi awayekî otomatîk di hevrikyeke siyasî de bi ser nakevin.

Pirsgirêkeke din heye ku her wiha partiyên sosyal demokratên Ewropayê jî dikeritîne: Nebûna serokatiyê mezin. Ne- bûna hem fikrê û hem jî mirovdewletên mezin ne nîşana hêviya siberojan e. Ev pirsgirêk ne ya Îsraîliyan bi tenê ye, lê belê ji bo wan ji her deverên din hindiktir dem maye.

Nota wergêr:

Di wergerê de karkir (*travailiste*) û karker (*travailleur*) ji hev hatine derxistin. Lewra li Îsraîlê berê Partiya Karkir hebû û niha jî Partiya Karkir heye. Ji bo ku ev herdu jî hev werin derxistin, di wergerê de navên cihê hatin bikaranîn.

Werger ji fransî Lokman Turgut

(1) Şerê 6 rojan û Lihevhatinên Oslo.

(2) Di 'Zeev Sternhell, *Koka Îsraîlê: Di navbera neteweperestî û sosyalîzmê de (Aux origines d'Israël: entre nationalisme et socialisme)*, koleksiyona "Folio Histoire", weşanên Gallimard, Paris, 2004, rûpela 312.

(3) *Haaretz*, Tel-Aviv, 17'ê Tîrmeha 2009.

(4) Ji aliyê Ben Gourin û Golda Meir ve hat damezrandin, Mapaî - Partiya Karkeran a Eretz Îsraîlê - heta 1968'an desthilatdar bû.

(5) Sosyalîstê elman ê bi eslê xwe awusturyayî.

(6) Binêre li para wî ya di pirtûka *The Neoconreader*, di bin rêveberiya Irwin Stelzer de, New York Grove Press, 2004.

(7) Ji bo mînakê Emerîkayê bixwepine: Thomas Franck, *Ji bo çî xizan dengê xwe didin rastgirî (Pourquoi les pauvres votent à droite)*, Agone, Marsilya, 2008.

ŞÎLÎ

Tenê bi Bachelet'ekê bihar nayê

LIBIO PÉREZ*

Bachelet, T- Ingrid Betancourt (Ben Heine) - Efekt LMD kurdi

Ez jin, sosyalîst, bî û bê ol im. Ez çar gunehên mezin tînim cem hev. Ewçend jî bawerdikim ku emê bihevre karên baş bikin.”

Xanim Michelle Bachelet dema ku ji aliyê Serokkomarê Şîliyê Ricardo Lagos ve hatibû tayînkirin bi vê axaftinê silav li fermandarên artêşê kir. Ew di destpêka 2002'yan de bûbû wezîra parastinê. Ev meqam heta niha tu caran ji jinekê re nehatibû raspartin û ji dema hikûmeta Salvador Allende tu sosyalîst ev meqam bi dest nexistibû. Di adara 2006'an de, di nav heman rewşa ramînê de ewê were desthilatîyê, ku ji aliyê Concertation'a (lihevkerin) partîyan ve ji bo demokrasîyê hat

*Rojnamevan.

anîn (concertación). Ev koalîsyona ku xiristîyan-demokrat, lîberal, sosyal-demokrat û sosyalîstan tîne cem hev, ji dema derbaseya demokratîk ve, sala 1989, Şîliyê birêdibe. Serokên berê Patricio Aylwin, Eduardo Frei û Ricardo Lagos ji wir dihatin.

Di dema desthilatîya xwe de, “Michelle'ê” (Mîşelê), -gelek Şîliyî ew wisa bi nav dikin- rêze bername û reformên arasteyî ji bo baştirkirina kalîteya jiyana gel danîn holê, bi sivikkirina bandorên modela aborî ya neoliberal ku di bin diktatoriya General Augusto Pinochet de hatibû bicihkirin (1973-1989): Firehkirina sîgortaya tendurustiyê, piştewaniya zêdetirî milyonek kesî; avakirina toreke netewî ya zarokxaneyan (sê hezar û pêncsed heb heta

2010'an) ku bi encama vê zîndîkirina tevlibûna jinan a li bazara kar pêk hat...

Tevî vê yekê, di dused saliya serxwebûnê de, di Îlona 2010'an de, Şîlî wê nebe welatê “pêşketî” ku kevneserok Lagos ev soz dabû. Pêşbînî bêguman xwe dispart nîşaneyên ekonomîk ên salên 1990'î, û bi taybetî jî xwe dispart pêşveçûna navincî ya dahata hundurîn a brut (DHB), ku wê demê ji % 7,6 bû. Lê krîza asyayî ber li ev mezînbûna ekonomîk girt û di şeş salên desthilata Lagos de, DHB hema hema gihîşt ji % 4,3 (1).

Xanim Bachelet dema ku hat Qesra Moneda'yê ev rewş mîras girt. Di pêvajoya sê salên pêşî yê serokatîya wê de, DHB daket ji % 4,2 û temayûl daketinê didomîne: Krîza ekonomîk a gerdûnî bandor li ser daxwaz

û bihayên paxirê (sifir, mis) jî kir, berhema bingehîn a Şîliyê di bazarên navnetewî de – ku nêzîkî ji % 50 yê îxracata paxirê ye.

Bi rasthatinî, hikûmetê tedbirên hêvîşîner girtibûn. Dema ku bihayên paxir di îxracatê de digihîşt fiyeten maksîmûm ên nedîtî - di serî de ji ber daxwaziya Çîniyan -, wê ev dahat ji bo paşrojmentiyê veqetandin û zêdetirî 25,5 milyar dolar civandin. Banqeya navendî jî ji aliyê xwe de 24,2 milyar dolar rezerv qeyd dikirin. Destpêka 2008'an, dema nîşaneyên pêşîn ên lewaziya ekonomîk xwe dida hîskirin, serok (Bachelet) devê kîs vekirin. Ev e yek ji sedemên nasyariya wê ya mezin.

Wextê ku krîza gerdûnî bi cih bû, Xanim Bachelet, destpêka

2009'an, planeke bizavdarkirina kar (bêkarî ji % 10 derbas dibe), pakêteke piştgiriyên nû yê dewletî, programeke destekirî ya veberhênanan arasteyî binesaziyan, tevî kapîtalîzasyona dezgeha dewletî ya paxir – Komeleya Netewî ya Paxir (Codelco) – di radeya 4 milyar dolar de, diyar kirin. Tedbirên bergir ên ji bo “sînorkirina ziraran” bi mehan li dû hev dewam kir. Pejirandina alîkariyên nû, planên bizavdarkirinê yê di avakirinê de, programên arasteyî îstihdamkirina ciwanan.

Tevahiya van tenê digihîşt ji % 20'ên rezervên civandî yê wextê bilindbûna bihayên paxir. Lewra Xanim Bachelet karî projeyên “parastina sosyal” – arasteyî ji % 40 kesên herî xizan – û projeyên kêmkirina feqîriyê (di

1989'an de ji % 38,6; îro kêmi ji % 13⁽²⁾) bidomîne. Hewldan, herwiha di warê perwerdehiya beriya dibistanê de jî hatin berdeyamkirin, rêjeya xwendina li dibistanan ji % 16 derket ji % 36'î.

Wek serok, "Michelle'ê" ecêb kêfxweş e ji ber nasyariyeke derasayî ya di nav gel de – bi taybetî jî li herêmên bajarî (3). Bi îfadekirina vê piştgiriyê ku nayê guftugokirin, ew li gorî xwe binê tiştê ku taybetmendiya rêveberiya wê pêk tîne, xêz dike: "Nûjenbûn, ev tê wateya dabinkirina mafên sosyal ên domdar ji bo ku sererastkirina newekhevîyan rasteqîn be di nav demê de. Ne mijara gotinê ye ku îro alîkarî bidî ji bo ku sibe wê paşve bigirî (4)."

Tu tişt wê ne hêsan bûya ji bo vê jinika ku di destpêka salên 1970'yî de ket nav Partiya Sosyalîst û bi çoş tevî Unîteya gel a Allende bû. Xwendina wê ya di beşa tibê de bi dawî bû ji ber derbeya dewletê ya 11'ê îlona 1973. Bavê wê, generalê artêşa hewayî Alberto Bachelet, hat girtin û piştî çend mehên di bin îşkenceyên giran de jiyana xwe ji dest da. Ew bi xwe jî – tevî diya xwe Ángela Jeria – ji aliyê servîsên ewlekariyê ve hat revandin û danîn girtîgeheke nepenî ku ew li wir dûçarî şîdeta fîzîkî bû. Piştî bi awayekî çalak tevlibûna wê ya berxwedana nepenî, wê mişextî nas kir li Komara Demokratîk a Almanayê (KDA).

Bi vegeza xwe ya Şiliyê, di salên 1980'yî de, ew tevî têkoşînê dibe ji bo sazkirina demokrasîyê û bi buroyên parastina mafên mirovan re dikeve nava têtikiliyan. Lê belê "fenomena Bachelet" wê di zivistana 2002'yan de çêbe, dema ku ew wezîra parastinê ye. Baranên pir zêde hingê taxên paytextê di bin avê de dihêle. Ew leşkerên artêşê dixê bin xizmeta dûçaran, bi xwe jî derdikeve ser tanqekê û çavdêriya xebatan dike. Ev dîmen bandoreke mezin li mirovan dike.

Ew di hilibijartina kanûna 2005'an de, ji bo serokatîya bloka Concertation'ê dibe berendam û derdikeve pêşîya du berendamên rastgir, karsazê kevneperest Sebastián Piñera û alîgirê Pinochet Joaquín Lavín, herwiha nûnerê çepgir ê derparlamentar Tomás Hirsch, ku ji aliyê endamên partiya huma-

nîst û komunîstan ve dihat desttekkirin. Ew di tûra duyemîn de bi girtina ji % 53,5 a rayan bi ser dikeve, ligel ku Piñera ji % 46,5 ray bi dest dixê.

Tevî vê yekê, Xanim Bachelet tu caran nebû favoriya elîtên polîtîk ên Concertation'ê; berendamiya wê berî her tiştî bi piştgirîya gel hat desttekkirin. Bi zanebûna wê yekê, wê bi dayîna cihekî mezin ji bo tevlibûn û şewirmendiyên di warê polîtîkayên gel de pêşniyar kir welêt bi rê ve bibe; wê ekîbeke wezaretan ku di rêjeya jin û mêran de bihurmet, saz kir û di ekîbên xwe de "rûyên nû" bi cih kirin – hewldaneke ji bo nûkirina kadroyên rêveber.

Vê nêzîkahiye şikberî û dijayetî derxistin holê. Di nav Con-

bûl dike: Karmendên Wezaretê Karê Navxweyî û yên Perwerdeyê tînen guhertin.

Pirsgirêka hê mezintir, plana navgînên veguhastina gelemperî ya paytextê derdikeve holê. Ji aliyê hikûmeta Lagos ve saz kirî, wek Transantiago binavkirî û 9'ê sibata 2007'an merî bûyî, ev sîstema nû xetên otobusan, sixletiya wan, saziyên berpirs ên xizmetê diguherîne, û bilêteke elektronîk pêwîst dike (5). Bi mehan, bi hezaran mirov mecbûr in bi saetan sebir bikin beriya ku karibin li otobûsên qerebalix ku hejmara wan qet ne bes e li ber darêja rêwîyan, siwar bibin. Otobûs dev ji derbasbûna ji taxên derdorî, û bi taybetî jî ji taxên şevnişîn berdidin, şeniyan neçar dihêlin

ciwan ên çermzor (*comuneros*) di seferberiyên bi rêveberiya hikûmeta niha de mirin, hikûmeta ku teredut nekir qanûnên antiterorîst ên ji çaxa Pinochet bi kar bîne.

Wek encam, ligel pêşveçûnên bicihanî, Şilî di warê newekhevîyan de qeydkirina rekoran didomîne. Raporeke Programa Neteweyên Yekbûyî ya ji bo pêşketinê (PNYP), bi tarîxa 2005 (6) û qatjimara Gini'yê jî tê de – ku ew dereceya newekhevîyê di belavkirina dahatan de dipêve – Şilî danî rêza sed û dehemîn ku bi temamî sed û bîst û çar welêt hatibûn rêzkirin. Heman rapor diyar dike ku dahatên ji % 10 ên Şiliyî yên herî dewlemend 31,3 caran zêdetirî dahatên ji % 10 ên herî xizan in. Anketa li ser

karan ve dihat xwestin, rêveberiya dibistanan ên di destên piyasayê de û beşeke gelemperî ya demdemî û mehrûmên fonan dikirin armanc.

Ligel her tiştî, dema nirxandina çepa latîn-amerîkî mijara gotinê ye, popularîteya şexsî ya serokê, delaloka çapemeniyên biyanî – ku serokdewletê Brezîlyayê Luiz Inácio Lula da Silva jî xwedî heman pênasê ye – wê Concertation'ê zêde xelas neke. Concertation'ê yekemîn têtçûna xwe ya hilibijartinê di dema dengdanê şaredariyan de nas kir. Berendamê wê yê ji bo hilibijartina serokatîyê ya 13'ê Kanûna 2009'an, Eduardo Frei – serokdewletê berê (1994-2000) û xiristîyan-demokrat – wisa xuya dike ku zêde nikare piştgirîya ku Bachelet û Partiya Sosyalîst (PS) didin wî, mezintir bike. Li ser çepîtiya wî dijayetî derket holê, bi dorê ji aliyê Jorge Arrate (Bi hev re em zêdetir dikarin) û Marco Enríquez Ominami (serbixwe) (7) ve, ku ew herdu jî ji PS'yê veqetiyên.

Dibe ku kevneperest Piñera 13'ê kanûnê raya herî zêde bi dest bixe – lê bêyî ku bigihîje piraniyê. Frei, ku demeke dirêj wek raqîbê wî yê qethî dihat dîtin, dikare di tûra duyemîn a 13'ê çileyê de were şemitandin ji aliyê Ominami, ku vî li ser navê "navinceke çepgir a serbixwe" van mehên dawî quleke derasayî vekir. Encama dawî qet ne diyar e.

Werger ji fransî Aynur Bozkurt

Bachelet li Qesra Spî, (white house) - Efekt LMD kurdî

certation'ê bi xwe de jî, li ser kapasîteya wê ya rêvebirinê guman hatin bilêvkirin – gumanên dubarebûyî yên rojane ji aliyê mûxalefeta rastgir. Gelek faktorên rê li ber vê bîrbirinê vekir.

Di destpêka desthilatîyê de, û li gorî krîterên sinifa polîtîk, tayînkirina hikûmeta wê zêde wext stand. Piştî du mehan berberîyê xurt diqewime: zêdetirî yek milyon şagirtên hîndekariya navîn dirijin kolanan ji bo protestokirina asta lawaz a perwerdehiya gelemperî. Xwendekar, mamoste û malbatên şagirtan tevî wan dibin. Bi qasî mehekê ew hikûmetê wek têtçûyî dinirxînin. Xanim Bachelet esasa xwestekên berberîyê ku ne aîdê ajandaya wê bû û dibe sedema yekemîn ji nûh ve organîzekirina wezaretan, qe-

riyên dirêj bi peyatî bimeşin ji bo gihîştina rawestgeha yekemîn. Ji kêfnexweşiya giştî wêdetir, xwepêşandan û pevçûnên carna bişîdet ên bi polêsan re, veberhênanên pêwîst (di warê binesazî, mekîne, personelên nû û alîkariyên dewletî de) ji bo jiholêrakirina peyderpey a vê aloziyê wê bibin sedema zêdetirî yek milyar dolar lêçûnên ekstra ji bo dewleta şiliyî.

Xwestekên herêmî yên gel û qebîleyên çermzoran, li Araucanía'yê, li başûrê welêt, di piştguh re hatin avêtin. Li vê herêma xizankirî, zêdebûna proje-yên şixulandina daristanan û yên masîgiriya xwecih û xwediyên biçûk ên çandiniyê veguherandin karkerên bimeaş ên demdemî, ku vê yekê berberîya sosyal zêdetir kir. Ji xeynî gelek binçavkirinên kêfî, du milîtanên

butçeyên malan a Enstîtuya Netewî ya Îstatîstîkan (ENÍ) a di navbera cotmeha 2006 û mijdara 2007'an de pêkhatî, derdixê holê ku di nav ji % 80 malên Santiago û yên berbajar de, dahat tîrî nakin ji bo dabinkirina mesrefan, ku ew serî li kredîya fermî û nefermî didin. Li herêmên herî hejar, dahata *per capita* (serê şexsekî) ya rojane hema hema zêdetirî 3 dolar e – ku nivê wê diçe navgînên veguhastinê.

Pirsgirêkên sosyal ku Xanim Bachelet neçar ma rû bi rû bimîne, ne tenê mîrasa rêveberiyên berê bû. Bi binyatî, ew rehên xwe ji destûra bingeşîn digirin, ku ev qanûn mîrasa dîktatorîyê ye û qezenc hatiye pîrozwerkirin wek motora sîstemê. Bi vî rengî, îslehata perwerdeyê ya ku ji aliyê xwende-

(1) Binêrin Fundación para la Superación de la Pobreza: www.fundacion-pobreza.cl

(2) Bi nirxên navincî, li gorî Banqeya Navendî ya Şiliyê.

(3) Binêrin li anketa Centro de Estudios Públicos (CEP), tebax 2009: "Evolución de aprobación de gobiernos de Patricio Aylwin, Eduardo Frei, Ricardo Lagos y Michelle Bachelet".

(4) Binêrin li raporên Wezaretê Plan-saziya: www.mideplan.cl

(5) Deh şirketên mezin ên tîcarî şûna bi sedan şirketên biçûk ên veguhastinê ku xizmeta gel dabîn dikir û ji bo hemû taxên derdorî şixul dikir, girtin.

(6) Programa Neteweyên Yekbûyî ya ji bo pêşketinê (PNYP), "Human Development Report 2005", New York, 2005.

(7) Kurê Miguel Enríquez, hîmdarê Tevgera çepgir a şoreşger (TÇŞ), ji aliyê leşkeran ve di 1974'an de hat qetilkirin.

PIRTÛKA MICHAEL CHRISTOFFERSON

Dema ku Foucault piştgiriya “Felsefevanên Nû” dikir

Rıza Topal, (Bênnav)

Michael Christofferson li zanîngeha Pennsylvania State University a Amerikayê profesore dîroka hemdem e. Pirtûka wî ya bi navê “Les Intellectuels contre la gauche / L’idéologie antitotalitaire en France” (1973-1981, Agone, Marseille, 2009) nişan dide, ka çawa teşhîrkirina totalîtarîzmê dibe pîrek di navbera nivîskarên xwedî bîr û baweriyên cihê yên siyasî de. Rikdariya wan a li hemberî komunîzma Sovyetîk wisa li wan kiribû ku Bernameya Yekîtiya Çepgirana wekî sepandina şeşkoşeyî ya komunîzma Sovyetîk bibînin.

Di dîroka rewşenbîriya medyatîk a fransî de, sala 1977’an “Fîlozofên Nû”, berî herkesê jî ya Bernard-Henri Levy û André Glucksmann bû. Wan êrîş bir ser bîr û baweriyên şoreşger û

pêşkevîxwazên çepgir. Pirtûkên wan li serê listeya pirtûkên pîrfiroştî de bûn. Pirtûka BHL a bi navê “Barbarie à visage humain” di nav du hefteyên destpêkê de 37 hezar hat firotin... Pirtûka AG a bi navê “les Maîtres Penseurs” jî di nêzîkî mehekê de 30 hezar hat firotin. Her yek ji van pirtûkan di nava salekê de 80 hezar hatin firotin. Serkeftina wan bû destpêka dewra antî-totalîtarîzma Fransî.

Rexneyên “Fîlozofên Nû” yên li ser îdeolojî û siyaseta çep, her çiqas pirolekirî be jî, di demeke taybetî de hatin kirin. Destpêkirina “Felsefeya Nû” li jêr pênişandera Gulana sala 1977’an di demekê de hat ku di nav refên Yekîtiya Çepgirana de qeyraneke giran dest pê kiribû. Serkeftina Partiya Sosyalîst (PS) û Partiya Komunîst a Fransayê (PCF) di hilbijartinên şaredariyan yên 12 û 20’ê Adara sala 1977’an de

rêkeberî û duberkî di nav rêzên Yekîtiya Çepan de peyda kir, ji ber ku heta radeyekê di hilbijartinên giştî yên sala 1978’an de herkes li benda serkeftinê bû... PCF’ê daxwaz ji PS’ê kir ku Bernameya Hevbeş nû bikin... Partiyên hevpeyman li ser Bernameya Hevbeş dest bi gotûbêjan kir... Lê van hevdiyan roja 23ê îlona sala 1977’an de bi şikestinê bi dawî bûn.

Di bihar û havîna sala 1977’an de “Fîlozofên Nû” bala çapemeniyê kişandibûn ser xwe. Ji ber ku wan behsa vê qeyranê dikir û pêşniyara awayekî gengeşekirinê yê din li wan dikir. Li her derê li ser “Felsefeya Nû” gengeşiyana dest pê kir û gihîşt radeya navenda siyasîsetê.

Bernameya televîzyonê ya bi navê “Apostrophes”ê ew derxistin ser sekoyê rojevê û mijara

xwe “gelo fîlozofên nû çep in an rast in” bi nav dikir. Kovara *Le Nouvel Observateur* ji bo texmînen li ser hilbijartinên sala 1978’an di nav rûpelên xwe de beşek bi navê “Objectif 78” ê terxan kir û di wir de li ser “Fîlozofên Nû” gengeşî hatin kirin.

Rojnameya *Le Monde* jî li ser helwesta wan a siyasî hevpeyvin li gel wan dikir. (1) Rewşenbîrên navdar piştgiriya “Felsefeya Nû” dikir û beramberî wê xweşbîniya xwe nişan didan. Ji ber ku, wan ew jî aliyê siyasî ve erênî diditin. Reaksiyona entelijensiyaya nekomunîst li ser fikra ku totalîtarîzm berhema nerevîn a diskursa şoreşger e, di ahengek tewaw de bû. Bi taybetî jî wê dema ku qala dayîna roleke sereke ji bo dewletê dihat kirin û ji ber Yekîtiya Çepgirana Fransaya 1977’an jî di nava wê mijarê de bû.

Em nikarin serkeftina “Felse-

feya Nû” bi tenê dewra mezin ku, çapemenî li nav jiyana rewşenbîriyê dîlize ve sînordar bikin. Rast e editorekî wekî Grasset, rêveberekî çapemeniyê yê wî beşî (Bernard-Henri Levi) hewil ji bo serkeftina nivîskarên xwe dan. Lê çewt e ku bawer bikin ku ji aliyê çapemenîya ji derveyî gorepana rewşenbîriyê ve li ser zemînê jiyana fikrî kargerî durust bûye. Berevajî, ev bîr û bawerî ji aliyê rewşenbîrên bi nav û deng û ên ku otorîta wan hebûn ve hatin niqaşkirin û berz hatin nirxandin. Ew hatin nav gorapana rageyandina çandî û siyasî, ji ber ku bîr û bawerîya “Felsefeya Nû” dengvedanek siyasî dabû.

Pêwîst e ku mirov vê yekê jî bibêje, wekî mînak: Hewlên Roland Barthes yên ji bo piştgiriya “barbarie à visage humain”; yên Jean-François Revel yên ji bo “Felsefeya Nû” ... bi giştî. Bart-

hes xwe nêzîkî tespîtên Levî yê di derheqa "Qeyrana serdest a dîrokî" de didît û ji awayê wê yê nivîsînê "kêfxweş." (2) Revel li dij "Yekîtiya Çepan" piştgiyariya "Felsefevanên Nû" dikir û destnîşan dikir ku ew piştgiyariya şiroveya wî ya li ser "Bedhewlên Totoliter" dikin. Lê, dewra du kesayetiyên di di vê pêvajoyê de sereke bûn.. Michel Foucault pesnê *Maîtres Penseurs* dida; Philippe Sollers jî bi kovara xwe a bi navê *Tel Quel* ve bû hevpeymanê

Bernard-Henri Levi û "Felsefeya Nû..."

Foucault di kovara *Le Nouvel Observateur*'ê de gotarek belav kir û tê de piştgiyariya xwe ya bê merc û jidil ji bo *Les Maîtres Penseurs* nîşan da û pesnê wê dida. Foucault bikaranîna pirtûka xwe, angê Folie et Déraillement a ji aliyê Glucksmann ve qebûl kir. Glucksmann di pirtûka xwe, (*La cuisinière et le mangeur d'hommes*) de di nabeyna "Gulag" û "dîlîtiya mezin" a serdema kevin de paraleliyê dibîne. Piştgiyariya Foucault ji bo Glucksmann bû sedema rexneyên gellek tûj ên Claude Mauriac û Gilles Deleuze. Li cihê ew dîsa li ser piştgiyariya xwe ya ji bo Glucksmann bisekine, peywendiyên xwe ên dostane ligel wan birrî. (3) Têgihîştina Helwestên ku Foucault wergirtibûn weki ramanên Glucksmann asan nebû. Bi taybetî konseptê Glucksmann a li ser desthilat û hiş ligel analîzên kûr û hişk ên Foucault biyanî bûn. Glucksmann desthilatê bi dewletê ve girê dide û hebûna pleb (çîna rêza duymîn) pêşbînî dike, ku beşek mezin ji vê çînê li jêr bandora Herdû saziyan derdikeve. Lê Foucault, di hîpotezên xwe de nûxwaz e û desthilatîyê berbelav dibî. Têgîna wî ya mîkrostrukturê bi şeklekî vekirî li dijî rêmana serweriya tîrbûyî ya di destê dewletê de ye. Ji bilî vê Glucksmann bi tewawî hiş (felsefî û Hegelî) û zanist ligel serdestiyê wekehev dike. Ev gavên Glucksmann ji secera Foucault re biyanî ne.

Dijminatîya kevn a li dijî dewletê û komunîzmê

Eger em bixwazin bizanin ji bo çî Foucault piştgiyariya Glucksmann dikir, bê guman divê em li ser bikaranîna wî ya medyayê ya ji bo stratêjiya xwe-nasandina wî rawestin. Foucault di nav salên 1960'an de navdariya xwe a zanîngehê, di cihana mezin a çandî de bi rêya kovarên rewşenbîrî û çapemenîya çandî ve navûdengtir kir. Di demeke kurt de wî bi riya çapkirina pirtûka *Les Mots et les Choses* ve gihişt statûya superstarê rewşenbîrîyê. Li ser pirtûka wî gellek hat gengeşekirin û di havîna 1966'an de pirtûka wî bû best-seller. Vê navûdengîya rewşenbîrî roleke mezin list û bû faktoreke giring ji bo hîlbijartina Foucault a sala 1970'an a ji bo Collège de France.

Di salên 1970'yî de Foucault tîbûna xwe ji bo nasîna xwe li ser gorepana rewşenbîrîyê nîşan dabû û çalakîyên xwe geş kiribûn. Pirtûk li ser mijarên bi taybetî hemdem dinivîsîn. Her çiqas Glucksmann ramanên Foucault deforme dikirin, lê hevpeymanekî baş bû ji bo pêvajoya nasandina Foucault. Di vê navberê de Pirtûka Foucault a bi navê *La volonté de savoir* li sala 1976'an kêmîr pêşwazî lê hate kirin, ku wekî wî hêvî dikir. Glucksmann di pirtûkên xwe ên baş dihatin firotin û ji aliyê rageyandinê ve bir germî pêşwazî lê dihate kirin de pesna bêsînor a Foucault dikir. Li gor Glucksmann piştî Marx, Foucault yekem kes e bi şeklekî sistematîk "li ser orjîna herfî aktuel a Dinyaya hemdem" difikire. (4)

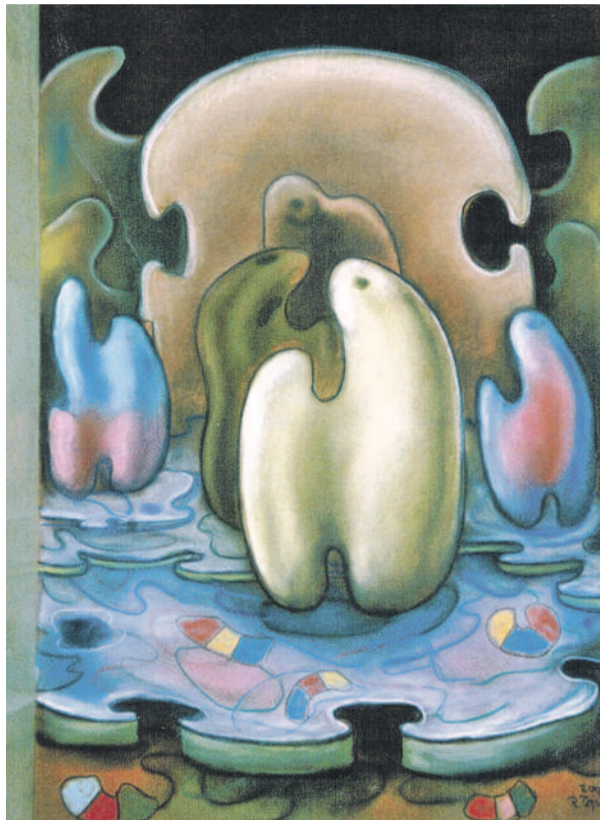
Her çiqas Foucault ji bo xizmeta reklama xwe piştgiyariya Glucksmann dikir, lê wî ev kar ji bo sedemên siyasî dikir. Wekî antî-komunîstekî serhişk, Foucault xwe bi beşek ji tevgera 1968'an didît. Li gor wî guherîna hikumetê nikare wan pirs-girêkên ku tevgerê anîne rojevê çareser bike. Foucault beramberî ihtîmala serkeftina çepgirî şayîşdar bû. Wî digot "pêwîst e ku şeklekî bikaranîna desthilatê ya din bibînin ku kesî netirsîne..." Pêş hîlbijartinên giştî yê sala 1978'an ji bo bîr û raya xwe li ser çepan bîne zimên Foucault ji ragehandinê ve hatibû vexwendin. Bersiva wî: ne pêwîste ez mil bidim wan, di nav 15 salên vê dawiyê de min û hinek kesên din siyaset ji nû ve tarîf kir. Pêwîst e ku çep xwe adapteyî vê siyasetê bike. Michel Foucault yek ji wan

rewşenbîran bû, ji bo bervêdana PCF, piştgiyariya wan kesan dikir, ji partiya navbirî diqetiyen.

Di dawiyê de Foucault piştgiyariya Glucksmann kir. Ji ber ku nivîskarê *Les Mots et les Choses* bi vî awayî karibû nakokîya ku di salên 1970'an de de konseptê

bi awayekî zelal şirove nake. Foucault li ser babeta navborî wisa dibêje: "Ew mîna şirketeke weha ye ku ji bo bêresenkirina zanyariyên dîrokî, wan azad dike, angê ew dikarin rêkeberîyê bikin, li dijî zordariya dîskursa teorîk, yekgirtî, formel û zanistî derkevin. (5)

Foucault, li ser vê babetê di

Rıza Topal, (Bênay)

wî ya desthilatî û pratîka siyasî de hebû, çareser bike. Di vê pêvajoyê de Foucault dikaribû ramanên xwe bi dujmîntiya xwe a kevn li dijî dewletê, li dijî saziyên navendî yê di rîka xwe a li dijî komunîzmê ve girêbide. Ji bo Foucault, pîrsa serekî ya sed-sala 20'an a desthilatî ye. Li gora wî, ev pîrs-girêka di pêşerojê de şaş hatibû fêmkirin. Di dawiyê de encamên kujende jê peyda bûn. Ji ber ku, pîrs wekî pîrsa dewlet û serweriyê hatibû fêmkirin, ne ku wekî pîrsa rêzdarî/dîsîplînê... Angê rûçîka desthilatî û zanîne kirde pêktîne. Li gor Foucault ji bo têgihîştina formên desthilatî û karanîna piçek kontrol li ser wan, pêwîst e ji tixûbê rêmanbûna serweriyê derbiçin.

Têgihîştina aliyê zorkerî ê desthilatî, bes nîne ji bo têgihîştina naveroka wê. Ji ber vê yekê jî pêwîst e dubare û bi temamî li ser wê bifikirin. Lewre desthilat hem berbelaw e û hem jî berhemdêr e, (di nav cestê me hemûyan de desthilat/hêz heye) Rehenda wê ya dîsîplînî dikare li dijî wê be ku Foucault jê re dibêje hewla secereyî. Ew wê

sala 1977'an de gumanê dibe ser taybetmendîyê xwazar a şoreşê. Çepgirî nîkaribûn ew sozên ku dabûn xelkê cihbîcîh bikin. Ji ber ku ew bîyî ku ji dîsîplînê guman bikin, li ser serweriya siyasî kanalîzebîbûn. Ji wê jî zêdetir, siyaseta navbirî ji destpêkê ve şikestin xwaribû. Desthilata serwerî nikare li ser dîsîplînê kargerîyê mezin bike. Wekî Glucksmann, belku ji wî zêdetir giringpêdana li desthilatê dîsîplînî li gor desthilatê serweriyê, Foucault pêşniyar dike, ku car û bar di demên xemnak de bikaranîna desthilatî li Rûsyaya pêş şoreşê de, dikare li gel bikaranîna desthilatî li Ewrûpaya Rojava bête hevberkirin.

Nêzîkiya Gulagê û "Dîlîtiya Mezin"

Foucault di pirtûka xwe ya *Surveiller et Punir* de Gulagê dide ber saziyên dîsîplînê yê Ewrûpayê û yê Ewrûpayê bi "Dûrgeha Girtîgehî" bi nav dike.

Di cîhekî din de, ew dibêje ku bikaranîna psîkanalîzmê a bi armanca fişarê a li Yekîtiya Sovyetê "dûrketina ji armanca psîkanalîzmê nîne" û ev "bernameya wê ya bingeşî" ye. Wê dema Foucault destpêdike li ser nêzîkiya "Gulag" û "Dîlîtiya Mezin" dinivîse, ditirse ku hinek kes vê hevberkirinê bi kar bînin û hemû şiklê çewsandinê tev li hev bikin, PCF û Çepgirî têxe nav rewşa xweparastinê û bibe sedama xwe nûnekirinê. Ji ber yekê jî Foucault di çapa nû a *Surveiller et Punir*'ê de pêyva "Dûrgeha Girtîgehê" bi kar neanî. Foucault wisa difikirî ku *La Cuisinière et le Mangeur d'hommes* nakeve nav kemîna siyasî. Wî bi xwe li ser peywendiyên Gulag û dewletê lekolfîn nekiribûn. Lê wî di nav rûpelên *Les Maîtres Penseurs*'ê de bi navê kesên perawêzkirî, ku ew roleke sereke ya siyasî dide wan, rexneya li dijî minên xwe didît. (Komunîstan, îdeolojîyên totalîter û dewletê) Bêguman ji ber vê yekê jî wî pesna pirtûka navborî dida. (7)

Werger ji fransî Alîxan Serhedî

(1) Le Monde, 27 mai 1977

(2) Roland Barthes, "Lettres à Bernard Henri Levi", Les Nouvelles Littéraires, 26 mai 1977. Faut-il brûler les nouveaux philosophes? NEO, Paris, 1978, p. 89-90.

(3) Michel Foucault "la grande colère des faits" et "Pouvoir et stratégies" dans Dits et écrits 1976-1979, Gallimard, Paris, 1994, p.277-281 et p.418-428. Claude Mauriac "il ne faut pas tuer l'espérance", Le Monde, 7 juillet 1977. Gilles Deleuze contre les "nouveaux philosophes", Le Monde, 19-20 juin 1977. David Macey, Michel Foucault, Gallimard, Paris, 1994, p. 394-397.

(4) Niilo Kauppi, French Intellectual Nobility: Institutional and Symbolic Transformations in the Post-Sartrian Era, State University of New York Press, Albany, 1996, p. 134-136; David Macey, The Lives of Michel Foucault: A Biography, Pantheon, New York, 1993, p. 189, André Glucksmann, Les Maîtres Penseurs, Grasset, Paris, 1977, p. 237

(5) Michel Foucault, "Pouvoir et savoir", "Cours du 7 janvier 1976" et "cours du 14 janvier 1976", dans Dits et écrits" op. Cit., p. 400-401, 160-174, citation p. 167, 175-189, citation p. 181.

(6) Michel Foucault, "Non au sexe roi", "cours du 14 janvier 1976" et "Enfermement psychiatrie, prison" dans Dits et écrits, op. Cit., p. 266-267, 189 et 335; Michel Foucault, "Surveiller et Punir": Naissance de la Prison" Gallimard, Paris, 1975, p. 305.

(7) Michel Foucault, "Cours du 7 janvier 1976", Michel Foucault, Crimes et chatiments en URSS et ailleurs" "Pouvoirs et Stratégies" et "Questions a Michel Foucault sur la géographie" Dits et écrits, op. Cit., p. 166-167, 69, 418-421 et 32.

BÎRMANYA

Hilbijartina di bin siya lûleyên
tifengan de

LOUIS ANDRÉ BOUCAUD*

Beramber fişar û handanên “civaka navnetewî”, cûntaya leşkerî ya Bîrmanyayê hewl di-de vegere demokrasiyê. Rezbera 1998’an, derbeyeke leşkerî, ew destûra bingehîn lada-bû ku ji 1974’an ve welat pê di-hate birêvebirin. Piştî du salan, cûntayê qebûl nekir encamên hilbijartinan, ku hîç ne bi dilê rayedarên leşkerî bûn, binase. Lê belê, ji hingê ve soz daye ku wê welatî demokratîze bike û bi wê mebestê jî “nexşerêyek” (road map) daye ber xwe, ku ew nexşerê ji aliyê fermanदार Khin Nyunt ve, şefê servîsên îstixbaratê yên bihêz ku sala 2003’an bû serokwezîr, hatibû duristkirin...

Bêguman li gorî wê pîlanê biryar ew bû ku kongreyeke netewî bê berhevkirin ji bo dariştina destûreke nû, lê belê, pêkhênerên wê kongreyê –delegeyên bi piranî ji aliyê desthilatê ve destnîşankirî- kir ku muxalefeta demokratîk wê boykot bike. Her wê heyamê, Cotmeha 2004’an, fermanदार Khin Nyunt ji ber reqabet û azweriyên şexsî yên du reqîbên xwe yên serekî anku fermanदार Than Swhe û Maung Aye ve ji hikûmetê hate derkirin. Lijneya Dewletî ji bo Aramî û Geşedanê (State Peace and Development Council, SPDC), organa biryarder a sîstema dîktatorî, bi vî awayî xwe ji mirovekî wisa xelas kir ku bi rêya şaxvedana gelek torên di hemû alî û warên rêveberiyê de bi rastî bûbû dewleteke rasteqîne di nav dewletê de; û herwekî hemû selefên wî, ew jî bi gendelî, bi belavekirina bertîlxwariyê û bi rêkxistina çeteyan di hate tawanbarkirin.

*Rojnamevan.

Lê belê, ne vesazkirinên li dû hev ên SPDC’yê –ji ber paqijkariyên ku hizbên dijber li dijî hev bi rêk dixistin- ne jî derkirina Khin Nyunt û bêdesthilatkirina servîsên wî yên îstixbaratî “nexşerê” binax nekir. Herwiha, ne jî tesîreke veguhastina paytextê îdarî ji Rangounê bo Naypyidawê, li navenda welatî, di mij-dara 2005’an de, çêbû li ser vê meseleyê. Destûra nû, axirî di gulana 2008’an de, bi referandûma ku bi tenê li jêr serperîştîya SPDC’yê de bi rê ve çû hate pesendkirin.

Çend roj berî referandûmê, sîklona Nergîsê başûrê Bîrmanyayê dêris kiribû, bi taybetî deltaya Irrawaddy’ê, depoya birinc ya vî welatiye, xistibû bin tesîra xwe; lê belê, tevî ziyaneke bêhed mezin ku digel netîceyên mirovî –zêdetir ji heştê hezar mirî û pêncêzê hezar wînda- du beramber giran bûbû, Than Shwe biryar girt ku, bi tenê ji bilî li çend herêmên wêran, referandûm di berwara diyarkirî de bê birêvebirin. Dixwast bi vî awayî nîşan bide bê ka heta çî dereceyê rexne û şermezarkirinên nûnerên civaka nevetewî piştguh dikirin –jixwe tehqîra wî ya beramber xelkê eyan bû-, û herwiha dil dikir biryardariya xwe nîşan bide û biçespîne ku tu tişt nikare rê li ber prosesa demokrasiya “çarçovekirî”, ku wê meşrûiyet bidaya desthilata heyî, bigire.

Çaverê ye ku hilbijartinên 2010’an, wê heyama “têper-rînê” bi dawî bikin ku piştî hilbijartinên sala 1990’an dest pê kiribû û Bereya Netewî ya Demokrasiyê (BND) û hevpeymanên wê bi rêjeyeke bilind serkeftibûn. Di hengava van du dehsalan de, stî Aung San Suu Kyi, Sekretera Giştî ya BND’yê ku bûye kesayeteke simbol ji bo

beşeke mezin a gelê welatî, çar-deh salan di bin çavdêriya hêzên dewletê de jiya. Nîsana 2009’an, emerîkiyek bi awayekî seyr çû di mala wê de; cûntayê ev yek bi hincet zanî û çavdêriya li ser stî Suu Kyi’yê bo hejdeh mehan dirêj kir.

Stî Suu Kyi’yê bizava xwe teş-wîq kir ku wê prosesa hilbijartinan a layengir red bikin û doza sererastkirina destûrê kir. Li ser vê yekê, serê pêşî muxalefet bi yekdengî kete nava hewl û bizavê. Bi tenê çend kesan ji nav Committee Representing the People’s Parliament (CRPP) (1) –bi taybetî Sekreterê Giştî Aye Thar Aung- û çendekan ji BND’yê, bêyî ku li ser navê rêxistinekê bang bikin, doza beşdarîkirina di hilbijartinan de kir.

Digel vê hindê, herçend şika kesî li wê hindê nebe ku netîceyên hilbijartinan, herwekî referandûma borî, wê di berjewendîya rejîma totalîter de bin, bîra beşdarîkirina di hilbijartinan de cihê xwe peyt dike di nav refên muxalefetê de, bi taybetî ji nav layengirên BND’yê û ji Konseya Mînorîteyên Etnîk (Ethnic Nationalities Council - ENC), ku mînorîteyên ji her meylekê di nav refên xwe de di-hewîne. Lê belê, nebûna zanyarî û pêşbîniyan sebare bi prose-dûra hilbijartinan nahêle ku di wê bîra xwe de bi rihetî biryara xwe bigirin. Çend meh mane bo berwara hatî diyarkirin, lê belê cûntayê hêj jî tu şert û rêzikên prosesa hilbijartinê, ne derheqê navnûsiya [tomar kirin-serlêdan] partî û berendamên wan de û ne jî derheqê birêveçûn û serperîştîya dengdanê de, eşkere nekirine.

Herçi deqa destûra nû ye, bi taybetî pir kêr hate belavkirin: Bi tenê çend numûne ha-

tine derxistin û ji meha Reşemeya 2009’an ve li piyaseya Rangounê tene firotin. Lê belê, bi bendên wê destûrê qedexekirî ye ku her çî kesê ku digel derveyî welat peywendîyan digire bibe berendam di hilbijartinan de; herwiha, dîsa di bendên destûrê de diyar dibe ku serdestiya artêşê teqezkirî ye û serfermandarê artêşê xwe-diyê hêz û desthilata fesxkirin û belavkirina parlamentoyê ye beramber her çî rûdaneke ku tê heye bibe gef û xeter ji bo asayîş û yekpareyiya welatî. Bi wê benda navborî pêwîst e ku rol û pileyên serokdewletî û serfermandariyê ji hev bêne cudakirin; bêguman, Than Shwe bi xwe zêde ne razî ye bi wê gorankariya muhtemel, lewre halêhazir ew her- du wezîfeyên serekî di destê wî de ne û statuko bêtir bi kêrî berjewendiyên wî yên şexsî tê.

Lê gelek fermanदारên din ên Lku xêrê ji qedîmbûna xwe dibînin û sûtê ji çerxa sîstemê digirin, gir û dijminatîya xwe ya beramber SPDC’yê venaşêrin ji ber wî mercê jixwekirina ûnî-formaya leşkeriyê ji bo qebûlbûna nav qada siyasetê, ku di destûra nû de hatiye. Lewre gava ku li parlemanê, an jî ji wê xerabtir li saziyeke sade ya herêmî rûdinine ser kursiya xwe ya wezîfeyê, hingî hêz û îmtiyazên ku îro fermandeyên wan didine bin hukmê wan wê ji destên wan derkevin. Herwiha, dizanin ku ew hemû nikarin kursiyekê di Konseya Netewî ya Ewleyî û Bergîriyê (KNEB) de, ku wê şûna SPDC’yê bigire, “rizgar” bikin: ev yek ne tenê wê bibe sebebê windakirina qudret û leza wan belku wê gelek bi kêrî leşkerên pile-nizm ên di artêşê de were.

Bi mebesta berbeşkirina bilindbûna nerihetîyeke wisa, Than Shwe daxwaz ji çend la-yengirên xwe yên dilsoz kir ku post û pileyên xwe bi cih bihêlin da ku ji yên din re bibe numûne. Bi vî rengî, heşt wezîr, ji wan wezîrê rêl û jîngehê, fermanदार Thein Aung, Wezîrê Endûstriyê, Fermanदार Aung Thaung -ku bi awayekî pir çalak beşdarî kir di tepeserkirina keşeyên bûdîst de di rezbera 2007’an de- mecbûr man îstifa bikin. Heman tişt hate serê Fermanदार Aung Thein Linnê Şaredarê Rangounê jî, ku li bajarê xwe murîdên bûdîst yên herî hişk û dilsoz serkut kirin û ber li xwe-pêşandan û çalakiyên wan girt.

Parlemana dahatû, -ku wê bi du meclis be- wê şeşsed û şêst û çar nûneran bihewîne, ku çaryekê wan leşkerên tayînkirî ne. Lê belê KNEB’ya ku wê li ser meseleyên bingehîn ên welatî baladest be, wê bi tenê ji yazdeh endaman pêk bê: serokdewlet û du wekîlên wî, serfermandarê artêşan û duyem fermanदार artêşan, herwiha hejmareke wezîrên (piranî kevne-fermanदार) berpirs ji karûbarên navxweyî, karûbarên derekî, bergîrî, darayî, herêmên tixûb û rêl û jîngehê. Û gava herdu meclis serokkomarî destnîşan dikin û hildibijêrin, teqez ew wê serfermandarê artêşan be; êdî çî hêj li ser wezîfeya xwe be –di halekî wisa de divê ji wî postê xwe îstifa bike- çî berê serfermandarî kiribe. Xaleke dawî jî ew e ku yek ji wan du wekîlên serokkomarî, ku ji aliyê herdu meclisan tene tayînkirin, divê ji mînorîteyê etnîk bê hilbijartin.

Bi wê merca dawî, dîktatorê bîrmanî girîngiya van mînorîteyan dipejirîne; lê belê, her mîna berê, dîsa li dû wê yekê ye ku rê û dirban peyda bike ji bo ber-

Keçên Birmanî, (Ruth Schranz) - Efekt LMD kurdî

bendkirina seng û karîgeriya wan di qada siyasî de. Ev helwêsta wî di hengava gelek danîşînên Konseya Netewî de baş eşkere bû, lewre hemû daxwaz û dawekariyên ku ji aliyê nûnerên wan mînorteyan ve hatibûne dariştin û pêşniyarkirin, bi awayekî sistematîk hatibûne redkirin.

Digel vê hindê jî, cûntayê pêdivî bi sazûmanên siyasî heye da ku wê di hilbijartinan de temsîl bikin û bi vî rengî bawerîya raya navnetewî bi dest bixe. Serê salên 1990'an, Than Shwe bi wê amancê rêxistineke cemawerî ava kir bi navê Union Solidarity and Development Association (USDA). Îro, ev kevne-serokê xizmetên psikolojîk têgihîştîye û dilniya ye ku ji bo dabînkirina meşrûiyeteke demokratîk bo sistema heyî, tu tişt bi qasî wan partiyên nûnerên mînorteyên etnîk kêrhatî nîne, ku bo demeke dirêj şer û

dijayetiyeke serhişkane bi rê ve birin li dijî hêza navendî.

Destûra nû bi tenê statûya Herêma Xwedanê Rêveberiya Xweser (Self-Administrated Division, SAD) dide "herêmên taybet", hejmar 1, 2 û 4 –deverên mînorteyên etnîk ên hevtixûbên Çînê-, lewma rewş gelek aloz bûye li sertaserê tixûbê "navxweyî" ku du ji wan herêman, herêm numare 2 û 4, ji Bîrmanya ya mayî cuda dike.

Sala 1989'an, piştî herifîna Partiya Komûnîst a Bîrmaniyê (PKB) ku Çînê piştgirî didayê û yekîneyên wê hemû ji çiyayiyên ji cemawerên mînorteyan pêk dihatin, bi pêşengiya Fermanदार Khin Nyunt hindêk danûstandinên teqezkirina agirbestê hatine kirin. Van grûban, bi amanca vegeza bo nav cemawera netewî û jiyana giştî ya li welatî pêşniyar kir ku çekên xwe ragirin û herêmên xwe yê

jeografîk, "herêmên taybet" ên binavbang, bi awayekî azad bi rê ve bibin heta ku proseseke nihayî ya lihevhatinê digihe netîceyên teqez û qebûl kirin ku gava ew roj hat ew beramber aştî û aramiyê çekên xwe daynin û sazûmanên xwe yê siyasî ava bikin.

Lê belê, ev çend salên dawî ne artêşa Bîrmaniyê –bi tesîr û dehfdana Fermanदार Maung Aye, ku her ji serî ve û di binî re li dijî siyaseta agirbestê bû- berdewam zext li van grûban kirine da ku çekên xwe daynin bêyî ku beramberî çekberdana wan mafên zêdetir ji wan re bêne misogerkirin.

Ji Kanûna 2008'an ve, rûdan û aloziyên li herêmê çend beramber zêdetir bûne, ji ber ku artêşa bîrmanî her zêdetir hewl dide ku bi amanca îzolekirina wan grûban têkeve nav goşê û deverên di navbera van herê-

mên jeografîk de. Bersiva Wa'yên herêma 2 di cih de hat: ji rexekî re hêzên piştgiriyê yê United Wa State Army'yê hinar-tine herêma 4 ji bo alîkirina grûbên Akha, Lahu û Shanên Sai Lin'ê, ku hevalbendên wan ên serekî ne; amanc ji vê yekê hem ragirtina têkiliyeke erdî/deverî bû û hem jî teqezkirina parastina bajarê Mong La, çariyana stratejîk a vê herêmê, bû; di rexê din re, qedexa kirin ku di dan û demên diyarkirî de di ser ew çend pirên çeman re hatûcû bê kirin. Ji rexê xwe ve, artêşa bîrmanî qederê çar-pênc hezar leşker bi cih kirin li qeraxên rûbarê Salweenê û bircên pir qewî û mezin ava kirin raserî pira Tai Pingê, li ser rêya Mong Layê. Axirî yekîneyên Sai Linê wekî tedbîrên parastinê kend û kûrik kolan û binkeyên kontrolê bihêz kirin.

Serê sala 2009'an, dubendiya di navbera wan herdu hêzan de

aloztir lêhat. USWA'yê li Tawungiangê, li devera Monghsuyê, avakirina pireke li ser rûbarê Salweenê, ku wê rêya têketina nav erd û herêma Wa'yê pir hêsantir bikira, da rawestandî; herwiha, gava Ye Myintê Serokê Îstixbarata Leşkerî ya Bîrmaniyayê li Panghsangê, taxeke giştî ya Wa'yan, seredaneke resmî dikir, hêzên USWA'yê çekên eskorta wî jê standin û bi vî rengî kend û brîneke kûr vedan di laşê hêza rêveberiya navendî de.

Artêşa bîrmanî bi berde-amamî numayîşa hêza xwe kir, bi taybetî li welatê Shanê, ku li wê derê Fermanदार Kyaw Phyo'yê berpîrsê fermandeya li Kengtungê binecihbûyî, car bo carê ber û lûleyên tank û topên xwe yê li Çînê çêkirî bilind dikirin. Meha nîsanê, SPDC'yê eşkere kir ku bi destûra nû re hemû hêzên leşkerî wê êdî di bin desthilata artêşa bîrmanî de

bêne yekxistin. Lê belê, ferman-dar Ye Mint meha hezîranê pêş-niyar li kevne-grûbên komûnîst kir ku xwe biguherînin û bi şeweyê tabûrên parastina serhedan di bin fermandeya berpîrsên bîrmanî de xwe bi rêk bixin. Grûbên navborî, pêş-niyara hikûmetê bi cemawerî red kir; li ser vê hin-dê, cûntayê nema karî qebûl bike ku avrû-yên wê bêne hetikandin û rûmet lê bê şkandin, lewma her bi hêsanî hinek hincet dane pêş û çîniyên Kokangê li herêma 1 tawanbar kirin û êrîş birine ser wan.

Artêşa bîrmanî li wê derê Aher ji berê ve amade bû ji ber birreke şer û dubendiyên navxweyî ku hejdeh meh in hejma-reke serokeşîran, ku milîsên wan hevkat hêzên leşkerî yê bi navê Myanmar National Democratic Alliance Army'yê (MNDAA) pêk tînin, berhingarî hev dike û rewşa li herêmê aloz dike. Hevpeymaniya milîsên Kokangê, berev dawîya meha tebaxê bi vî rengî hate bêtesîrkirin û belavkirin; û herêmê şahidî li dubarebûna rûdanên sala 1993'yan kir, lewre heman aqûbet bû: Derkirina Rêveber Pheung Kia Shin piştî serkeftina artêşa bîrmanî. Li ser vê "rûdana" biçûk, Çînê xwe qet tev neda.

Hemû vedigere ser berxwedan û rîka ku fermandarên bîrmanî wê bidin ber xwe di têkoşîna li dijî grûbên çekdar de, herwiha şert û mercên ku wê çarçova hemleyên dahatû daynin ji dîsa gelek girîng in di diyarkirina rewşa herêmê de. Shan State Army South (SSA-S) ya Serheng Yord Serk, ku binke û kampên wê xwe li tixûbên Taylandê, başûrê eyaleta Shanê, didin, her zêdetir leşkeran digire û perwerdeya kadirên xwe berfirehtir dike. Berxwedana Shana ku her digel muxalefeta demokratîk hilibjartinên dahatû boykot dike, mezintirîn hêza çekdar e ku hêj jî têdikoşe li dijî cûntayê, û karîgerî û hukmê wê li welatê Shanê ewqas fireh bûye ku êdî digihe ji sêyan du beşên herêmê, lewre bi berdeyamî çalakîyên xwe yê teblîxê bi rê ve dibe li wê derê.

Lê belê, tevî alozî û dubendiyên şedîd, hêj baş ne diyar e bê ka rewşa navçeyê wê vegere ser milmilaneyêke giştî: ne tenê ji ber ku menfaeta hîç yek ji layenên heyî di wê yekê de nîne ku

hemû hêzên xwe rakêşine meydane da şerê heta dawiyê bikin, belku bi taybetî ji ber ku "biragewre" Çîn tu caran nahêle ku li ber deriyê wê şerek biqewime û menfaetên wê yê aborî û stratejîk têk bide. Divê herwiha neyê jibîrkirin ku Çîn xwedanê karîgeriyêke gelek mezin e li ser wê beşa cîhanê. Çîn, bi dengê berz û bi eşkereyî radigihîne ku bi tu awayî desttêwerdanê di karên navxweyî yê Bîrmaniyayê de nake; û herçend bi rengekî nerasterast piştgiyariya wan mînorîteyên etnîk ên cîranên xwe bike jî, di meydana navnetewî de Çîn, ji bo meseleyên leşkerî, dîplomatik û aborî, hevalbendê serekî yê rejîma dîktator ya Bîrmanyayê ye.

Çîn bi vî rengî yariyêke duxerî dike di navbera desthilata Naypyidaw û mînorîteyên wê de; gîrr û nerihetiyên di navbera layenan de, li gorî pêdivî û berjewendiyên xwe yê wê gavê, car gurr car aşt dike. Durist berî Yariyên Olîmpîk ên Pekînê yê 2008'an, Çînê bi hemû layenan dabû zanîn ku bi tu awayî rê nade rûdanên tundrew li dorûberên sînorên xwe.

Bîrmanyaya ku bi xwe jî xwedanê samaneke girîng e –kan û rezervên wê yê xazê di binê behran de-, bûye dergehê serekî ji bo îxracata ku ji Yunnana Çînê tê kirin. Herwiha, Bîrmanya dirbek e ji bo gihîştin û kelkewergirtina ji deryayên germ –bêyî ku xwe li zehmetiyên li avtenga Malaccayê bidin-, dergehê e ser bi Rojhilata Navîn û petrola wê, û ser bi Efrîqayê... Helbet çav û dêna Hindistanê jî li ser samanên xwezayî ye û herwiha bazara potansiyel ku Bîrmanya ji bo bazirganên Hindistanê dinimîne hoyeke din a çavçiliya Hindistanê ye. Lê belê, ferman-darên li iktidarê jî bi rexê xwe ve gelek çak dizanin bê ka çawa dikarin nix û sengê xwe ragirin di vê reqabeta di navbera hêzên wekî Çîn, Hindistan... û Rûsyayê de.

Pekî jixwe gelek beşdariyê dike di veberhênanê de, di duristkirina binesaziyê û bernameyên geşepêdana çandiniyê de li Bîrmanyayê. Herwiha ji bo têkoşîna li dijî bazara tiryakê ku li serê wan bûye bela, rayedarên Çînê ev sê sal in hewl didin ku bernameyêke çandiniya alternatîf bi cih bikin li şûna çêkirina tiryakê. Bi mebesta qanîhkirina xelkê herêmê da ku dest ji çandina xaşxaşka afyonê bikêşin,

rayedaran îstifade ji betilîna rêlan [deforestation] a li herêmen 2 û 4 kirin û çandina darên kaûçukê handa. Ev bernameya hanê bi rêvebirina wan şirketên hikûmetî tê bicihkirin ku pavana xwe li ser sektorê danîne û beramber vê yekê hemû laktexa tê hilberîn ji cotkaran dikirin. Şênîyên hemû gundan dest avêtine vî karî û çandiniya daran dikin li ser zemînê bi hezaran hektaran, li ser çiyayan ku qasî bînahiya çavan hukmî lê dike şitlên kaûçukan lê diyar in.

Lê belê, herçend rast be ku karkerên xwecih gelek zêde û mişe ne, bi sedan hetta bi hezaran karkerên çînî jî, ku şirketên Hong Yu û Nong Chan tînin, dest û mil didin vî karî. Rê û rêbazên çandiniya kevn li vir kevn bûne, lewre rêbazên avdana otomatîk û pêşketî hatine bikarxistin da ku mezinbûna daran û berhemdariya wan teqez bikin: boriyên li ser hezaran kîlometreyan ku bi pompeyên ceyranê têne bikarxistin, avê ji rûbarên li nîveka newalê re hildikêşin. Lê belê, gelek gundî jî hene ku pir nerihet in ku bi çavê xwe şahidiyê li firotina erdan bo şirketên çînî dikin (bo numûne li herêma 4, nîvê erdên çandiniya darên kaûçukê yê rêveberê herêmê Sai Lin û yê din di bin hukmê şirketa Hong Yu de ye) û ku dibînin ku ew bi xwe bi tenê bûne rênçberên sade li ser zevî û zemînen berdar ên welatê xwe. Bi heman rengî, ev bernameya çandiniyê rêyê xweş dike ji bo pêla koçberiya çîniyan ku her zêdetir dibin li eyaleta Shanê û eyaleta Karen jî tê de li Bîrmanyaya mayî.

Çîn her bi vî hindê qayîl nabe. Lehiya berhem û malzêmeyên xwe yê firotinê radike li bazara bîrmanî û bêsermane madeya xam a vî welatî talan dike. Îxracata dara tîkê [dareke pir biqîmet ku li wê herêmê pir e], ku qedexekirî bû, di 2008'an de ji eyaleta Kachinê re dîsa dest pê kir; herwiha, karbona ku ev çend salên dawî ne li eyaleta Shanê ji kanên komirê tê derxistin, piranî dibe para Çînê. Bi heman rengî, Çîn, bi taybetî li eyaletên Kachin, Shan û Karenê, razemeniyê di avakirina bendavên hîdroelektrîkê de jî dike; qet dudiliyê jî nake ku cihê Taylandê bigire gava ku Tayland (beramber kêmasî û astengên darayî yê ji ber qeyrana aborî ya cîhanî) xwe ji hindek projeyan, wekî projeya avakirina bendava Ta

Sangê li ser çemê Salweenê, vedikêşe.

Bi mebest û vîzyona teqezkirina rezervên mezin ên enerjîyê ji xwe re, Pekînê di 2005'an de hemû rê dane ber xwe da ku xaza bîrmanî ji nav lepên Hindiyana derxe û niha pîlan kêşaye ku hêleke lûleyên veguhastina xazê û yeke neftê ava bike ku gava ew hêl di 2012'an de tewaw dibin, wê wan xaz û petrolan ji termînalên ji avên kûr ên lengergeha Kyauppyuê, li ser dûrgeya Rameeyê li rasta Arakanê, veguhêze heta Kunmingê, li Yunnanê.

Pragmatîzm û vîzyona wê ya dîredemî dike ku Çîn tu rewte û pêkhatyêke siyasî li Bîrmanyayê piştguh neke da ku bikare xwe li her çî guherîneke di rejîmê de biguncîne. Lewma gelek caran, li şûna ku bi tenê şandeyên wan qebûl bike, ew bi xwe qasidên xwe dişîne serdana nûnerên meylên cihê yê muxalefeta demokrat û mînorîteyên etnîk. Dîsa, herçend pêwendiyêke taybet û cuda rabigire jî digel grûbên serekî yê ku agirbest îmze kirin, Çînê van heyamên dawî elaqeya xwe ya sebarê bi berxwedana çekdar a Shanê nîşan da (2).

Çîn wê ji niha û pê de qedrê mînorîteyên etnîk bigire û digel wan danûstandinan bike, lê belê ne ji ber rejîma dîktator ya Bîrmanyayê lê ji ber hindek sebebên din. Di rexekî re jî nakokiya Bîrmanyayê pir eşkere ye: Tevî ku hikûmeta navendî hêj jî naxwaze behsa serxwebûn an jî hema berfirehkirina otonomiya mînorîteyan bibihîze, wê tu carî

evqas pêdivî bi van mînorîteyan nebûbû ji bo meşrûkirina ragirtina desthilatê.

Bi ya berpîrsêkî muxalefeta demokratîk ku zanyariyên xwe ji çavkaniyêke nêzikî desthilatê wergirtibûn, endamên ekîba ku wê di hilibjartinên 2010'an de bi ser keve, her ji niha ve diyarkirî ne: ferman-dar Than Shwe wê bibe serokdewlet, û du la-yengirên wî yê serekî, Kevne-wezîrê Endûstriyê Aung Thawng û rêveberê herî karîzmatîk ê mînorîteya Pa-o'yê Aung Kham Hti (3) jî wê bibin wekîlên serokê dewletê. Her çî rayedarê rêza duyê yê niha Ferman-dar Maung Aye ye, para wî serfermandarî ye û Ferman-dar Thura Shwe Mannê layengirê dilsoz ê Than Shwe, ku gelek caran wekî xelefê wî behs lê tê kirin, wê wekîliya wî bike. Heke ev senaryo bê bicihkirin û ev proses bi vî rengî bi dawî bibe, cûnta hem wê îstiqrara artêşê biparêze û hem jî wê cih û pozîsyona xwe ya serokatiya dewletê peyt û saxlemtir bike.

Werger ji fransî Ergîn Opengîn

(1) Ev meclis, wan hemû nûnerên hilibjartî di bin banê xwe de dicivîne ku piştî ku cûntayê encamên hilibjartinên 1990'an qebûl nekiribûn dabûne ser rêya sirgûnê.

(2) Dawiya 2005'an, Çînê, bi rêya rayedarên Kunminganê, ku fişar birine ser Pangshana herêma giştî ya Wa'yan, mudaxile li başûrê eyaleta Shanê kir da ku brakujiya di nava cemawera Wa'yan de bide rawestandî.

(3) Ev keşeyê bûdîst ê ji miqamê xwe yê dînî dîrxistinî û kevne serokê serhildêrên Pao National Organization (PNO), di salên 1990'an de piştî rejîma dîktator girt.

Bi kirtî Bîrmanya

Zemîn: 676.578 kîlometre kare.

Paytext: Naypyidaw.

Nufûs: 48.137.741

Nufûsa aktîf [yên ku kar dikin]: 27.916.632

Nufûsa ku li jêr darezînga xizaniyê diji: 32,7 %

(30,7 % li Laosê, 25 % li Hindistanê, 10,1 % li Taylandê)

Hasilaya Nesade ya Navxweyî (HNN): 55,1 milyar dolar (37,4 milyar euro) di 2008'an de.

Rêjeya mezinbûna aborî: 1,1 % di 2008'an de.

Pişka sektorên karî di HNN'yê de: çandî (40,9 %); xizmet (39,2 %); endûstrî (19,8 %)

Bazarên serekî: Tayland (52,6 %), Hindistan (12 %), Çîn (9,2 %), Japonya (4,4 %).

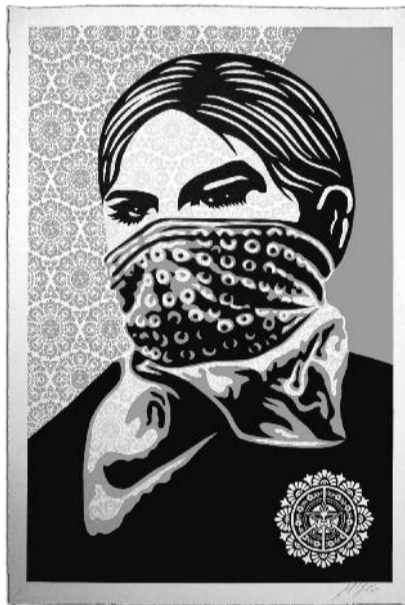
Çavkanî: *bes heke çavkaniyêke din nehatibe diyarkirin*
The World Factbook,
Central Intelligence Agency (CIA).

LI KÊLEKA ÇEPGIRÊN KU LI AMERÎKAYA BAŞÛR DESTHILATDAR IN

Zapatîstên kevnemode...

Hikûmeta Meksîkayê, 13'ê di Tebaxê de, bi rêya dadgeha bala ya dadweriyê, 20 ji wan milîsên ku di Kanûna 1997'an, li Acteala herêma Chiapasê, çil û heft tzotzilên binkî (endîjen) kuştibûn, serbest berda. Bi şêwazeke bêtir nepenî, fişar berdewam e li dijî Zapatîstan ku hêj jî "li binî û li dijî çepgirên" ber xwe didin. Diyar e ku Zapatîst li herêmê "otonomiya" xwe bi rê ve dibin, lê belê li ser sehneya siyasî ya Meksîkayê hinekî veder û îzolekirî mane.

BERNARD DUTERME*

Jina Zapatîstî, (Shepard Fairey)

Hûn ketine nav erdê Zapatîstên serhildêr. Li vir gel fermanan dide û hikûmet rîayet dike." Lewheya mezin a hesinî ku derbasbûna nav deverên asiyan îlan dike, herçend zer û jengî bûbe jî, hêj jî xweş diyar e. Li Oventicê, li herêma Chiapasê, ev qederê panzdeh salan e ku "otonomiya fiilî" li kar e. Vê carê bi biryardariyeke zêdetir, lewre şorika xwe xwaribûn ji meşa xwe ya 2001'an a bi ser Meksîkoyê de û lewma, piştî destpêka sedsala XXI'an, Zapatîstan biryar girt ku pê de pê de berê stratejiya xwe bidin ber bi deverê ve. Bi piştgiriya zêdetir ji milyonek layengirên ku darijiyabûne navenda bajarî, çûbûn – bi bêhûdeyî – doza wê reforma destûrî bikin ku di çarçoveya peymanên San Andrés de hatibû destnîşankirin. Ev peyman navborî, di 16 Şubat 1996'an de digel hikûmetê hatibû îmzekirin (1).

Heyameke paşvekeşiyê da dû, ku ev yek serê pêşî şaş hate famkirin li bal "zapatîzant"ên Meksîka, Amerîka û Ewropayê, û paşî, wisa hate şîrovekirin ku tevger bêhêvî bûye ji bidestxistina guherînê bi rêya siyaseta yasayî û dev ji wê rêyê ber dide. Lê belê, ev hewla avakirina "cîhaneke din", bi duristî li wî cihê ku ji ber marjînalîzasyon û dîskrîmînasyonên di 1 Çile 1994'an de bi hezaran gundiyan Maya bi çekan serî hildan, cewhera fiilî ya rastiya vê serhildana derasayî pêk tîne.

2003'an, nêzîkî çil şaredariyên zapatîst hatine dabeşkirin di nav pênc caracole'an (herêmên otonom) de: Oventic, Morelia, La Garrucha, Roberto Barrios û La Realidad. Hind jî lijneyên hikûmeta baş (*juntas de buen gobierno*) hatine damezrandin ji bo rêvebirina wan. Delegeyên komalan (*cemaet*) –jin û mêr– bi dorê berpîrsiyên hildigirin û her dewreke berpîrsiyê qederê yek an du heftiyên dikêşe: kargêriyeke kolektîf, ufqî [asoyî] û rotatîf [zivirok]. Bi ya Marcosê wekilê serfermandarî, ku hêj jî berdevkê tevgerê û serokê eskerî yê Artêşa Zapatîst a Azadiya Netewî (AZAN) ye, ev baştirîn rê ye ji bo xweparastina ji dek û dawên hêz û desthilatê, wekî gendelî û dûrketina ji xem û kêşeyên rojane... Gelo serkeftî bûne?

Ev şaredariyên otonom nebûne biheştên li ser erdî, lê belê rêjeyên neçûna dibistanê, kêmasiyên xurekî û mirina zarokan –ku berî 1994'an herî zêde li vê herêmê hebûn– dadikevin. Bi xêra sepandina deqîq a "yasaya ziwa" (*ley seca*), ku pêkhatiya jin a tevgerê doz lê dikir, rêjeya alkoxuriya zêde –nexweşiyê berbelav heta hingî– herwiha tundiya xêzanî û bedref-tariya digel jinan ku bi navê herêmê re bûbû yek, gelek kêmbûne.

Di warê dadweriyê de, çûna berev bi usûlên gelêrî –herçend ji eşîrgeriya edetî azad bûbe jî– ne bêbela ye û dibe sebeb ku

rewşên aloz ên "pîrseriya dadwerî" rû bidin. Lê belê, digel hinekên din, antropolog Mariana Mora diyar dike ku êdî li caracol'a Moreliayê, ji bo çareserkirina kêşeyên xwe yê erdî, dizî û hevberdanê, bi qasî melez û binkiyên zapatîst ewqas jî nezapatîst "ji saziyên fermî bêtir berê xwe didin dadgehên otonom." Bi baweriya ku yê duym "dadmendtir" û "kêrhatîtir" in.

Aliyê aborî béguman pir aloztir e. Li nav komalên otonom, torpîl û asîstansîalizma [ew alîkariyên dewletî ku hevvelatîyan dikin bendeyên xwe] li hemberî dewletê ji 2003'an ve qedexekirî ne, lê belê vê rewşê rê li ber bendeyiyeke din vekir: bendeyiya ji bo alîkariyên ji hevgirtina ne-hukmî, navxweyî û navnetewî. Herçend hevaheng be jî digel dînamîk û pêşaniyên Zapatîstan, ev hevgirtin nikare wê pergala bêqaîde û bendeya alîkariyê hilweşîne. Herwiha, yê ku heqê têtetina halxweşan a di nav sistema aborî ya netewî

û cîhanî de didin, hêj jî gelê binkî yê gundewarên herêma Chiapasê ye. Koçberiya ku tesîreke mezin li komalên asî jî dike delîla vê yekê ye. Zapatîst an na, binkiyê chiapasî dizane ku li Cancûnê (Meksîko), li DYAYê an jî li cihêkî din dikare zêdetir qazanc bike ji xwegirêdana bi zeviya xwe ya bêber ji bo çandina genimokan, ku xêr û bêra wê jî nemaye ji cerga ku Peymana danûstandina azad a bakurê Amerîkayê (Pdaba) rê li ber mişe-berhemîya agro-endûstriya [endûstriya çandiniyê] amerîkan vekir.

Çermesorên Chiapasê yên balkêş

Chiapasa dewlemenda serkaniyên xwezayî, béguman warê veberhênanê ye; lê belê, halêhazir çî di warê çandiniyê de be, çî di yê petrol, xaz, daristan û madenan de be ev potansiyela herêmê piranî bi kêrî sermaye-darên Amerîkî, kolombî, spanî û yê din tê. Rûyê herî radîkal –lewre rûyê herî aşkera- yê vê talanê, birêkxistina bazara tûrîz- ma herêmî ye. "Balkêşiya Çermesorên Chiapasê", "raza" wê ya pêş-Colombî, "mişetiya xwezaya wê ya parastî/desttênedayî" herêm veguherandiye xewnewarek ji bo geştîyarên li dû averêbûneke kultûrî ya dilrihetkirinê, ji bo yê li dû sehneyeke egzotîk a

mirovan û têtikiliyeke razîmend digel cîhanê... Digel vê hindê jî, sîdwergirên pêşî yê vê dewlemendiyê çend şirketên navnetewî yê geştîyariyê ne bi "formûlên xwe yê ekotûrîstîk ên hemû mesrefê daxil", lê ne Maya ne, ku sedî 70'ê wan duçarî kêşeya kêmxurekiyê ne.

Di ser vê yekê re, pareke biçûk ku asiyan Zapatîst "bi şêwazeke tewaw deryasayî" ji wan geştîyaran distînin ku serweta rojane ya gerokekî heyran û heyirî dimezêxin li wir, ji hewleke kêmxans a veguherandina meyla serdest bêtir wekî derbirîneke simbolîk û bêzêrer a daxwazeke rewya ya verêkxistin û vebelavkirinê tê ber çavan.

Bi gotina fermanarên asî, gefên sereke yê li ser projeya wan a otonomîparêz û "netîceyên wê yê hander di warên tenduristî û aboriyê de", stratejiya dij-serhildanî ye ku di van çend salên dawî de rayedarên Meksîkoyê xerîk in bi cih dikin. Stratejiyeke pîrhêl ku, ji ber newêrîna dana bedelê siyasî yê jinavbirina eskerî ya AZAN'ê, an jî, bi pêçevane, ji ber muzakereyên neserkeftî, ji sala 1994'an ve zal e li ser mandîtiya gelê asî û her bêtir dibe sebebê bêzarbûna fizîkî û psîkolojîk a komalên otonom.

Gemaro ya eskerî ya deverên asî –sed û hejdeh binke an padîganên artêşa federal, ji wan pênceh û heft li ser erdên komalan bicihkirî-, gef û warguhêziyên bi darê zorê, "destekkirina" komên paramîlîter, birrîna elektrîk û sabotajên muxtelîf, pîjkirina dubendî û nakokiyên di navbera rêxistinên gundiyan

* Dîrektorê Centre tricontinental (Cetri), Louvain-la-Neuve (Belgique), www.cetri.be

binkî de, bi taybetî bi rêya bexşandina unwanê xwedantiyê li ser erdên ku Zapatîstan vegirtine... Ev hemû, rewşa heyî xerabtir dikin. Heftiyek jî derbas nabe bêyî ku lêkdaneke kêmezêde tund neqewime û devereke cawakê ji bo demeke dirêj nedirriyê.

Endamên rêxistinên ne-hikûmî (RNH) yên lokal û nêzîkî komalên asiyan hêj jî geşbîniya xwe diparêzin. -Herçend "AZAN bi xwe jî nekare bi deqîqî piştgiyariya li dû xwe bipîve, lewre hinek tevgerê diterikînin hinekên din digihinê", çalakvanên van rêxistinanan qebûl dikin ku hejmara Zapatîstan "li çav deh sal berê kêmtir bûye." Lê belê baweriya wan her tekûz e li ser vê hindê ku tevgera wan "tevgereke dij-sîstemî" ye, "nayê serkutkirin", "ji hergavê zêdetir biryardar" e û "dozeke demdirêj dike." "Her digel sîstemên perwerde û tenduristiyê, kolektîfên çandiniya ekolojîk hêza jiyanê didine otonomiyê."

Digel vê hindê jî, vederiya wan a siyasî li herêmên din ên Meksîkoyê, rewşa asiyan naziktir dike. Marcos bi xwe dipejirîne ku: "Modeya Zapatîzmê buhurî." Û gelek dengên ji eniya çepgir a Meksîkoyê berpirsiyariya wê yekê dixine stûyê şexsê wekîlê serfermandarî bi xwe. Ji tîsîrên misoger ên her çi rûdaneke medyatîk û tengasiya mecbûrî ya mobilîzasyonêke civakî bêtir, stratejiya netewî û navnetewî ya rêveberê AZAN'ê ye di xeterê de.

Sebebên dîrketina tedricî ya rêxistin, roşinbîr û tevgeran ji Zapatîzmê gelek bin jî, hîlbijartinên giştî yên 2006'an ev derzîr firehtir kir. Ji "Kampanyeyêke cuda" ku ji aliyê Marcos ve li kêleka kampanyaya hîlbijartinê ya fermî hatibû birêkxistin, ji bo mobilîzekirin û bilindkirina têkoşînê "li binî û li dijî çepê", herî zêde "dij-polîtîzma" [antî-polîtîzm] wî ma di bîrande, û bi taybetî, êrîşên bînavber ên li dijî Andrés Manuel Lopez Obradorê berendamê favorî yê eniya çep. Helbet ev yek bîsebeb nebû -li Chiapas û herwiha li Kongreya Meksîkoyê, pêkhatiya wî ya siyasî, Partiya Şoreşa Demokratîk (PŞD), gelek caran "xayîntî" li doza zapatîst kir: carinan lêkdanên xwîni li Chiapasê di navbera binkiyên zapatîst û layengirên PŞD'yê de diqewimîn; di 2001'an de dengdana PŞD'yê ji bo qebûlkirina

Zapatîst (Ezra Niesen) - Efekt LMD kurdi

"yasaya binkiyar" ku bi vê yasayê, peymanê San Andrés bi awayekî qetî dihate redkirin; menfaetxwaziya siyasî û gendeliya di nava partiyê de; nezeliya bernameya aborî ya M. Lopez Obrador...

Rexneyên hişk ên wekîlê serfermandarî jî têra xwe çepgirên Meksîkoyî nerihet kirin ku bi piranî û bi hemû cihêrengiya xwe li pişt berendamê PŞD'yê bûne birc û beden. Aciziya li hember Marcos gelek zêdetir lêhat gava piştî hîlbijartinan hat û berendamê çepgirên ji ber hîleyên ku serkeftina wî ji dest wergirtin bûn îtiraz kir -serokdewletekî ji rastgirên muhafizekar û neolîberal, Felipe Calderon, serokatiya Meksîkoyê bi dest xist.

Ji bilî "ezamet" û "zîgzagên wî yên siyasî", rexne li Marcos tene girtin ku Zapatîzm ji sehneya Meksîkoyî û navnetewî derkiyê bi biçûkdîtina dînamîkên din ên şoreşger li Amerîkaya Başûr, bi gunehên xwe yên ji ber

qurretiyê, bi destnîşankirina rêya tevgerê ji her gavê hişktir di gawê de ku nejidiliya xwe ya rêbertîkirina li pêvajoyê her derdibirî... Aşkera ye, lew wekîlê serfermandarî hinek xeletiyên hilsengandinê qebûl dike. Lê belê, herçend peşîman be jî, bi taybetî ji ber zêde-şexsîkirina AZAN'ê di hengava qasidiya xwe ya bihêz de, Marcos bi mafdarî heyirî ye li pêş bêbawerî û bêtibariya sebaretiya xwe li balwan kesên ku heta duhî ew wekî berdevkê bêqusûr ê serhildanekê dihebandin ku bêyî wî, serhildanê wê ji çil û heşt saetan zêdetir bala cîhanê nekêşaya ser xwe.

Lîman herêmi, îdeal gerdûni

Vederiya Zapatîstan, ku rastî ye, pêdivî bi destnîşankirineke deqîq heye. Di fermiyetê

de, AZAN'a ku bi "kampanyayêke cuda" welatê ku li pey mînorîteyên asî -civakî, etnîk, cînsî, neslî...- ye hejand, hêj jî bi rikeberî bawerî bi "pêkaniya tevgerêke netewî ya dij-kapîtalîst a çepî", ufqî, bîngêhî û derveyî her çi temsîliyet, qasidî an jî saziyêke siyasî tê. Serê 2009'an, bi helkefta 15'emîn saliyada raperîna civîneke nû ya navnetewî pêk hat li Chiapasê: Festîvala hêrsa birûmet. Bêguman, biçûktir bû ji "civînenê bêhed mezin" ku ji sala 1996'an ve dihatine birêkxistin, lê belê vê "helkeftê" dîsa jî bijareyêke baş a roşinbîr û siyasîmedarên latîn-Amerîkî, tevgerên binkî û gundî yên netewî û navnetewî, ji wan Via Campesina, gihan-dine hev (2).

Bi herhal, her çi biqewime jî ji vê serhildana serhedên Meksîkoyê, hêjayiya wê di wê yekê de ye ku ji binkeya xwe ya deverî giyan daye îdealeke etîk û polîtîk ku êdî gerdûnî ye: rêvebirina

doza bernameya vebelavkirina erdî digel doza bernameya hatin-naskirinê. Pêşî, bi rêya hilgirtina çekan, paşî bi rêyêke aştiyane, li gor şert û mercan, li gor hevsiyên hêzê û bi rêya adaptekirina stratejiyên xwe yên xwemalî. "Em dixwazin yeksan lê cihêreng bin", dubare dikin fermanên wan di nav kulikên [kumê rûpoş] xwe de ku bûye sembola seyr a pesendkirineke nasnameyî.

Herçend piştî serhildana 1994'an a ji bo "demokrasi, azadî û dadweriyê" negihîştîbine armanca xwe ya vesazkirina Destûrê, azadkirina saziyan, demokratîkkirina welatî, hêj jî berdewam karîger in li ser biryardên civakê di Meksîkoyê de ku di warê siyasî de asê bûye û bi temamî vekirî ye bo bayên serdest ên ekonomiya globalbûyî.

Zapatîzm bi vî awayî tevkariyêke mezin li wan tevgerên çermesoran dike ku li Meksîko, Bolîwya û li cihên din, diçepînin -li ser zemîneke nazik- ku naskirina cihêrengiya nayê wateya veguherandin û deformekirina nasnameyan an jî "şoka medeniyetan", û ku ew dikare hevaheng be digel têkoşîna ji bo dadweriya cemawerî û dewleta mafparêz.

Bi qewlê sefheya yekem a guftûgoyan ev reforma destûrî bi maf û kultûrê gelê binkî ve dadiket. Ji ber pêknehatina sepandina wan, sefheyên din ên guftûgoyan -bi taybetî yên li ser dawakariyên sosyo-ekonomîk ên AZAN'ê- pêk nehatin. Tevgerêke navnetewî Via Campesina ji cerga avabûnê, sala 1993'an, ji bo mafê ewleyiya xurekî û ji bo rêzgirtina li gundiyan biçûk û navîncî têdikoşe.

Vergir ji fransî Ergîn Opergîn

(1) Ev reforma destûrî, ji bo merheleya yekem a gotûbêjan, bi maf û kultûrê gelê binkî ve dadiket. Ji ber pêknehatina sepandina wan, merheleyên din ên gotûbêjan -bi taybetî yên li ser daxwazên sosyo-ekonomîk ên AZAN'ê- pêk nehatin.

(2) Tevgerêke navneteweyî Via Campesina, ji cerga avabûna xwe ya di sala 1993'an de, ji bo mafê ewleyiya xurekî û ji bo rêzgirtina li gundiyan biçûk û navîncî têdikoşe.

BIRÎNÊN ŞÎLIYÊ HÊ JÎ VEKIRÎ NE

Doza dîktatoriyekê

NIRA REYES MORALES*

General Augusto Pinochet, 16'ê Cotmeha 1998'an, bi pêşengiya dozgerê spanî Baltazar Garzón, di encama peywireke navnetewî de li Londrayê tê girtin. Ew mecbûr e bersivê bide li hemberî sûcên ku di salên dîktatoriyê de pêk hatibûn (1973-1989). Ev bûyereke ne mimkun bû, ji bo wî kesê ku hê berî bi çend mehan jî serokê fermandariya giştî ya artêşa Şiliyê bû û difikirî di detayên herî biçûk de jî ew ê xwe ji cezayan mûaf bigire. Dîsa, ev bûyereke nemimkun bû, ji bo qurbanên zordariyê ya ku ji aliyê vî generalî ve hatibû pêkanîn. Ev general di 11'ê Îlona 1973'yan de, bi saya derbeya leşkerî, serok Salvador Allende qelibandibû û hatibû

ser desthilatiyê. Ev bûyer bûbû jêderka sê pirtûkên Jac Forton, Xavier Montanyá û Martha Helena Montoya Vélez.

Nivîskarê gelek pirtûkên li ser dîktatoriya Şiliyê û mîlîtanê mafên mirovan Jac Forton pêvajoyê ji nû ve tîne ziman; Pêvajoya ku dikaribû General Pinochet û çardeh leşkerên din ên şiliyî bişîne ber edaleta fransiz, da ku ew hesabê bidin ji ber jîholêrakirina çar mîlîtanên çepgir ên fransiz a di dema dîktatoriyê de (1). Prosedura hiqûqî li dû piştî girtina Pinochet a li Londrayê dest pê kir û di sala 2007'an de jî, bi talîmata şandina ber Dadgeha Sezayên Giran bi dawî bû. Îca ji ber ku dîktator beriya wê bi çend hefteyan mir, ew ê êdî ne li Fransayê, ne jî li Şiliyê karibe were darizandin. Lê belê hemsûcên

wî yên hê sax dikaribûn li Parisê bihatana darizandin. Mehkeme pêwîst bû di gulana 2008'an de were pêkanîn, lê ev bi awayekî demnediyar hat taloqkirin. Îca niha derengmayîna edaleta fransiz û fetlanekên prosedurên navnetewî bûne mijara edaletê ji ber daxwaza malbatên qurbanan.

Ji bo hin kesan, tenê şerê çekdarî dikaribû ji heqê zordariya dîktatoriyê were. Di sala 1986'an de, Eniya Welatparêz Manuel Rodríguez, ku milê çekdar ê Partiya Komunîst a Şiliyê bû, biryar da General Pinochet ji holê rake. Rojnamevanê katalan Xavier Montanyá serboriya hin kesên vê hewldana sûtqestê, ku Pinochet bi awayekî ecêb jê xelas bûbû (2), radixe ber çavan. Ev kesên ku piştî sûtqestê hatibûn derdestkirin, îş-

kence li wan hatibû kirin, cezayê mirinê li wan hatibû dayîn û di girtîgeheke pir biewle de dihatin girtin, di Çileya 1990'î de gihîştin miraza xwe û ji girtîgehê reviyar. Ev bûyer çend roj beriya teslîmkirina desthilatiya Feneral Pinochet pêk hatibû. Pinochet desthilatî teslîmî Mîrza Patricio Aylwin kiribû, ku vî camêrî jî bi awayekî demokratîk hatibû hilibjartin. Lê belê Şiliya "derbaseya demokratîk" nexwest efûyeke giştî derxe û wan kesan azad bike. Piraniya wan mecbûr man welêt biterikînin – hin ji wan jî hê jî bi tehdeya mehkemeyan re rûbirû ne.

Martha Helena Montoya Vélez, ji bo ku utopyaya şoreşa aş-tîxwaz a Salvador Allende bibîne, hatiye Şiliyê. Ew wê demê xwendekareke ciwan a kolombî bûye. Di ser hatina wê re hê

zêde wext derbas nabe û ew ji ber *derbeya leşkerî* (3) bi zeptû-rept tê derdestkirin. Di Îlona 1973'yan de ew bi qasî mehekê di stadyûma netewî ya Santiago'yê de girtî dimîne. Ku ev stadyûm wek navenda îşkenecyê dihat bikaranîn. Bi saya xîreta konsolosê Kolombiyayê, ew tê azadkirin û bi dilekî şikestî vedigere welatê xwe. Bi piştigiriya diya xwe ew bi ser xwe ve tê û li ser wan hefteyên wek xewnereskê, bêdengiya xwe diparêze. Heta ku wê "*wan birînen xwe yên di bin kirasên curbicur de veşarî* (4)" karî ji dilê xwe derxe, bi qasî bîst sal derbas dibin. Çîroka wê ya ku bi forma rojnûsên kirt û bibandor hatiye sazkirin, xwendevanan dixê nav vê "labîrenta êşê." Di wê labîrentê de jin bi ser hev de hatibûn komkirin, heqaret li wan dihatin kirin, îşkencekaran dest diavêt wan û ew mecbûr dihatin hiştin ku rûxîna mêr û hevalên xwe temaşê bikin. Çîrokeke dojhê, bê kîn û tijî mirovatî.

**Werger ji fransî
Aynur Bozkurt**

(1) Jac Forton, *Pinochet, le procès de la dictature en France (Pinochet, doza dîktatoriyekê li Fransayê)*, Editions Toute Latitude, Paris, 2009, 189 rûpel, 17,80 euro.

(2) Xavier Montanyá, *Les derniers exilés de Pinochet. Des luttes clandestines à la transition démocratique (Mişextiyên dawîn ên Pinochet. Têkoşînên nepenî yên di derbaseya demokratîk de)*, Agone, Marseille, 2009, 220 rûpel, 18 euro

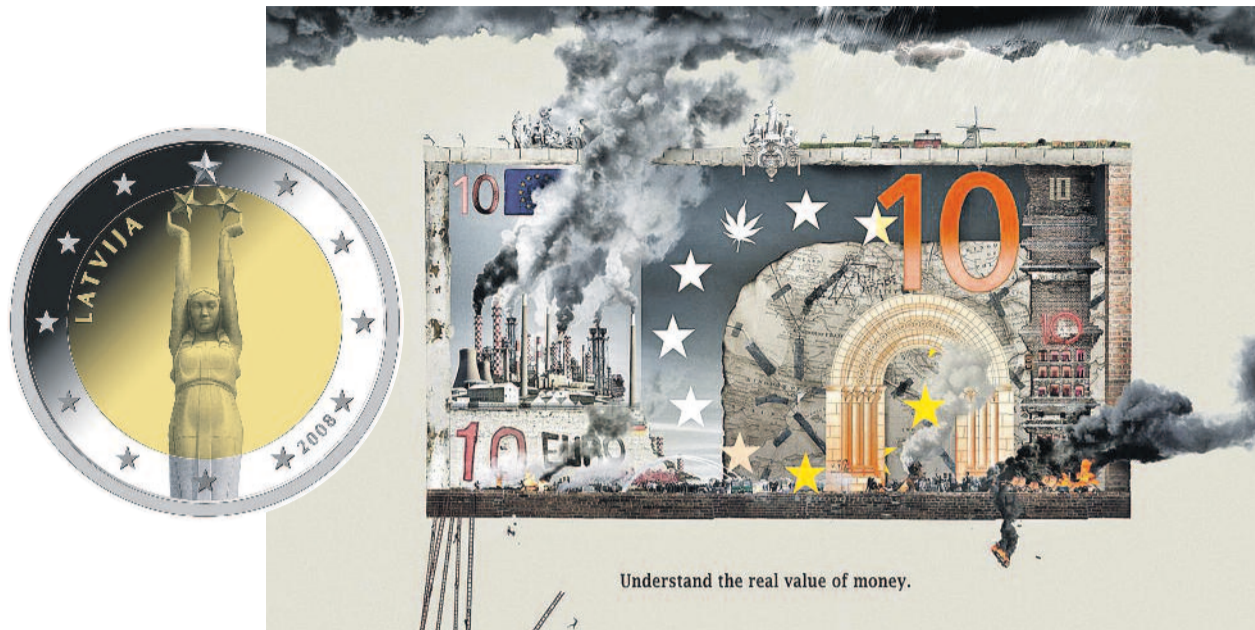
(3) *Derbeya dewletê.*

(4) Martha Helena Montoya Vélez, *Rompres le silence. Je t'accuse Pinochet (Dawilênanîna bêdengiyê. Ez te sûcdar dikim Pinochet)*, Elytis, Bordeaux, 2009, 207 rûpel, 19 euro.

General Augusto Pinochet (çizgisel) - Efekt LMD kurdi

* Rojnamevan.

"Qimeta perê xwe bizanibin", Gazeta Mercantil

EURO

Piştî deh salan çi encam?

Dehemîn salvegera euroyê (1), ku di-keve nav vê qeyrana cîhanî, bû mijara şîroveyên pir kêmîr pesnder li gor wê lehiya pêşbînîyên pozîtîf ku sala 1999'an çaxê derhatina euroyê ji bo destpêka euroyê rabûbû. Wê çaxê, takepereyê hevbeş wekî sertackirina avahiya aborî ya Ewrûpayê di hate tesewurkirin û hizra serdest ew bû ku gorankariya navborî wê herwiha rêçika entegrasyona siyasî dabîne, wê bibe helkefta li-hev-nêzîkkirina aboriyên dewletan berev modêlêke mezinbûna aborî ya biteraz û pêbawer, û dawî, alava reqabetê beramber Dewletên Yekgirtî û dewletên di geshedanê de.

Aborînas Otmar Issingê bavê doktrîna Banka Navendî ya Ewrûpayê (BNE), ku berî bibe serokê Navenda Lêkolînê Darayî li zanîngeha Frankfurtê endamtiya Dîwana Bundesbankê kiribû, paşî bûbû endamê Lijneya Rêveber a BNE'yê, hîç hewl na-de ji bo rewşa nîşandana biryarên ku di hengava destpêkirina euroyê de û di heyama wî ya rêberiya li BNE'yê de hatibûne girtin: Krîterên konverjansa aborî [krîterên ji bo nêzîkkirin û yeksankirina sîstemên aborî yê dewletên ku dibin pişkdarên euroyê], rîka dij-enflasyonîst ku bi destê desthelateke hişk a rêzîknameyan di hate sepandin, redkirina belavkirina

zebtên lijneya rêveberan [organê serekî yê biryargirti-nê di BNE'yê de], polîtîkaya dowîzê ya ku zêde guh nedida encamên euroyêke bihêz, hwd (2). Lê belê heke em meseleya tetmîna takekesî li rexekî bihêlin, kîjan îşaret teşxîsa "serkeftin"ê rewşa didêrin? Ji hemûyan girîngtir teraz û îstiqrara bihayên û berfirehbûna herêma euroyê ne ku li gorî kahînen bedbextiyê yê mîna Milton Friedman ew herdu aliyên polîtîkaya BCE'yê wê bibûna sebebên îflaseke zû, lê diyar e pêşbînîyên wan xelet derketin.

Kitêba kolektîf The euro at 10 (3) ku bi dîrektoriya Kenneth Dysonê profesorê ji Cardiffê hate belavkirin, teşxîseke hûrbîntir dabîn dike. Berhema ku li dû boçûna siyaseta aborî ya navnetewî hatiye birêkxistin, cihêrengiya sektoran, hêman û hokarên serekî yê qada aboriyê û xweseriyên aborî yê dewletên pêwendîdar bi hev re dinirxîne. Kirteyêke makroekonomîk a giştî bi aşkerayî nîşan dide ku mezinbûna aborî lawaz e, rêjeyên kar dîsa daketî ne û herwiha dahatên malbatan her ku diçe kêmîr zêde dibin; bêguman ev yek di heman demê de nakokiyek e digel bilindbûna qazancan, bi taybetî qazancên darayî. Lê belê Dyson balê dikêşe ser berdewamiya cihêrengiya aboriyên netewî û gelek encamên çaverênekirî yê euroyê. Kitêb digihe wê qe-

naetê ku pirsên çarenekirî hêj ji gelek in.

Dysonê ku digel Danois Martin Marcussen hev-dîrektoriya kitêbeke (4) sebarêt bi bankên navendî kirî, vê carê paradoksa BNE'yê radikêşe ser mexderê: Saziyeke bi yekcarî wêdeyî netewan [ser-netewî] û xwedana doktrîna xwe, lê di warê sazûmanî de nebûna desthelateke siyasî ya bi pileyêke qiyasbar jê re kêşeyan durist dike. Ewrûpîkirina ku ew derdibirre berî her tiştî serkeftina doktrîna darayî ya aboriya alman, anku ya "sîstema ordo-liberal" e bi şeweyê hêzeke "sist" ku herwiha di pakta îstiqrar û mezinbûna aborî de jî derdikeve pêş. Lê belê, em bi ti awayî nikarin bibêjin ku yekgirtina li dora euroyê, taybetmendiyên bankên navendî yê netewî, meseleya "şefafiyê" jî tê de, bêtesîr kirine an jî jê birine. Wekî din jixwe karîgeriyên wê vedigerine ser şiyana dewletan ji bo sepandina polîtîkayên budceyî û darayî yê nisbeten otonom. Her beşeke kitêbê pesend dike ku pêwîst e pûte bi şert û çarçoveyên netewî bê dan ji bo têgihîştina layenên vî avahiya ser-netewî.

Dawî, Les banques centrales sont-elles légitimes (5) [Gelo bankên navendî meşrû ne, navê kitêba behskirî] dimîne wekî meydana jê ji bo rewten zanista aboriyê yê serdest ku, herwekî Civaknas François Simiand bal

dikêşe serê, li pêş ti abstraksiyon an jî ezoterîzmê paşkişiyê nake. Bo mînak hizreke kitêbê dibêje ku "heke nelihêvî û nakokiyên ku diqewimin li ber çav bêne girtin, duyemîn baştirîn polîtîka, hewldanek e ji bo nehêlana pêkhatina nazikiya darayî lê belê ne teşebuseke giran a mudaxilenekirinê gava ku îflaseke darayî bi pêş tê". Tiştê ku em têdigihin: Herçend di teoriyê de bazar [piyase] ti caran îflas nekin jî, di pratîkê de, divê banka navendî, carinan, di rewşeke qeyranê de, wan xelas bike.

FRÉDÉRIC LEBARON

Werger ji fransî Ergin Opengîn

(1) Di nav herêma euroyê de şazdeh welat hene: Almaniya, Fransa, Spanya, Îtalya, Belçîka, Luksembûrg, Hollanda, Portekîz, Awusturya, Fînlenda, Îrlanda, Qibrîs, Malta, Slovakiya, Slovenya, Yûnanistan.

(2) Otmar Issing, The Birth of the Euro, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, 296 rûpel, 15,99 £.

(3) Kenneth Dyson, The Euro at 10. Europeanization, Power, and Convergence, Oxford University Press, Oxford, 2008, 472 rûpel, 50 £.

(4) Kenneth Dyson, Marcussen (ed.), Central Banks in the Age of the Euro. Europeanization, Convergence, & Power, Oxford University Press, Oxford, 2009, 384 rûpel, 55 £.

(5) Jean-Philippe Touffut (dir.), Les banques centrales sont-elles légitimes?, Albin Michel, Paris, 2008, 308 rûpel, 22 £.

Le Monde Diplomatique kurdî
Ji aliyê Rûdaw Media GmbH ve tê weşandin

Edîtorê giştî
Faysal Dağlı

ALMANYA
Le Monde Diplomatique kurdî (kurmançî)

Designer
Mehmet Nazmi Demir

Şewirmenda weşanê
Berivan Aymaz

Rêvebirê hunerî
Hasan Hüseyin Deveci

Verger
İbrahim Seydo Aydoğan,
Aynur Bozkurt, Cemil Denli,
Ergin Opengîn, Alifan Serhedî,
Lokman Turgut

Asîstant
Semra Polat
Sharo İbrahim Garip

Tîf: 00 49 (0) 221 26 00 40 02
Fax: 00 49 (0) 221 26 00 49 81
info@lemondediplo-kurdi.com
www.lemondediplo-kurdi.com

Rûdaw Media GmbH
Gutenbergstr. 63a
50823 Köln / Almaniya

KURDISTAN
Le Monde Diplomatique kurdî (sorani)

Ji aliyê Rûdaw Media Company ve tê weşandin

Edîtorê beşa sorani
Nazend Begîkhanî

Rêvebirê hunerî
Husên Hîmatî

Designer
Baxtiyar Mistefa

Verger
Muhsîn Ahmed, Amir Ahmad,
Hardy Mohammed, Kawa Dastoorrah,
Mesûd Diryaz, Ahmedê Mela

Asîstant
Selam Sadî

Tîf: 00 964 (0) 750 488 56 96
info@lemondediplo-kurdi.com
www.lemondediplo-kurdi.com

Rûdaw Media Company
Caddeyî 100 Metre, Hewlêr,
Kurdistan / Iraq

FRANSA
Le Monde Diplomatique

Damezrêner
Hubert Beuve-Méry

Rêvebir
Serge Halimi

Sernûser
Maurice Lemoine
Cigirên sernûser
Martine Bulardi,
Philippe Rivière, Anne-Cécile Robert

Redaksiyon
Alain Gresh, Mona Chollet,
Pierre Rimbert, Dominique Vidal

Rêvebirê hunerî
Alice Barzilay

Dokumantasyon
Olivier Pironet
Sekreter
Sophie Durand, Monique Salomé

Tel: 00 33 (0) 153 94 96 01
Fax: 00 33 (0) 153 94 96 26

1-3, rue Stephen-Pichon,
F-75013, Paris

ABONETÎ
Rudaw Media GmbH
Deutsche Bank
Konto: 245016101 - BLZ: 37070024
IBAN: DE21 37 07 00 24 02 45 0161 01
BIC: DEUTDE33HAN

Almaniya:
Salane: 40 Euro - 6 meh: 20 Euro
Dervayê Almaniya:
Salane: 50 Euro - 6 meh: 25 Euro